

Kristoffer Bergane

"Ekte kjærlighet, landssvik eller begge deler?"

En studie av hvordan tyskerjentene har blitt framstilt i lærebøkene for videregående skole fra 2006-2022

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie (MLHIST)

Veileder: Maria Fritsche

Medveileder: Lars Busterud og Hans Otto Frøland

November 2022

Kristoffer Bergane

"Ekte kjærlighet, landssvik eller begge deler?"

En studie av hvordan tyskerjentene har blitt framstilt i lærebøkene for videregående skole fra 2006-2022

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie (MLHIST)
Veileder: Maria Fritsche
Medveileder: Lars Busterud og Hans Otto Frøland
November 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Etter 2. verdenskrig ble den patriotiske grunnfortellingen godt etablert blant den norske befolkningen. Denne grunnfortellingen vektla motstandskampen, og dempet den omfattende kontakten som hadde vært mellom nordmenn og tyskere under okkupasjonen. Dette førte til at grupper som ikke passet til grunnfortellingen ble satt til siden i historieskrivingen. Utover 1970- og 1980-tallet begynte derimot flere å forske på ulike sider av krigen. Flere perspektiver kom til syne og var med på å nyansere hvordan krigen hadde vært i Norge. En av gruppene som hadde blitt utelatt av historieskrivingen, var tyskerjentene, norske kvinner som hadde hatt kontakt med tyskere under okkupasjonen. Det tok altså lang tid før tyskerjentene ble en del av historien om 2. verdenskrig, men i dag er det flere historikere, arkivarer og sosiologer som har forsket på dem.

Oppgaven min har som fokus å finne svar på hvordan lærebøkene på videregående opplæring framstiller tyskerjentene, og om framstillingene er representative for tyskerjentene. Selv om tyskerjentene har fått en etablert plass i lærebøkene, betyr ikke dette nødvendigvis at framstillingene nyanserer gruppens store mangfold. Jeg valgte å undersøke lærebøkene fra 2006-2022, for å få et så dagsaktuelt innblikk som mulig. På denne måten kunne jeg analysere hvilket bilde av tyskerjentene, elevene i dag kan få av de ulike framstillingene. Jeg har også analysert hvordan bruk av bilder, oppgaver og tidsvitnefortellinger også kan være med på å nyansere historien om tyskerjentene, og framstille gruppen på ulike måter.

Funnene fra analysen av lærebøkene, tyder på at et flertall av lærebøkene vektlegger tyskerjentene som viljeløse ofre, uten å nyansere valgene de tok under okkupasjonen eller hvorfor befolkningen reagerte så kraftig mot dem. Dette er ikke en representativ framstilling av tyskerjentene. Flere av lærebøkene har også inkludert antall på hvor mange som ble internert og et anslag på hvor mange tyskerjenter det var, som ikke tar hensyn til forskningen av tyskerjentene de siste tiårene.

Abstract

For several decades after World War II, the patriotic narrative was firmly established among the population in Norway. This patriotic narrative emphasized the resistance movement, and played down the extensive contact between Norwegians and Germans during the occupation. This led to groups, who didn't fit the patriotic narrative, being sidelined in the history writing. More people began to research different aspects of the war during 1970s and 1980s, and several perspectives began to nuance the war in Norway. One of the groups that had been excluded from the historygraphy, was the «German girls», who was Norwegian women that had contact with Germans during the occupation. It took a long time before the «German girls» became a part of the narrative from the War, but today there have been several historians, archivists and sociologists who have brought forward their story.

My assignment focuses on finding answers to how the textbooks in upper secondary school/high school portray the «German girls», and whether the portrayals are representative for them as a group. Even though the textbooks have included something about the «German girls», does this not necessarily mean that the representations represent the great diversity in this group. I have chosen textbooks from 2006-2022, in order to get as current an insight as possible. This made it possible to analyze how the representations from the textbooks, could affect students' perceptions of «German girls» today. My analyzes of what the textbooks have presented includes analyzes of pictures, tasks, contemporary narratives from eyewitnesses and the academic that has been written about them.

The findings from the analysis of the textbooks, indicate that a majority of them emphasize the «German girls» as victims, without nuancing the choices they made during the occupation or why the population reacted so strongly against them. This removes all the responsibilities from the «German girls» choices, and is not a representative presentation of them. Several of the textbooks have also included an estimate on how many of the «German girls» there were, and how many of them were interned, which does not take the research from the recent decades into account.

Forord

Siden ungdomsskolen har 2. verdenskrig vært et tema som har interessert meg, så da jeg skulle skrive masteroppgave ble det naturlig for meg å velge noe knyttet til dette. Jeg hadde også noe bakgrunnsinformasjon om historien til tyskerjentene, så da Hans Otto Frøland og Lars Busterud annonserte «Gråsone»-prosjektet til klassen, tenkte jeg at tyskerjentene kunne passe fint inn der. Da jeg var i praksis hadde jeg lagt merke til at læreboken til den skolen nesten ikke hadde nevnt noe om tyskerjentene. Dette førte til at jeg ble nysgjerrig på hvordan lærebøkene i den videregående opplæringen framstilte tyskerjentene, som ble skissen for forskningsspørsmålene i oppgaven min.

Det «normale» omfanget til en masteroppgave på Lektorstudie i historie er på ca. 15 000-22 000 ord. Oppgaven min er derimot en god del lengre enn dette. En av grunnene til at oppgaven min overstiger det normale omfanget, er at NTNU ikke har lagt til rette for didaktiske mastere på Lektorstudie i historie. For å få lov til å skrive en didaktisk master, måtte jeg inkludere et kapittel på omtrent 20 sider om det historiske temaet. Oppgaven min inneholder derfor omtrent 10 000 flere ord enn «normale» masteroppgaver i MLHIST.

Det er flere jeg må takke for at masterprosjektet har blitt som det er. Jeg vil takke hovedveilederen min, Maria Fritsche, som hjalp meg med å nyansere tyskerjentenes historie. Jeg vil også takke biveilederne mine Hans Otto Frøland og Lars Busterud. En ekstra takk går til Lars Busterud, som lånte meg lærebøker og faglitteratur relevant til oppgaven, og som har hjulpet mye med det didaktiske perspektivet. Jeg vil også takke mine foreldre som lot meg få komme hjem igjen høsten 2022, slik at jeg kunne få bo litt billigere, og holde fokuset på masteroppgaven.

Molde, november 2022

Kristoffer Bergane

Tabelloversikt

Tabell 1: Beskrivelse av datamateriale.....	17
---	----

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	1
1.1 Forskningsspørsmål.....	2
1.2 Tidligere forskning.....	3
1.3 Læreplanene og lærebøkene	8
1.4 Metode	11
1.4.1 Kvalitativ innholdsanalyse	12
1.4.2 Hermeneutisk tilnærming	13
1.4.3 Epistemologisk utgangspunkt.....	13
1.4.4 utfordringer med metodevalget.....	14
1.4.5 Framgangsmåte	16
1.5 Teoretisk rammeverk	18
1.5.1 Kommunikativt minne og minnekultur	18
1.5.2 Kollektivt minne og minnekagger.....	20
1.5.3 Den patriotiske grunnfortellingen.....	22
2.0 Tyskerjentene	24
2.1 Okkupasjonsårene.....	25
2.1.1 Hjemmestyrken og myndighetenes parole	26
2.1.2 Tyskerjentene under okkupasjonen	28
2.1.3 Reaksjonene i okkupasjonstiden	30
2.1.4 Hvorfor denne reaksjonen mot tyskerjentene?.....	32
2.2 Frigjøringen av Norge	34
2.2.1 Gatas justis	36
2.2.2 Interneringer og arrestasjoner	39
2.2.3 Det store flertallet av tyskerjentene	43
2.2.4 Ekteskap	45
3.0 Lærebøkens framstillinger.....	47
3.1 Portal - nyere historie – verdenshistorie og norgeshistorie etter 1750 (2007)	48
3.2 Mennesker i tid 2 – veden og Norge etter 1750 (2008).....	49
3.3 Tidslinjer 2 – verden og Norge (2008).....	50
3.4 Historie Vg2-3 - ettbindsutgaven (2013)	52
3.5 Å lykkes med nyere historie (2018).....	52
3.6 Alle tiders historie – fra de eldste tider til våre dager (2020)	53
3.7 Perspektiver – historie vg2, vg3 (2021).....	53
3.8 Grunnbok i Historie (2021).....	56
3.9 Historie på tvers – for vg3 (2022).....	57

4.0 Analyse av framstillingene i lærebøkene	59
4.1 Tyskerjentene – definisjon og antall	60
4.1.1 Den uformelle behandlingen.....	62
4.1.2 Myndighetenes behandling.....	65
4.1.3 Kobling til Teoretisk rammeverk	67
4.2 Bruk av bilder.....	70
4.2.1 Kobling til teoretisk rammeverk.....	74
4.3 Tidsvitnefortellinger	75
4.3.1 Kobling til teoretisk rammeverk.....	76
4.4 Oppgavene om tyskerjentene.....	77
4.4.1 Kobling til teoretisk rammeverk.....	80
5.0 Konklusjon	82
Litteratur	87
Liste over vedlegg.....	94
Vedlegg 1: Bilde fra Mennesker i tid 2 s. 398 (2008)	95
Vedlegg 2: Bilde fra Tidslinjer 2 s. 298 (2008)	95
Vedlegg 3: Bilde fra Tidslinjer 2 s. 305 (2008)	96
Vedlegg 4: Bilde fra Perspektiver s. 353 (2021)	97
Vedlegg 5: Bilde fra Historie på tvers s. 301 (2022)	98
Vedlegg 6: Bilde fra Historie på tvers s. 301 (2022)	99
Vedlegg 7: Bilde fra Historie på tvers s. 302 (2022)	99

1.0 Innledning

I denne masteroppgaven har jeg valgt å rette fokuset mot framstillingene av tyskerjentene i lærebøkene på videregående skole. På grunn av norske kvinners kontakt med tyskere under okkupasjonen, opplevde mange av dem å få kallenavnet «tyskertøs». Dette begrepet er svært negativt ladet, der blant annet «tøs» kan forstås som «hore».¹ Begrepet formidler også at det er en «hore» som tilhører tyskerne, og kan derfor formidle at de norske kvinnene hadde overgitt sine kropper til tyskerne. I denne oppgaven kommer jeg til å bruke begrepet «tyskerjenter» om de norske kvinnene som hadde et forhold til tyskere under okkupasjonen, men dette er også negativt verdiladet og kan framstille tyskerjentene på en feil måte. For det første så er det feil å tenke at alle tyskerjentene var «jenter». «Jente» blir ofte brukt om noen som enda ikke er voksen, mens det i eldre tid kunne bety at personen ikke var gift.² Flere av tyskerjentene var godt voksne kvinner, så det hadde kanskje vært bedre å bruke ordet «kvinne» istedenfor «jente». Begrepet «tyskerjente», kan i likhet med «tyskertøs», formidle at denne personen tilhører Tyskland eller tyskerne. Jeg kommer derimot til å bruke «tyskerjente», siden det er etablert blant historikere i Norge i dag, men jeg ønsker at framtidige historikere kan ta steget til å forandre på dette begrepet slik at det blir mer representerende for de norske kvinnene med et forhold til tyskere under okkupasjonen.

Selve definisjonen på tyskerjentene i denne oppgaven er «kvinner som var, eller ble ansett for å være, kjærester eller venner med menn i tysk tjeneste, en gang i løpet av perioden fra 1940 til 1946».³ Denne er tatt fra Pedersens masteroppgave i 2006, og jeg mener den inkluderer flere av kvinnene som kunne kjenne seg igjen i historien til tyskerjentene. I kapittel 2 vil jeg drøfte hvordan ulike definisjoner kan ekskludere noen av tyskerjentene, og samtidig gi et annerledes bilde av okkupasjonstiden. Denne definisjonen inkluderer ikke bare de som hadde kjæresteforhold eller hadde fått barn med tyskere, men også alle de som kunne bli ansett av andre nordmenn for å være tyskerjente. Dette kunne vært basert på rykter, eller enkeltobservasjoner der noen kvinner hadde en samtale med en tysker. Definisjonen inkluderer også andre etnisiteter enn tyskere, og andre stillinger enn soldat. Selv om de norske kvinnene kunne få forhold til menn som ikke var tysk, har jeg valgt å bruke «tyskere» for alle etnisitetene som var i tysk tjeneste. Dette er på grunn av at de var stasjonert i Norge i regi av Tyskland.

¹ Aarnes 2010: 7

² Nordbø 2021

³ Pedersen 2006: 3

Etter at tyskerne kapitulerte i 1945, brøt freden løs for de som hadde vist unasjonale holdninger under okkupasjonen. Tyskerjentene var blant dem som ble kategorisert med unasjonale holdninger, men siden det store flertallet ikke kunne dømmes i en rettsal, ble både myndighetene og den øvrige befolkningen mer kreative i sine straffemetoder. Dette skiller tyskerjentene fra flere av de andre nordmennene som også viste unasjonale holdninger under krigen, siden de kunne bli dømt i en rettssak. I flere tiår etter krigen var det et sterkt fokus på å vektlegge motstandskampen og den sivile ulydigheten mot det tyske regime i historieskrivingen, men etter 1970-tallet har krigen blitt stadig mer nyansert. Dette førte blant annet til at historien om tyskerjentene også begynte å få en plass i historieskrivingen. Som et resultat av dette, ble daværende statsminister, Erna Solberg, gjort oppmerksom på behandlingen som tyskerjentene hadde fått, og kom med en unnskyldning i 2018, på vegne av norske myndigheter.⁴ Men hvordan framstiller lærebøkene historien til tyskerjentene for elever på videregående opplæring i dag?

Videre i kapittel 1 vil jeg gjøre rede for forskningsspørsmålene til oppgaven, før jeg gir en kort beskrivelse av læreplanene og historiebøkers posisjon og påvirkning i skolen, som er en del av bakgrunnen for denne oppgaven. Videre i kapittelet gjør jeg rede for det metodiske- og teoretiske grunnlaget i oppgaven. I kapittel 2 kommer jeg inn på hvordan det var i Norge under- og etter okkupasjonen for mange av tyskerjentene, der jeg prøver å nyansere ulike sider av historien. Deretter blir det gjort rede for datamateriale fra lærebøkene i kapittel 3, før jeg drøfter og analyserer funnene i kapittel 4. I kapittel 5 kommer jeg med konklusjonen til det overordnede forskningsspørsmålet mitt, før jeg begrunner konklusjonen gjennom å svare på de operasjonelle forskningsspørsmålene.

1.1 Forskningsspørsmål

Sitatet i tittelen til oppgaven er hentet fra overskriften til oppdrag 2, i læreboken *Perspektiver*.⁵ Dette spørsmålet åpner opp for at valgene tyskerjentene tok under okkupasjonen, ikke bare var blindet av kjærlighet på den ene siden eller politisk motivert på den andre, men at deres historie er mer nyansert. Men får lærebøkene fram disse nyansene i framstillingene av tyskerjentene? Dette har gitt meg det overordnede forskningsspørsmålet:

⁴ Solberg 2018

⁵ Madsen, Roaldset, Killerud & Sæther 2021: 351

Hvordan blir tyskerjentene framstilt i lærebøkene fra 2006-2022 i videregående opplæring, og er framstillingene representative for tyskerjentene?

Jeg har også tre operasjonelle forskningsspørsmål for å kunne svare på det overordnede forskningsspørsmålet. Hva har lærebøkene inkludert fra historien til tyskerjentene? Hvordan forholder lærebøkene seg til nyere forskningen om tyskerjentene? Hvilket bilde av tyskerjentene kan elevene sitte igjen med av framstillingene?

Da jeg skulle begynne med masteroppgaven fant jeg ut at det allerede har blitt forsket på tyskerjentene og krigsbarna i lærebøkene på ungdomsskolen fra 1945 til i dag. Dette førte til at nyere lærebøker på videregående opplæring ble det jeg lente meg mot. For at lærebokanalysen i det hele tatt skal ha noe verdi, trengte jeg nok antall lærebøker som skrev noe om tyskerjentene. Heldigvis fant jeg ut at ni av lærebøkene hadde nok informasjon om tyskerjentene, slik at forskningsspørsmålene kunne besvares. Jeg har avgrenset oppgaven min til tyskerjentene, og selv om krigsbarna og tyskerjentene ofte er to sider av samme mynt, var jeg redd for at oppgaven kom til å bli for lang hvis jeg skulle inkludere begge to. Jeg ønsket også å forske på lærebøkene som blir brukt i skolen i samtiden, og da ble det en naturlig avgrensning å inkludere lærebøkene rettet mot læreplanene Kunnskapsløftet 2006 og Kunnskapsløftet 2020.

1.2 Tidligere forskning

I dette kapitlet skal jeg presentere tidligere forskning som har vært viktig for oppgaven, og gjøre rede for hvor min oppgave passer inn i forskningen. Jeg har avgrenset en del av forskningen til det som er relevant for forskningsspørsmålene mine. Med tanke på at forskningsspørsmålene er rettet mot den nyeste forskningen, og dagens framstilling av tyskerjentene i lærebøkene, har jeg valgt å ikke inkludere noen av de litterære framstillingene før 1990. Selv om de var preget av skjønnlitterære og halvdokumentariske preg, mener jeg derimot at de har hatt en sentral rolle i å belyse temaet slik at flere kunne begynne å forske på det. Dette er takket være blant annet Astrid Daatland Leira, Sigurd Senje og Veslemøy Kjendsli.

På 90-tallet begynte flere arkivarer i Norge å forske på tyskerjentene. Statsarkivaren Kari Helgesen forsket på den sosiale bakgrunnen til tyskerjentene i Molde, hvordan myndighetene hadde behandlet de som ble ansett for å være tyskerjenter og befolkningens holdninger. I «... *f.t. siktet som tyskertøs*» kom Helgesen fram til at den den typiske

tyskerjenten var i midten av 20-årene i 1945 og kom fra landsbygda. Tyskerjentenes sosiale bakgrunn kommer jeg tilbake til i kapittel 2. Helgesen kom også fram til at nesten alle reaksjonene mot tyskerjentene ble positivt mottatt, og at aktørene i klippeaksjoner ble akseptert og applaudert av publikumet. I dokumentene til politiet i Molde, hadde flere av tyskerjentene blitt arrestert på grunn av at de var «tyskertøser», og Helgesen mistenkte derfor at det hadde blitt både formell- og juridisk urett i flere tilfeller mot tyskerjentene.⁶

I 1998 ble boken *Krigens barn: De norske krigsbarna og deres mødre* publisert. Den ble skrevet av Kåre Olsen, som hadde en stilling i riksarkivet, og tar for seg historien til både krigsbarna og tyskerjentene. Olsen fokuserte først og fremst på krigsbarna, men denne boken er kanskje den som har hatt mest betydning for forskningen på tyskerjentene i Norge. Dette verket har lagt grunnlaget for mye av den forskningen som har blitt gjort i ettertid, men det har kanskje ført til at Olsens framstilling av tyskerjentene har blitt den rådende framstillingen. Blant annet for definisjonen og antallet av tyskerjentene. Olsen kom fram til at myndighetene spilte en viktig rolle i behandlingen av tyskerjentene i årene etter frigjøringen. Dette ble blant annet gjort gjennom de provisoriske anordningene, som la til rette for at myndighetene kunne arrestere, internere, ta vekk statsborgerskapet og si dem opp fra sine offentlige stillinger. Olsen har også gitt en grundig gjennomgang av tyske-, norske-, og de alliertes retningslinjer for ekteskap mellom norske kvinner og tyskere før og etter frigjøringen, som jeg har hatt stor nytte av i kapittel 2.

Historikeren Terje A. Pedersen skrev først en masteroppgave i 2006 om tyskerjentene, og brukte denne bakgrunnen til å publisere en bok om det samme temaet i 2012. I masteroppgaven *Tyskerjenter i Norge: Reaksjoner og klippeaksjoner 1940-1946* fra 2006, stilte han seg kritisk til den tidligere sannsynlighetsberegningen av antall tyskerjenter, og til framstillingen om at mange av tyskerjentene ble utsatt for klippeaksjoner. I sitt kildemateriale fra arkivet til Hovedøya, kom han fram til at det var minst 100.000 tyskerjenter gjennom en sannsynlighetsberegning, og at under 5% ble utsatt for klippeaksjoner. Pedersen trakk seg også vekk fra definisjonen som Olsen (1998) brukte, og inkluderte flere av de norske kvinnene som potensielt kunne bli ansett som tyskerjenter.⁷ I boken *Vi kalte dem tyskertøser* har Pedersen forsket mer på hvordan isfronten ble brukt som en aktiv straffemetode mot tyskerjentene, og at gjennom de illegale avisene og radiosendingen fra Storbritannia var det et tydelig behov for å snakke nedverdiggende om kvinnene. Pedersen kom fram til at dette kunne

⁶ Helgesen 1990

⁷ Pedersen 2006

være på grunn av den moralske knekken norske menn hadde opplevd, der selv deres egne kvinner valgte fienden. I sine funn fra interneringsleiren, Hovedøya, kom Pedersen fram til hvordan interneringen ble brukt som straff mot tyskerjentene, der kvinnene blant annet ble vaktet på av armerte vakter, satt til tvangsarbeid og at det store flertallet ikke hadde kjønns sykdommer.⁸ Pedersen har vært med på å nyansere tyskerjentene som gruppe, der hans definisjon har inkludert flere av de norske kvinnene. Dette er også definisjonen jeg har valgt å bruke i oppgaven min.

I 2015 ble boken *Siktet som tyskertøs: Rettsoppgjøret i videre forstand* publisert, og den var skrevet av juristen Knut Papendorf. I denne boken går Papendorf grundig gjennom rettspraksisen til myndighetene etter frigjøringen, og gjør blant annet en analyse av hvordan de provisoriske anordningene ble formidlet under okkupasjonen. Papendorf kom fram til at parolene og noen av de provisoriske anordningene ble formidlet gjennom illegale aviser under okkupasjonen. Dette var det ikke alle i befolkningen som ble oppdatert på, og risikerte derfor å bli straffet for noe de ikke visste var galt. Papendorf har også vist at domstolene ikke forholdt seg nøytrale, og at i svært mange av situasjonene der tyskerjentene ble internert eller arrestert, bygget dette på skjønn istedenfor rettslig prøving. Advokater hadde heller ikke oppdatert seg på interneringens rettslige grunnlag, derfor kunne tyskerjentene fortsatt interneres selv med advokater i ryggen. Papendorf gjennomførte også en undersøkelse av den sosiale bakgrunnen til tyskerjentene i sitt kildemateriale, og konkluderte med at gruppen var svært forskjellig, både i alder, hjemsted og foreldrenes inntekt.⁹

Monica Waage Johannessen fikk boken sin *Tyskertøsene: Myndighetenes behandling og befolkningens reaksjoner* publisert i 2016. Johannessen kom fram til hvordan politiet hadde en dobbelkommunikasjon, der de kunne fordømme klippeaksjonene i avisene, men bare stå å se på mens de skjedde. Oppsigelsene av tyskerjentene var viktig for store deler av befolkningen etter frigjøringen, og Johannessen har undersøkt hvordan Granskingskomiteen i Oslo og Bergen ble brukt for å si opp tyskerjenter uten lønn, som var i strid med ansettelsesreglementet. Kjønns sykdommer var en viktig årsak til at myndighetene ønsket at tyskerjentene skulle bli internert, men Johannessens undersøkelser viser at det var flere menn med kjønns sykdommer både før- og under okkupasjonen, som tyder at smitteanordningen ble kun direkte brukt mot tyskerjentene. Johannessen påpeker også at flere av tyskerjentene ikke

⁸ Pedersen 2012

⁹ Papendorf 2015

var klar over at de mistet statsborgerskapet sitt hvis de giftet seg med sin tyske forlovede, og flere av tyskerjentene ble da tvangssendt ut av Norge, til et bombet Tyskland.¹⁰

Forskningen om tyskerjentene internasjonalt har fått en del oppmerksomhet blant annet i Danmark og Frankrike. Anette Warring forsket på tyskerjentene i Danmark, og knyttet tyskerjentenes seksualitet til nasjonen. Det at tyskerjentene hadde vært sammen med de tyske soldatene ble nesten direkte sett på som prostitusjon, og de sviktet Danmarks ære ved å opptrå så unasjonalt. Med tanke på klippeaksjonene mot tyskerjentene, poengterte Warring at dette kunne være en symbolsk handling, der avklippet hår kunne bli sett på som sølibat eller en sosial kontroll fra aktørenes side.¹¹ Perspektivene til Warring kan være med på å belyse en større kontekst om hvilke kjønnsnormer som var under- og etter krigen, men også belyse kvinnenes plass i samfunnet.

Fabrice Virgili skrev boken *Shorn Women* som ble utgitt på engelsk i 2002, og støtter Warring sin påstand om at klippeaksjonene mot tyskerjentene var en form for sosial kontroll og et ønske om å rekonstruere samfunnet tilbake til den mannlige dominasjonen. I denne boken har han forsket på klippeaksjonen som skjedde under- og etter okkupasjonen av Frankrike, og prøver å finne svar på hvorfor tyskerjentene, «femmes a boches», ble en så utsatt gruppe. Gjennom forskningen av de forskjellige klippeaksjonene fant han ut at kvinner som jobbet som prostituerte på bordeller, ble i mindre grad klippet enn andre kvinner som hadde hatt samleie med tyskere. Klippeaksjonene kunne bli sett på som et ønske fra befolkningen om en renselses- og frihetsprosess, der franskmennene skulle bli kvitt tyskerne en gang for alle. Selv om det varierte i omfang basert på lokale metoder, er det tydelig at Virgili tilskriver det kollektive som skyldige i å være deltakende og aktive i klippeaksjonene, til og med de som bare stod å så på. Det kommer også tydelig fram i boken at det må ha vært en form for organisering der en høyere tetthet av klippeaksjonene fant sted. Dette ble blant annet organisert av Hjemmestyrkene, der noen ble fotografert sittende ved et bord, med papirer og uniformer, og ledet klippeaksjonen.¹²

Framstillingen av tyskerjentene har variert i stor grad siden frigjøringen av Norge. Jeg skal begynne med å gi en kort oversikt over de lange linjene, før jeg går mer konkret inn på selve forskningen av framstillingene som har blitt gjort i nyere tid. Etter frigjøringen var den generelle framstillingen av tyskerjentene veldig negative de gangene tyskerjentene ble nevnt,

¹⁰ Johannessen 2016

¹¹ Warring 1994

¹² Virgili 2002

men for det meste var det et taust tema. Selv om det fantes noen som forsøkte å nyansere bildet, blant annet Torborg Nedreaas, så ble behandlingen av tyskerjentene sett på som riktig. Dette forandret seg på 80-tallet, da forfattere som Astrid Daatland Leira og Sigurd Senje kom med sine bøker. Gjennom bøkene på 80-tallet ble tyskerjentene framstilt som ofre av krigen, og det var et tydelig fokus på kjærligheten mellom de norske kvinnene og tyskerne. På 2000-tallet og til i dag har derimot dette blitt kritisert, siden de ikke var viljeløse ofre for kjærligheten. Dette betyr derimot ikke at framstillingen i dag forsøker å framstille dem som kollaboratører. Framstillingen i forskningen i dag bærer preg av å både se hvilke valg de norske kvinnene tok under okkupasjonen, og hvordan disse kvinnene ble behandlet etter frigjøringen.

Erik Lund undersøkte i 2011 hvordan bilder av tyskerjentene kunne få fram forskjellige framstillinger i kapittelet *Hvordan kvalifisere elevers historiebevissthet ved å bruke bilder? Tema: Tyskerjenter*, i boken *Fortid i nåtiden*. Lund kategoriserte bildene i fire kategorier, der kategori en og to handlet om øyeblikksbilder fra klippeaksjoner og bilder av tyskerjentene i interneringsleirer eller samlingsleirer med barnevogner. Dette mente Lund kunne framstille tyskerjentene som utstøtt av samfunnet. Kategori tre var bilder som ble tatt under okkupasjonen, men som ikke hadde blitt vist før i nyere tid. Dette var ofte bilder av tyskerjentene sammen med sine tyske kjærester, som viste varme og nære relasjoner. Disse bildene framstiller da kjærlighetsaspektet mellom norske kvinner og tyskere. Den siste kategorien var plakater og bilder som har blitt laget om tyskerjentene i dag, og kan fortelle noe om hvordan tyskerjentene blir oppfattet eller formidlet i dag.¹³ Framstillingene av tyskerjentene kan derfor forandres basert på hvilke bilder som blir brukt. Dette har jeg tatt med meg i analysen av bildene i lærebøkene, der jeg også har brukt Lunds kategorier som mal for analysen.

Kathleen Alana Morley skrev masteroppgaven *Tyskerjenter på utstilling: Vanskelig eller uønsket kulturarv ved norske museer?* i 2019. Her så Morley nærmere på forskjellige utstillinger av tyskerjentene i Norge. Morley kom blant annet fram til at framstillingene av tyskerjentene på museum i dag, ble knyttet til forandringer i synet på kvinnene i samfunnet. #Metoo-bevegelsen, kvinner i krig og kvinners seksualitet. Dette betydde at museene brukte narrative grep fra historien om tyskerjentene, til å formidle et budskap med betydning for samtiden. Flere av utstillingene hadde også lagt vekt på kjæresteforholdene mellom de norske

¹³ Lund 2011

kvinnene og tyskere, og at disse ble straffet for å elske.¹⁴ Det kan derfor tyde på at framstillingen av tyskerjentene på museer har vært preget av de historiene som gir sterkest inntrykk, med et fokus på at tyskerjentene var ofre.

I 2020 ble masteroppgaven *Usynleggjort i lærebøker? Ein kvalitativ studie av norske lærebøkers framstilling av tyskerjentene og krigsbarna* publisert, og var skrevet av Maria Pettersen. Pettersen hadde et utvalg lærebøker for ungdomsskolen fra 1945 til i dag, men den første læreboken var fra 1982 siden det ikke hadde blitt nevnt noe om tyskerjentene eller krigsbarna før det. Det var til sammen ti lærebøker, der den siste var publisert i 2015. Pettersen kom fram til at det ikke var tydelig utvikling eller endring av det som ble skrevet om tyskerjentene fra den første til den siste læreboken. Framstillingen som hadde holdt seg jevnt var blant annet kjæresteaspektet og klippeaksjonene, mens andre tematiske sider av tyskerjentenes historie var mer spredt i de forskjellige lærebøkene.¹⁵ Funnene til Pettersen skal jeg sammenligne med mine funn i kapittel 5.

Masteroppgaven min undersøker hvordan tyskerjentene blir framstilt i lærebøkene til videregående opplæring fra 2006-2022, og kan dermed ligne veldig på Pettersens masteroppgave fra 2020. Jeg har derimot rettet fokuset mot de nyeste lærebøkene for å undersøke hvilket bilde av tyskerjentene dagens ungdommer kan få av lærebøkernes framstilling, og om framstillingene er representative for tyskerjentene. Oppgaven min skiller seg også fra Pettersen sin oppgave med tanke på det teoretiske rammeverket, der jeg har et større fokus på å analysere betydningen av framstillingene for mennesker i samtiden og framtiden.

1.3 Læreplanene og lærebøkene

Forskningsspørsmålene mine er ikke direkte rettet mot lærebøker som medium i skolen, eller om tematikken i lærebøkene kan knyttes til læreplanene. Dette betyr derimot ikke at lærebøkene i seg selv og læreplanene er sentrale som bakgrunn for oppgaven min. Derfor har jeg tenkt å gjøre rede for læreplanene til historiefaget fra 2006 og 2020 (LK06 og LK20 senere i oppgaven), for så å gjøre rede for lærebøker som medium i skolen. I kapittel 5 vil jeg også trekke noen linjer fra innholdet i lærebøkene til LK20.

¹⁴ Morley 2019

¹⁵ Pettersen 2020

Kunnskapsløftet 2006 hadde som mål om å forbedre læringsresultatene. Kompetanse ble det sentrale, noe som skulle kombinere det å *kunne* med det å *anvende* kunnskapen.¹⁶ Dette betyr ikke at kompetansemålene ble enda mer spesifikke, men i kontrast til L97 ble de mindre detaljert og mer åpen for tolkning av lærerne.¹⁷ Formålet til læreplanen for historie på videregående opplæring spesifiserer historiebevisstheten som et sentralt tema. Under formålet står det blant annet at elevene skal få en «økt forståelse mellom fortid, nåtid og framtid» og at elevene skal «forstå at en selv er del av en historisk prosess og skaper historie».¹⁸ Læreplanen er også delt inn i to hovedområder, *Historieforståelse og metoder* og *Samfunn og mennesker i tid*. Gjennom *Historieforståelse og metoder* skal elevene få en forståelse om hvordan historien blir brukt i dagens samfunn, og gjennomføre analytisk arbeid av kilder. I hovedområdet *Samfunn og mennesker i tid* skal elevene kunne trekke linjer mellom fortid, nåtid og framtid, og hvordan mennesket fungerer som aktører i historien som individer og i grupper.¹⁹ Lund (2020) skiller hovedområdene i «vite hvordan»-kunnskaper (*Historieforståelse og metoder*) og «vite at»-kunnskaper (*Samfunn og mennesker i tid*), der elevene gjennom «vite hvordan»-kunnskap lærer om hvordan historisk kunnskap blir til, og «vite at»-kunnskapene er innholdet i historiefaget.²⁰

Kunnskapsløftet 2020 ble innført for alle trinnene på videregående opplæring høsten 2022. Historiefaget skal være relevant for samtiden, og dette kommer tydelig fram i «Fagets relevans og sentrale verdier» på side 2. Elevene skal kunne forstå «seg selv og samfunnet, og at strukturer, verdier og holdninger i samtiden har røtter i fortiden».²¹ En forandring fra LK06 er at historiefagets hovedpunkter har blitt samlet i fire *kjerneelementer*: Historiebevissthet, Utforskende historie og kildekritisk bevissthet, Historisk empati, sammenhenger og perspektiver og Mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid.²² Med tanke på innholdet til de tre første kjerneelementene, har det ikke blitt særlig store forandringer fra LK06, men gjennom Mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid har det kommet fem «store spørsmål» som kan være vanskelig å relatere til alle kompetansemålene.²³ De «store spørsmålene» i kjerneelementene, sammen med færre kompetansemål, vil gi rom for dybdelæring som er et sentralt punkt for «Kompetanse i fagene» i den overordnede delen av

¹⁶ Lund 2020: 61

¹⁷ Koritzinsky 2020: 46

¹⁸ Utdanningsdirektoratet 2006: 2

¹⁹ Ibid: 2

²⁰ Lund 2020: 62

²¹ Utdanningsdirektoratet 2020: 2

²² Ibid: 2-3

²³ Lund 2020: 64-65

læreplanen.²⁴ «Dybdelæring i fag innebærer å anvende kunnskaper og ferdigheter på ulike måter, slik at elevene over tid kan mestre ulike typer faglige utfordringer individuelt og i samspill med andre».²⁵ I praksis for historiefaget vil dette bety å inkludere nøkkelbegreper som kilde, årsak og kontinuitet og endring, noe som vil si at dybdelæringen ikke går ut på mengde fagstoff eller tidsbruken til et tema, men elevenes «gradvise større forståelse av nøkkelbegrepene».²⁶

Lærebøker i historie var tidlig på 2000-tallet det viktigste medium og læring av historie for elevene i ungdomsskolen.²⁷ Selv om skolehverdagen har blitt mye mer digitalisert, spesielt i den videregående skolen, brukte fortsatt 52% av lærerne i den videregående skolen hovedsakelig læreboken som medium, men supplerte med digitale hjelpemidler, i Nornes (2017) sin undersøkelse.²⁸ Innholdet i lærebøkene består av pedagogiske tekster, som skal belære, altså formidle informasjon som finnes fra før. Den er også bevisst på sin mottaker, og adapterer seg til mottakerens nivå.²⁹ Mottakerne for lærebøkene er barn og ungdom, og i min oppgave er alderen som oftest mellom 15-18 år. Det vil være helt umulig å tilpasse seg til alle elevene i den samme klassen, selv om de er jevnaldrende. Derfor velger ofte forfatterne å fokusere på det de definerer som en «gjennomsnittselev». Dette fører til at tekstene ofte blir framstilt på en fargeløs måte, ikke for langt eller for kort, uten å ta hensyn til elevenes levevilkår eller interesser.³⁰ Lærebøkene sine pedagogiske tekster trenger ikke bare å være avsnitt med ord, men kan også inneholde illustrasjoner og bilder, for å formidle informasjonen som er tilegnet elevene.

Et problem med lærebøkene i historiefaget, er at hvis den får for stor plass i klasserommet, får ikke elevene nok lærestoff som problematiserer lærebøkernes framstillinger.³¹ Lærebøkene kan derfor bli ansett som fasit på hvordan fortiden ser ut, og med tanke på hvor identitetsskapende lærebøkene i historie er, kan dette være svært problematisk. Lund (2020) knytter blant annet tidspress og få timer som noen av årsakene til at lærere ikke bruker lærebøkene kritisk, men dette betyr igjen at faren for at framstillingene i lærebøkene blir fasit for elevene.³² Forfatterne av lærebøkene har derfor et stort ansvar for å nyansere

²⁴ Koritzinsky 2020: 47

²⁵ Kunnskapsdepartementet 2017: 11

²⁶ Lund 2020: 66

²⁷ Eikeland 2001: 5

²⁸ Gilje, Ingulfsen, Dolonen, Furberg, Rasmussen, Kluge, Knain, Mørch, Naalsund & Skarpaas 2016: 23

²⁹ Selander & Skjelbred 2004: 36-38

³⁰ Skjelbred, Askeland, Maagerø & Aamotsbakken 2017: 11

³¹ Nornes 2017: 38

³² Lund 2020: 200-201

framstillingene av historiske temaer etter beste evne, slik at framstillingene er med på å nyansere bestemte grupper og prosessen til hvordan noe skjedde. Ikke bare faktakunnskapene om at det skjedde. Lærebøkene har derimot begrenset med plass til innholdet sitt, men dette er ikke en unnskyldning til å representere grupper eller hendelser på en feil måte. Dette betyr bare at forfatterne nyansere ut ifra de få linjene som er inkludert. Lærere har også en sentral rolle til å stille seg kritisk til framstillingene i lærebøkene, og nyansere historien etter beste evne.

1.4 Metode

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for den metodiske tilnærmingen til lærebøkene, epistemologiske utgangspunkt og det vitenskapsteoretiske perspektivet til oppgaven. Videre i kapittelet kommer jeg til å trekke fram noen utfordringer knyttet til metodevalget, for så å beskrive hvilke tiltak som har blitt gjort for å sikre kvaliteten. Mot slutten kommer det en kort beskrivelse av datamaterialet og hvordan framgangsmåten min har vært. Til å begynne med vil jeg reflektere litt over min forforståelse og forventninger til oppgaven.

Fullstendig nøytralitet til samfunnsforskning er umulig å oppnå, og som forsker for denne oppgaven, kommer jeg aldri til å oppnå en objektivitet eller nøytralitet. Hvis forskerens synspunkter kommer for tydelig fram i prosjektet, kan dette oppleves som støy. På den andre siden så kan det bli en ressurs, gjennom å gi et solid fundament for min egen bakgrunn og gi en nøye gjennomgang av hvordan jeg har tilnærmet meg empirien.³³ Målet mitt med å skrive om forforståelsen min og hvilke forventninger jeg har knyttet til dette prosjektet, er at leserne skal få bedre forståelse for utgangspunktet og bakgrunnen min. Da jeg var i praksis på en ungdomsskole våren 2021, la jeg merke til at det nesten ikke var skrevet noe om tyskerjentene. Forventningene mine til hva lærebøkene hadde inkludert om tyskerjentene er derfor minimale, hvis lærebøkene i det hele tatt har inkludert noe som helst. Derfor har jeg også veldig lave forventninger til hvordan dette blir framstilt. Jeg tenker at de lærebøkene som har inkludert noe om tyskerjentene, har lagt vekt på klippeaksjonene, siden dette er noe som kan skape empati og følelser hos elevene. Jeg tror derimot ikke at lærebøkene trekker fram noe om tyskerjentene under okkupasjonen og kontakten med tyskerne, eller har noe spesielt fokus på myndighetenes behandling. Dette betyr at forventningene mine til framstillingen av tyskerjentene i lærebøkene er at de har fokus på tyskerjentene som ofre, og ikke de aktive

³³ Tjora 2012: 203

valgene de tok under okkupasjonen. Jeg håper derimot at etter en gjennomgang av lærebøkene, så vil disse forventningene forandres.

1.4.1 Kvalitativ innholdsanalyse

Metoden brukt i denne oppgaven er en kvalitativ innholdsanalyse, og Grønmo (2016) har gitt en god beskrivelse av både innsamling av kvalitativ data og framgangsmåte. Blant annet har Grønmo trukket fram at det er viktig å avklare fokus før datainnsamlingen begynner, slik at forskeren kan avgrense arbeidsmengden. Etter at datainnsamlingen har blitt gjennomført kan kategorisering føre til en systematisk gjennomgåelse av innholdet, der noen har kategorier utvalgt på forhånd, mens andre tilpasser kategoriene til funnene i datainnsamlingen. Det som er sentralt med den kvalitative innholdsanalysen er at forskeren bruker kildekritiske og kontekstuelle vurderinger, slik at forskerens egne perspektiver og begrenset kildekritiske- og kontekstuelle forforståelser minimeres.³⁴ I masteroppgaven min hadde jeg bestemt noen av kategoriene på forhånd, men var åpen for å tilpasse kategoriene etter innholdet til lærebøkene. Kategoriene mine baserte seg på funnene fra lærebokanalysen til Pettersen (2020), siden det var sannsynlig at innholdet i lærebøkene ikke var så forskjellig fra ungdomsskolen til videregående opplæring.

De kildekritiske vurderingene av lærebøkene har jeg gjort ved å gi én framstilling av tyskerjentene fra okkupasjonsårene til etter frigjøringen. Det som derimot har vært mest relevant til oppgaven min er de kontekstuelle vurderingene, som går ut på at forskeren må vurdere hvem eller hva tekstene er representative for, og hva intensjonen med framstillingen kan være.³⁵ Jeg har ikke fokusert på hvem som var forfattere av lærebøkene, men forskningsspørsmålene mine retter seg mot framstillingen av innholdet, og hvilke betydninger dette kan få for leserne. Innholdet i tekstene kan også bli forstått som kilde til kontekst. Dette betyr at teksten kan brukes for å forstå en større sammenheng den inngår i.³⁶ Med tanke på problemstillingen min vil det være naturlig å reflektere over hvordan framstillingen kan være påvirket av en større enhet, som et narrativ.

³⁴ Grønmo 2016: 175-181

³⁵ Ibid: 177-178

³⁶ Leseth & Tellmann 2018: 116

1.4.2 Hermeneutisk tilnærming

Jeg har valgt en hermeneutisk tilnærming til den kvalitative innholdsanalysen, og dette betyr å fortolke et dypere meningsinnhold enn det som umiddelbart var innlysende.³⁷ Hermeneutikk betyr fortolkningslære eller fortolkningskunst, og forforståelsen til forskeren er et sentralt aspekt ved denne tilnærmingen. Blant annet så vil fortolkningen ikke bare være basert på forståelsen som skjer under selve forskningen, men også inneholde forforståelse fra egne erfaringer, teoretiske referanserammer og resultat fra tidligere forskning.³⁸ Én tekst kan derfor resultere i flere ulike tolkninger. Det finnes ikke bestemte framgangsmåter for den hermeneutiske tilnærmingen, men et sentralt aspekt er at forskeren ikke kan tolke innholdet i tekstene uten å ha noe bakgrunn om temaet som tolkes.³⁹ I oppgaven min vil blant annet litteraturen om tyskerjentene og bøkene til Corell (2010) og Stugu (2021) hjelpe for å gjøre fortolkningen så troverdig som mulig.

Hermeneutisk tilnærming handler derfor om en tykk beskrivelse, der forskeren tolker både hva som kan ha blitt ment med enkle ord, tegnsettinger og bilder, men også hvordan den helhetlige framstillingen er.⁴⁰ Forskeren tillegger ny mening til innholdet i tekstene, og dette skjer gjennom å forstå helheten ut fra delene, og delene ut fra helheten. På denne måten kan forskeren komme fram til den «sanne» tolkningen av teksten, men samtidig erkjenne at teksten kan ha ulike fortolkninger.⁴¹ I denne oppgaven har jeg derfor analysert ord for seg selv i lærebøkene, men også sett på helheten av setningene og avsnittene, før jeg har brukt denne helheten til å analysere det enkle ordet igjen.

1.4.3 Epistemologisk utgangspunkt

Det epistemologiske utgangspunktet i denne oppgaven er sosialkonstruktivisme.

Sosialkonstruktivismen betrakter virkeligheten som noe samfunnsskapt, og tar derfor avstand fra at samfunnet kan betraktes som en statisk objektiv størrelse.⁴² Det var sosiologene Peter Berg og Thomas Luckmann som formulerte dette epistemologiske utgangspunktet, og la vekt på tre sosiale prosesser: eksternalisering, objektivering og internalisering.⁴³ Mennesket er med på å skape en virkelighet, og derfor konstruert av mennesket. Dette kan derimot ikke skje i

³⁷ Thagaard 2013: 41

³⁸ Grønmo 2016: 393

³⁹ Thagaard 2013: 41

⁴⁰ Ibid: 41

⁴¹ Leseth & Tellmann 2018: 115-116

⁴² Tjora 2018: 32

⁴³ Berger & Luckmann 2000: 76

isolasjon, men sammen med andre mennesker. Dette er eksternaliseringen. Selv om menneskene er med på å skape virkeligheten, kan repetisjon av de samme sosiale formasjonene få den samme virkeligheten som den naturlige verdens virkelighet. Gjennom repetisjon til de kommende generasjonene om disse sosiale formasjonenes virkelighet, vil dette bli institusjonalisert. Dette er objektiveringen, der det menneskeskapte blir sett på som en objektiv virkelighet. Gjennom internaliseringen blir mennesket et samfunnsmedlem. Mennesket er derimot ikke født inn som et medlem av samfunnet, men blir medlem gjennom sosialiseringen. Internaliseringen kan derfor oppsummeres som en menneskets forståelse av sine medmennesker og oppfatningen av verden som en sosial virkelighet.⁴⁴ Sosialkonstruktivismen kan oppsummeres med at «samfunnet er et menneskelig produkt. Samfunnet er en objektiv virkelighet. Mennesket er et sosialt produkt».⁴⁵

Dette er en sentral del av oppgaven min og knyttes til teorien i neste kapittel. Fortiden er altså noe som ikke er uforanderlig, men blir meningsfull gjennom blant annet kommunikative minner og sosiale prosesser.⁴⁶ I teorikapittelet skal jeg gjøre rede for minnekultur, minneknagger og grunnfortellingen. Dette tenker jeg også er en del av de sosiale prosessene som er med på å skape en virkelighet av fortiden for mennesker i dag. De sosiale prosessene blir derfor noe som gir gyldig kunnskap.⁴⁷ For å knytte denne teorien til tyskerjentene, så kan dette være en forklaringsmodell for hvordan mennesker i samfunnet omtaler eller framstiller tyskerjentene, og hvordan dette har forandret seg fra 9. april 1940, til i dag. Holdningene mot tyskerjentene var generelt veldig negative blant befolkningen etter frigjøringen, og denne negative holdningen ble tyskerjentenes sannhet i flere tiår. De siste 30 årene har derimot flere historikere framstilt nye sider av tyskerjentene, som kan være med på å forandre hvordan forståelsen av tyskerjentene er i dag. Dette betyr også at lærebøkene som når et så bredt publikum, er med på å påvirke menneskers forståelse av tyskerjentene.

1.4.4 utfordringer med metodevalget

Det er flere utfordringer knyttet til metodene ved et slikt prosjekt som jeg har gjennomført. Den første, og mest tydelige utfordringen, er forskerens perspektiver og forståelse av det som blir forsket på. Hvis perspektivet mitt er for snevert, er det en fare for at dette kan påvirke

⁴⁴ Ibid: 67, 74-75 og 135-136

⁴⁵ Ibid: 76

⁴⁶ Nilssen & Lenz 2011: 16

⁴⁷ Thagaard 2013: 45

utvelgingen og tolkningen av tekstene.⁴⁸ Dette kan gjøre at jeg ikke formidler hvordan lærebøkene framstiller tyskerjentene, men har opphengt meg i konkrete ord eller setninger som ikke inneholder en forståelse av helheten. I den hermeneutiske tilnærmingen, som er beskrevet tidligere, kan da forskeren fokusere for mye på helheten enn hvordan setningene er bygd opp eller konkrete ord som har blitt brukt, og motsatt.

Grønmo (2016) trekker også fram at forskerens kildekritiske- og kontekstuelle forståelse er sentral for troverdigheten av oppgaven.⁴⁹ Hvis forskeren ikke har vurdert kildene brukt i datainnsamlingen, som deres troverdighet, kan dette påvirke analysen og konklusjonen. Det samme med vurderingen av konteksten til tekstene som blir analysert, der forskeren må ha vurdert hvem tekstene er skrevet for, lesernes persepsjoner og tekstens sosiale funksjoner.

Det er umulig for forskeren å være nøytral i møte med samfunnsforskningen.⁵⁰ Dette er noe som kan påvirke analysen i oppgaven min, og hvordan jeg møter tekstene i lærebøkene. Med tanke på den hermeneutiske tilnærmingen, så kan andre forskere bruke akkurat det samme datamaterialet som meg, men komme fram til helt andre konklusjoner. Forventningene og forforståelsene mine, som resultater fra tidligere forskning, teoretisk rammeverk og egne erfaringer, kan påvirke analysen og tilnærmingen til tekstene i datamaterialet mitt.⁵¹ I et prosjekt der forskerens perspektiver kan gjennomsyre oppgaven, er det derfor viktig å ta flere forhåndsregler for å redusere faren for dette.

For å sikre kvaliteten med bruk av kvalitative metoder er gjennomsiktighet i framgangsmåten og refleksjon sentralt.⁵² I dette metodekapittelet har jeg beskrevet mine forventninger til lærebøkernes innhold, gjort rede for hvordan jeg har tilnærmet meg datamaterialet, tilnærmingen min til analysen og det epistemologiske utgangspunktet. I tillegg skal jeg beskrive framgangsmåten min mot slutten av metodekapittelet. Dette er med på å øke gjennomsiktigheten i oppgaven min. Siden forskeren spiller en så viktig rolle i metodevalget mitt, har jeg brukt et teoretisk rammeverk og gitt en framstilling av tyskerjentene. Dette er med på å redusere mer av mine egne tanker og forforståelse, men kan da basere seg på det grunnlaget av teori som jeg har opparbeidet meg.

⁴⁸ Grønmo 2016: 180

⁴⁹ Ibid: 180-181

⁵⁰ Tjora 2012: 203

⁵¹ Grønmo 2016: 393

⁵² Tjora 2012: 216-217

Det er derimot fortsatt viktig å reflektere over egne tolkninger. Ett eksempel på dette er at Pettersen (2020) har tolket «vært sammen med» og «vært i forhold med» som en beskrivelse på forelskelses-perspektiv mellom norske kvinner og tyskere.⁵³ I min oppgave har jeg derimot tolket «sammen» og «forhold», i den samme konteksten, til noe som nyanserer mer enn bare kjæresteaspektet. Dette er blant annet fordi jeg har reflektert over hvordan jeg, som framtidig lærer, bruker lærebøker i klasserommet. Hvis det hadde stått en setning om at norske kvinner hadde forhold til tyskere under okkupasjonen, så kunne jeg ha spurt klassen om hvilke typer forhold de trodde det var. Da kan man komme inn på kjærlighetsforhold, arbeidsforhold og vennskapsforhold. Gjennom slike refleksjoner har jeg også blitt bevisst på den kontekstuelle forståelsen knyttet til lærebøkene, der jeg ofte reflektere over hvordan jeg selv har brukt lærebøker i undervisning og som tidligere elev. Dette kan gjøre mine perspektiver til en ressurs for tolkningen istedenfor støy.

1.4.5 Framgangsmåte

I dette delkapittelet skal jeg gjøre rede for hvordan jeg har samlet inn datamaterialet, beskrive hvilke lærebøker som er med i analysen og presentere kategoriene som har blitt brukt i analysen. Dette er for å synliggjøre arbeidsmetodene mine for leserne. Til å begynne med skal jeg beskrive hvordan jeg fikk samlet inn datamaterialet.

Med avgrensningene i forskningsspørsmålene måtte jeg først finne ut om det faktisk var mange nok lærebøker innenfor denne rammen, og som i tillegg hadde skrevet noe om tyskerjentene. Til å begynne med måtte jeg derfor søke på internett etter hvor mange lærebøker i historie som hadde blitt publisert siden 2006. Jeg fant ti lærebøker, som er et bra antall for å sikre nok datamateriale, men jeg måtte fortsatt forsikre meg om at det faktisk stod noe om tyskerjentene i lærebøkene. Jeg fikk låne noen av lærebøkene fra veilederen min, men for å få tilgang til flere av de nyere lærebøkene, måtte jeg sende søknader til forlagene. Dette var blant annet til Aschehoug, Cappelen Damm, Gyldendal undervisning og Historie på tvers. Takket være svært hjelpsomme mennesker fikk jeg tilgang til lærebøker som nylig hadde blitt publisert, men også til læreboken, *Historie på tvers*, som ikke hadde blitt publisert enda da jeg begynte innsamlingen vintermånedene 2021/22. Flere av lærebøkene som ble publisert fra 2006-2018 fikk jeg tilgang til gjennom Nasjonalbibliotekets nettsider. I lærebøkene hadde ni av de ti lærebøkene skrevet noe om tyskerjentene, og dette ble da de ni lærebøkene brukt til

⁵³ Pettersen 2020: 39

datainnsamling. Den eneste læreboken som ikke hadde noe om tyskerjentene var *I Ettetid*, som ble publisert i 2016.⁵⁴ I lærebokveiledningen til *I Ettetid* er det derimot en oppgave med 25 temaer på side 183, der spørsmålet var hvilke temaer som skulle være med.⁵⁵ Der var tyskerjentene og krigsbarna ett av de 25 temaene, men dette var ikke nok til å bli inkludert i oppgaven.

Etter at alle lærebøkene som kunne brukes til å svare på forskningsspørsmålene mine hadde blitt samlet inn, endte jeg opp med fem lærebøker fra 2006-2019 og fire lærebøker fra 2020-2022. Dette betyr at det nesten ble jevnt fordelt mellom hvilke av læreplanene de var rettet mot. Dette er datamaterialet jeg endte opp med:

Tabell nr. 1 – Beskrivelse av datamateriale

Lærebok	Årstall	Forlag	Forfattere
Portal	2007	Fagbokforlaget	Olav Arild Abrahamsen, Ståle Dyrvik, May-Brith Ohman Nielsen og Andreas Aase
Mennesker i tid 2	2008	Cappelen Damm	Svein Olav Hansen, Audun Bakkerud, Hans-Jørgen Hagen, Olav Hamran, Anne Kjersti Jacobsen og Trond Heum
Tidslinjer 2	2008	Aschehoug	Ole Kristian Grimnes, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertresvaag, Jørgen Eliassen og Lene Skovholt
Historie Vg2-3	2013	Cappelen Damm	Ivar Libæk, Øyvind Stenersen, Asle Sveen og Svein A. Aastad
Å lykkes med nyere historie	2018	Cappelen Damm	Ellen Ugland
Alle tiders historie	2020	Cappelen Damm	Trond Heum, Tommy Moum, Ola Teige og Kåre Dahl Martinsen
Perspektiver	2021	Gyldendal Undervisning	Per Anders Madsen, Hege Roaldset, Inger Hilde Killerud og Eivind Sæther
Grunnbok i historie	2021	Aschehoug	Hege Faust, Siv Falang Gravem, Håkon Korsvold, Steingrímur Njálsson og Siri Ødegård
Historie på tvers	2022	Argus Forlag	Nils Håkon Nordberg og Morten Eimot

⁵⁴ Dørum, Hellerud, Knutsen & Njåstad 2016a

⁵⁵ Dørum, Hellerud, Knutsen & Njåstad 2016b

Med tanke på kategoriseringene av datamaterialet, begynte jeg med å skrive ned absolutt alt lærebøkene hadde skrevet om tyskerjentene i ett eget dokument, slik at jeg først og fremst skulle få et overblikk over hva som stod skrevet, men også for å bli bedre kjent med innholdet. I tillegg til dette samlet jeg tidsvitnefortellingene på ett dokument, og det samme gjorde jeg med oppgavene og bildene. Dette gjorde det lettere å analysere framstillingene av tyskerjentene i lærebøkene, samtidig som dette tydeliggjorde kategoriene. Jeg baserte kategoriene mine på funnene fra Pettersens (2020) masteroppgave om tyskerjentene i lærebøkene på ungdomsskolen, og landet på kategoriene *definisjon og antall, den uformelle behandlingen, myndighetenes behandling, tidsvitnefortellinger, bilder og oppgaver*. I motsetning til Pettersen valgte jeg derimot å dele kategorien «behandling» i to deler, der den ene tar for seg det uformelle oppgjøret og den andre tar for seg myndighetenes behandling av tyskerjentene. Jeg har ikke inkludert kategorien «forsvaring/kritikk mot rettsoppgjøret» som Pettersen brukte.⁵⁶ Jeg har derimot inkludert noe av tematikken fra denne kategorien i analysen min, men ingen av lærebøkene har skrevet noe konkret om tyskerjentene i rettsoppgjøret. At behandlingen av tyskerjentene kan bli sett på som en annen side av rettsoppgjøret, er jeg enig i, men jeg fant det ikke gagnende å ha det som en egen kategori.

1.5 Teoretisk rammeverk

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for det teoretiske rammeverket brukt i analysen av lærebøkene. Til å begynne med går jeg gjennom det kommunikative minne og minnekultur, før jeg fortsetter med det kollektive minne og minneknaggene. Dette er for å etablere hvordan minner knyttet til bestemte hendelser kan forandre seg, og skape en felles forståelse av hendelsene for grupper av mennesker. Til slutt kommer jeg inn på den patriotiske grunnfortellingen, som var det mest etablerte narrative fra krigen i flere tiår i etter krigen.

1.5.1 Kommunikativt minne og minnekultur

Kommunikativt minne kan forstås som menneskets relasjon til fortiden, der den skapes, reguleres og videreføres gjennom direkte og personlige samtaler.⁵⁷ Et eksempel på dette kan være hvordan supportere snakker sammen om laget sitt etter en fotballkamp, der de deler sine minner om hvordan kampen var. Et minne i seg selv må derimot ikke bli forstått som alt et

⁵⁶ Pettersen 2020: 23

⁵⁷ Nilssen & Lenz 2011: 11

menneske er i stand til å huske, men at det er en tolkning til noe det egentlig ikke var, som blir tatt fram på bestemte tidspunkter. Minnene kan derfor ikke forstås som et avsluttet prosjekt, men noe som skjer og har skjedd, i prosesser, der minnene kan forandre seg ut ifra nye synsvinkler og perspektiver.⁵⁸ Tilbake til eksempelet om fotballkampen, så vil mest sannsynlig ikke supporterne til det laget som tapte begynne med å trekke fram alle de gode situasjonene fra sitt eget lag under kampen, der de sitter puben. De kommer nok til å prøve å finne ut hvorfor de tapte, og legge skylden på noen av spillerne eller treneren. Hadde den samme samtalen derimot skjedd i et fotballstudio, der supporterne ble intervjuet på direktesendt TV, kan det fort hende at supporterne hadde trukket fram en mer analytisk side av kampen. Minnet knyttet til kampen kan derfor forandre seg basert på hvilken situasjon minne blir tatt fram i.

Det kommunikative minne er ikke regulert av noen institusjoner, og skjer gjennom den dagligdagse samtalen mellom mennesker. Dette gjør at minnene knyttet til den hverdagslige samtalen ofte har veldig kort levetid, men gjennom noen etablerte rammer, som familie, tradisjoner og seremonier, kan minnene bli tatt vare på over lengre tidsperioder. Brudd på rammeverket kan derimot føre til at minnene visner vekk.⁵⁹ Ett menneske kan tilhøre flere grupper på samme tid, som supporterne på puben, fra samme fylke, kollegaer på jobb eller at man er født i samme land. I de forskjellige gruppene vil det ofte oppstå bestemte måter å kommunisere minnene på. Det kan være noen former for humor som er godt etablert i gruppen eller kanskje er opptatt av å differensiere seg fra noen andre. Felles for alle gruppene, på lokalt og nasjonalt nivå, er at gjennom kommunikasjonen dannes det en felles ramme av deres minner om fortiden.⁶⁰

Hvis mennesker ikke lengre snakker sammen om minnene, kommer de til å vitre bort. Minnene vil da enten bli glemt, eller så kan de bli formidlet videre gjennom tekster, fysiske levninger og andre kulturelle artefakter.⁶¹ Disse minnene formidlet gjennom kulturprodukter kalles for minnekultur. Minnekulturen skiller seg fra de kommunikative minnene ved at det er objekter. Disse objektene inneholder ikke minner i seg selv, men kan bære med seg minner som mennesker har investert i dem, og derfor kan vekke minner blant andre mennesker.⁶² Slike objekter kan for eksempel være noen fotballhansker som en keeper brukte da de vant

⁵⁸ Kaldal 2016: 9-11

⁵⁹ Assmann 2008: 111

⁶⁰ Assmann 1995: 126-127

⁶¹ Stugu 2021: 17

⁶² Assmann 2008: 110-111

serien. I seg selv har ikke hanskene noen minner, men fordi supporterne og spillerne selv er klar over at disse hanskene ble brukt i den viktige kampen, vil dette trigge minnene til de som ser på hanskene. Minnekulturen har altså hevet seg over hverdagslivet, der den nå har sentrale holdepunkter til viktige hendelser fra fortiden som grupper i samfunnet ønsker å ta vare på.⁶³

Det at minnekulturen tar form som kulturprodukter betyr at noen har produsert dem, og andre er brukere av dem. Brukerne av kulturprodukter kan ha forskjellige motiver, der det som oftest er et søk etter opplevelser, fascinasjon og spenning på den ene siden, og søken etter lærdom og opplysninger på den andre. Aktørene har også sine motiver, der kulturproduktene kan bære meninger og verdier over hva de ønsker å informere om. Det kan derimot hende at aktørene ikke har noen tilsiktede motiver, men dette kan også fortelle noe om kulturen i seg selv.⁶⁴ Det som blir en del av minnekulturen kan derfor inneholde en definisjonsmakt over hva som er viktig å minnes og hvilke verdier som blir formidlet gjennom dem, men også hva som ikke blir en del av minnekulturen. Hvis noe skal minnes i et samfunn eller en gruppe med mennesker, betyr det at noe annet må glemmes. Minnekulturen kan på sin side lage en felles ramme for en gruppe mennesker, og kan derfor være identitetsbyggende. Det å glemme noe, altså ikke inkludere det i minnekulturen, vil også være identitetsskapende i og med at det fortsatt opprettholder den felles rammen.⁶⁵ Minnekulturen kan derfor bli sett på som et felles lager av kunnskap for en gruppe mennesker, der menneskene i gruppen får en opplevelse av deres egenart og samhørighet knyttet til den samme minnekulturen. Dette kan være med på å etablere verdier og normer som gruppen mener at «slik er vi», mens det på andre siden da uttrykker at noen mennesker er utenfor gruppen og «annerledes enn oss».⁶⁶ Den felles referanserammen er derimot ikke fastsatt, men er i stadig endring gjennom samtidens forandringer i kultur, samfunn og politikk, som også kan føre til forandring i minnekulturen.

1.5.2 Kollektivt minne og minneknagger

Det kollektive minnet blir formet og reproduisert gjennom de kommunikative minnene og minnekulturen, men vil også være med på å forme selve kulturproduktene som blir produsert i samtiden.⁶⁷ Det kan derfor forstås som et felles rammeverk til fortiden blant en gruppe mennesker, der den eneste måten å studere dette rammeverket på er å undersøke det som blir

⁶³ Assmann 1995: 128-129

⁶⁴ Stugu 2021: 21-22

⁶⁵ Assmann 2008: 113

⁶⁶ Assmann 1995: 130

⁶⁷ Stugu 2021: 20

ytret og produsert i samtiden.⁶⁸ Halbwachs var blant de første til å beskrive hvordan mennesker i et samfunn rekonstruerer minnene sine gjennom press fra det samme samfunnet. Gjennom denne påvirkningen fra samfunnet blir ikke minnene bare reproduisert, men de blir også forandret slik at de ikke lengre er som de en gang var.⁶⁹ Det er lett å tenke at minnene er individuelle, og derfor vil det ikke være noe som heter kollektive minner. Kaldal (2016) trekker derimot fram at uansett hvor personlig minner er, så vil det være påvirket av noe felles, og tolket i den referanserammen minnet tilhører.⁷⁰ Minnene til menneskene i en gruppe kan derfor over tid bli mer konformative, der de gjerne deler de samme verdiene og erfaringene fra fortiden. Dette betyr derimot ikke at det ikke finnes nyanser eller forskjellige minner fra fortiden. Derfor er det svært viktig å ikke formidle kollektive minner som befolkningens- eller det offentliges meninger, da det egentlig er kulturproduktene i seg selv som blir forsket på.⁷¹ Minnene i det kollektive minne er heller ikke noe som kun er fra toppen og ned, som myndighetene eller andre bestemte aktører, men at også alle motsetningene og minnene fra fortiden befinner seg i et sosialt-, kulturelt- og politisk fellesskap.⁷²

Pierre Nora mente at det fantes «lieux de me'moire» som forankrer, kondenserer og uttrykker deler av det kollektive minnet.⁷³ På norsk hadde dette ordet blitt direkte oversatt som «minnesteder». Det norske begrepet «minnesteder» handler om fysiske steder, men Nora snakker om steder i minnet. Stugu (2021) valgte derfor å bruke begrepet «minneknagger» for å beskrive disse stedene i minnet. Minneknagger er ikke bare redusert til de fysiske stedene, men kan også være ord og begreper, som er med på å vekke grunnleggende følelser hos mennesker. Dette kan da være følelser som raseri, glede, sinne, sorg, sjokk, skam og ære, i møte med navnet Quisling, begrepet Hjemmefronten eller det fysiske stedet Narvik.⁷⁴ I motsetning til fysiske gjenstander, og den umiddelbare historiske betydningen mange av disse gjenstandene har, er minneknaggene uten denne umiddelbare betydningen. Dette betyr derimot ikke at minneknaggene er uten historisk innhold, men betydningen av minneknaggene kan for alltid forandres til å bety noe annet.⁷⁵ For at dette skal skje så må

⁶⁸ Corell 2010: 12

⁶⁹ Halbwachs 1992: 51

⁷⁰ Kaldal 2016: 90

⁷¹ Bryld & Warring: 232

⁷² Corell 2010: 13-14

⁷³ Nora 1989: 24

⁷⁴ Stugu 2021: 19-20

⁷⁵ Nora 1989: 23-24

minneknaggene bli satt i en større sammenheng, som det kollektive minnet, og vil derfor gi det en utdypet mening.⁷⁶

1.5.3 Den patriotiske grunnfortellingen

På midten av 90-tallet kom Eriksen fram til at fortellingene om krigen hadde fungert både byggende og integrerende for store deler av befolkningen, og skapt en nasjonal konsensus om hvordan de skulle omtale krigen. Denne nasjonale konsensusen om krigen kategoriserte, satte grenser og brukte symbolikk for at det skulle dannes et felles verdigrunnlag for gjenreisningen av det moderne Norge.⁷⁷ Denne «konsensusfortellingen» fra krigen oppstod blant annet gjennom de kommunikative minnene, men også med sterk hjelp fra kulturprodukter. Etter krigen ble det lagt til rette for øyevitnenes maktetablering, der det var flere av forfatterne som selv hadde tatt del i motstandskampen.⁷⁸ I senere tid har dette narrative etter krigen blitt kalt for den patriotiske grunnfortellingen, på grunn av de tydelige moralske- og verdiene i framstillingene. Blant annet gjennom å framheve motstandskampen, mens hverdagslivet og gråsonene under krigen ikke ble nyansert.⁷⁹ Corell (2010) undersøkte tre store verk som var rettet mot et bredt norsk publikum, for å undersøke hvordan de framstilte krigen. Dette var Norges krig (1947-1950), Norge i krig (1984-1987) og Norsk krigsleksikon (1995). Corell kom fram til at i alle verkene, var det tydelige framstillinger av en «vi»-side, og dermed grupperinger som var utenfor fellesskapet. Gruppene utenfor fellesskapet kunne bli gjort narr av gjennom retoriske grep i de tre verkene, som medlemmer av Nasjonal Samling. Samtidig blir blant annet norske tap tonet ned, politiets bistand til å arrestere jødene blir renvasket og motstandsmenn blir hyllet.⁸⁰ I sin mest nakne form, så er dette en kamp mellom det gode mot det onde, demokratiet mot nazismen, nordmenn mot tyskerne.⁸¹ Når jeg senere i oppgaven bruker ordet «grunnfortelling», er det denne patriotiske grunnfortellingen som blir referert.

Historien om 2. verdenskrig har derimot blitt mer og mer nyansert, og forskjellige grupper som tidligere har vært utelatt, har fått belyst sine historier. Slik som kvinnehistorien-, hverdagslivet-, krigsfangeleirene-, krigsseilere- og kommunistisk motstandsgrupper har blitt nyansert, men på den andre siden har denne nyanseringen har blitt bedre tatt imot av

⁷⁶ Stugu 2021: 20

⁷⁷ Eriksen 1995: 173

⁷⁸ Corell 2010: 50

⁷⁹ Stugu 2021: 25-26

⁸⁰ Corell 2010

⁸¹ Grimnes 2018: 11

faginteresser enn den brede offentligheten.⁸² Det er nok ingen sider av krigen i dag som kan betegnes som tabuisert, og det finnes mange gode framstillinger av de fleste hendelsene fra krigen nå, men grunnfortellingen bærer fortsatt sitt preg i dagens samfunn gjennom populærkulturen som filmer på TV og kinoen.⁸³ Grunnfortellingen i dag fungerer mer som en målestokk, der nyanseringen består i vise til hvor mye delfortellingen avviker fra denne patriotiske grunnfortellingen.⁸⁴ Dette kan da bli gjort gjennom å se på framstillingen av blant annet kulturproduktene til minnekulturen. Et eksempel på dette vil da være å undersøke hvordan lærebøker beskriver en virkelighet, samtidig som de nettopp er med på å skape denne virkeligheten for de som leser tekstene.⁸⁵

⁸² Stugu 2021: 75

⁸³ Grimnes 2018: 11-12

⁸⁴ Stugu 2021: 76

⁸⁵ Corell 2010: 215

2.0 Tyskerjentene

I dette kapittelet skal jeg trekke fram tyskerjentenes historie fra 1940 til årene etter frigjøringen i 1945. Selv om deres historie verken begynte eller sluttet på disse tidspunktene, kom derimot denne tidsperioden til å snu opp ned på livene til ganske mange av de norske kvinnene. Svært få av tyskerjentene var nok klar over hvor store konsekvenser deres kontakt med tyske menn kom til å få i årene under okkupasjonen eller i tiden etter frigjøringen. Selv om det til daglig var kontakt mellom nordmenn og tyskere, blant annet gjennom arbeid og på offentlige steder, begynte flere «gode nordmenn» å reagere på kvinnenenes omgang med tyskere. «Gode nordmenn» var nordmenn som viste gode nasjonale holdninger gjennom okkupasjonsårene, og mot slutten av krigen, da det var tydelig at Tyskland kom til å tape kampen, var det en stadig økning blant mennesker som ønsket å være blant de «gode nordmennene». «Gode nordmenn» var med på å definere den «seirende» siden etter krigen, og hadde stor innflytelse på hvordan de som hadde vist unasjonal holdning under okkupasjonen skulle behandles. Reaksjonene mot tyskerjentene skilte seg derimot fra behandlingen av NS-medlemmer eller andre som hadde havnet på «feil» side under krigen. Siden svært få kunne bli straffet i landssvikoppjøret måtte myndighetene derfor være kreative i straffemetodene, og befolkningen tok sakene i egne hender flere steder i Norge. Selv om mange av tyskerjentene ble dårlig behandlet for valgene de tok under okkupasjonen, var det fortsatt en liten gruppe av dem som giftet seg. Dette kapittelet går derfor gjennom kontakten mellom norske kvinner og tyskere gjennom okkupasjonsårene, og reaksjonene til både myndighetene og befolkningen under- og etter okkupasjonen.

Tyskerjentene var derimot langt i fra en homogen gruppe. Det fantes både unge og gamle, rike og fattige, kvinner som hadde et vennskskapsforhold til en tysker eller ønsket et langvarig ekteskap. Det har derfor vært veldig vanskelig å definere denne gruppen på grunn av de store forskjellene. Olsen (1998) valgte å fokusere mer på de aktive valgene til tyskerjentene, altså de kvinnene som hadde kjæresteforhold eller mer intime forhold til tyskere.⁸⁶ Pedersen (2012) har derimot valgt å inkludere alle kvinnene som ble ansett av nordmenn for å være tyskerjente. Dette kunne være de som bare hadde fått rykte på seg, blitt observert på kinoen med noen tyskere eller jobbet for dem.⁸⁷ De forskjellige definisjonene setter grenser for hvem som kunne være tyskerjenter, og påvirker også antallet betraktelig. Med de ulike definisjonene er antallet på tyskerjentene estimert til å ha vært mellom 30.000-

⁸⁶ Olsen 1998: 13

⁸⁷ Pedersen 2012: 17-18

120.000.⁸⁸ Den store forskjellen i både definisjonene og antallet av tyskerjentene kan være med på å gi svært ulike historier både om kontakten mellom tyskere og nordmenn under krigen, men også hvilke typer forhold som var mellom norske kvinner og tyske menn. For det første kan et fokus på kjæresteforholdene og de intime forholdene mellom de norske kvinnene og tyskerne, gi et bilde av at all kontakt mellom norske kvinner og tyske menn under okkupasjonen var intime. For det andre så kan et lavt antall gi et bilde om at det var lite kontakt mellom nordmenn og tyskere under okkupasjonen, mens et høyere antall gir et bilde av mer omfattende kontakt. Selv om ingen av definisjonene nødvendigvis er feil, mener jeg at definisjonen til Pedersen gir et mer nyansert bilde av tyskerjentene. Derfor er tyskerjentene i denne oppgaven definert som «kvinner som var, eller ble ansett for å være, kjærester eller venner med menn i tysk tjeneste, en gang i løpet av perioden fra 1940 til 1946».⁸⁹

2.1 Okkupasjonsårene

Den 9. april 1940 ble tyskernes felttog mot Norge iverksatt, og mot slutten av juni hadde antallet på de tyske soldatene steget til 100 000. Dette antallet skulle doble seg i løpet av høsten.⁹⁰ Tyskerne var raske med å sende soldater til Sør-Norge og Midt-Norge, men nærmere krigens slutt var det definitivt flest tyskere stasjonert i Nord-Norge. Antallet på stasjonerte i Sør-Norge og Midt-Norge holdt seg derimot mer jevnt fra 1942-1945 med omtrent 250 000 til 300 000 tyskere.⁹¹ Med tanke på det enorme antallet av tyske okkuperanter og det langstrekke landet Norge, trengte tyskerne steder å bo og gode transportmuligheter. For å løse et av problemene til hvor tyskerne kunne bo, ble private hjem brukt. I Sør-Varanger med en befolkning på 8000 innbyggere, var det i en periode stasjonert 60 000 tyskere, der noen av dem bodde i de private hjemmene.⁹² Tyskerne trengte også brakker, flyplasser og jernbaner, og valgte derfor å ansette nordmenn som arbeidskraft. De tilbydde en vesentlig høyere lønn enn det mange nordmenn hadde, spesielt det første året, noe som førte til at mellom 150 000 og 200 000 nordmenn valgte å arbeide for tyskerne.⁹³ I noen tilfeller hadde derimot nordmenn ingen andre muligheter enn til å takke ja til arbeidet for å forsørge seg selv og familien sine, eller at de hadde blitt tvunget på grunn av sin arbeidstittel. De tyske okkuperantene satte også sitt preg i den offentlige sektoren, gjennom å handle på butikker, restaurantbesøk og turer

⁸⁸ Aarnes 2010: 10

⁸⁹ Pedersen 2006: 3

⁹⁰ Sæveraas 2021: 123

⁹¹ Korsnes & Dybvig 2018: 33-37

⁹² Olsen 1998: 244

⁹³ Drolshagen 2009: 83

innom kinoen.⁹⁴ Det var derfor daglig kontakt mellom tyskere og nordmenn i arbeidslivet, den offentlige sektoren og i private hjem der tyskerne var stasjonert.

Både norske menn og kvinner hadde kontakt med tyskerne under okkupasjonen. Flere kvinner tok arbeid som syersker, kokker og renholdere, mens mange menn jobbet med å bygge flyplasser, jernbaner og brakker. Dette betyr ikke at det bare var harmoni i møtene mellom nordmenn og tyskere. I 1942 var det tre soldater i Wehrmacht som plukket bær i skogen utenfor Stjørdal. På turen hjem til brakkene møtte de på fire nordmenn, der en av soldatene hilste høflig til nordmennene. En av nordmennene sparket spannet med bær og lo angivelig, mens bærene falt i bakken. Denne historien kan symbolisere hvordan mange nordmenn opplevde det under krigen, der tyskerne hadde okkupert dem, hilste til dem på tysk og begynte å forsyne seg med det som egentlig tilhørte nordmenn.⁹⁵ Mange av tyskerne forstod nok ikke hvordan deres nærvær, tilstedeværelse og rolle som tysk okkupant kunne vekke følelser hos de okkuperte, for de hadde jo blitt fortalt at nordmenn var deres «ariske brødrefolk».⁹⁶ Selv om både norske menn og kvinner hadde kontakt med tyskere, var det mange i befolkningen som begynte å reagere på den mer intime relasjonen mellom tyskerne og de norske kvinnene.

2.1.1 Hjemmestyrken og myndighetenes parole

Nordmenn hadde fått en parole fra norske myndigheter og hjemmefronten til å unngå all kontakt med tyskere.⁹⁷ Dette ble formidlet til det norske folket gjennom illegale aviser, muntlige sammenkomster og radiosendinger fra den norske regjeringen som hadde klart å flykte til London. Toralv Øksnevad, som i ettertid har blitt kjent som «stemmen fra London», holdt flere radiosendinger på vegne av de norske myndighetene, og var klar i sin oppfordring til hvordan det norske folket skulle vinne krigen. Den 20. april 1941, oppmuntret han til å aldri la den norske sjelen bli undertrykket av fienden, og at kampen i Norge skulle bli kjempet gjennom en nasjonal samlet front uten våpen.⁹⁸

Utover i krigen var det flere nordmenn som flyktet over grensen til Sverige, der det ble rapportert at svært mange av de norske «pikene» i Namsos og Trondheim gikk sammen med

⁹⁴ Fritsche 2020: 366 og 372

⁹⁵ Ibid: 360-361

⁹⁶ Drolshagen 2009: 86

⁹⁷ Olsen 1998: 248

⁹⁸ Øksnevad 1946: 9

tyske soldater.⁹⁹ Myndighetene tok dette på alvor, og i en radiosending fra 11. mai 1941 sa Øksnevad at det blir en «forferdelig pris de kvinner får betale for resten av sin levetid, som ikke avviser tyskerne».¹⁰⁰ De norske kvinnenes nærvær til tyskerne ble ikke bare oppfattet som et direkte brudd på parolen, men kunne også bli tolket som at de godtok tyskernes tilstedeværelse og okkupasjonen av Norge. Myndighetene var også redde for hvordan dette kunne påvirke motstandsviljen til den øvrige befolkningen i Norge. I Danmark ble det gitt forskjellige beskjeder av antall kvinner som gikk med tyskere, for å enten styrke isfronten mot tyskerne ved å angi et lavt tall eller hisse opp stemningen til motstandsfolket til aktiv konfrontasjon av såkalte kollaboratører ved å angi et høyt tall.¹⁰¹ Dette ble også brukt av de norske myndighetene gjennom radiosendingene, der de la vekt på at det kun var et fåtall av de norske kvinnene som vandret med tyskerne.¹⁰² Myndighetene kunne derfor reagere sterkt på rapportene fra flyktninger i Sverige, i frykt av at kvinnenes nærhet til tyskerne kunne påvirke den kollektive motstandskampen mot- og avisningen av den tyske okkupasjonen. Hadde myndighetene rapportert om at mange av de norske kvinnene vandret sammen med tyskerne kunne mange i befolkningen fått seg en moralsk knekk. Motivasjonen til både motstandsmenn og soldater i utlandet kunne ha blitt redusert, og det kunne også ført til at flere passive nordmenn under okkupasjonen hadde lent seg mer mot tyskerne.

Det var ikke bare kvinnene som gikk sammen med tyskerne som vekket reaksjoner fra myndighetene og befolkningen. Gjennom okkupasjonsårene ble det jobbet for å straffe visse handlinger i krigstid, som ble ferdig mot slutten av 1944, og kalt for landssvikanordningen.¹⁰³ I denne anordningen hadde de også inkludert kategoriene 11 og 12, som omhandlet tyskerarbeidere og medlemskap i NS.¹⁰⁴ Kategoriene formidler at de i den norske befolkningen som anerkjente eller støttet tyskernes okkupasjon av Norge, eller de som utnyttet sine kontakter med tyskerne for økonomisk vinning, skulle bli straffet. Dette betyr at mange av de nordmennene som brøt med parolen om kontakt med tyskerne også vekket reaksjoner blant myndighetene i London og «gode nordmenn» som opprettholdt parolen. Det er derimot lite som tyder på at menns omgang med tyskere hadde like stor innvirkning på motstandsparolen blant befolkningen, som kvinnenes omgang hadde. Befolkningen i Norge var derimot mer nyansert enn at de enten hadde omgang med tyskere i en eller annen form,

⁹⁹ Olsen 1998: 242-243

¹⁰⁰ Øksnevad 1946: 18

¹⁰¹ Warring 2006: 91-92

¹⁰² Pedersen 2012: 39

¹⁰³ Johannessen 2016: 61

¹⁰⁴ Papendorf 2015: 33

eller opprettholdt parolen etter beste evne. Mange nordmenn hadde nok en mer passiv tilnærming til okkupasjonen, og fortsatte med livet som før etter beste evne. Dette forandret seg derimot utover krigen, blant annet gjennom tyskernes stadig kraftigere represalier mot nordmenn, innsamling av radioer og rasjonerings av mat.¹⁰⁵ Tyskerne hadde tatt fra nordmennene friheten, maten og radioapparatene, som førte til en stadig avvisning av tyskernes tilstedeværelse, men også til støtte for motstandsviljen blant befolkningen.¹⁰⁶

2.1.2 Tyskerjentene under okkupasjonen

I likhet med den øvrige befolkningen fikk også tyskerjentene kontakt med tyskere på forskjellige måter. Den mest vanlige møteplassen var gjennom arbeid for tyskerne, og bare i Oslo var det omtrent 70% av tyskerjentene som fikk tettere kontakt til tyskerne gjennom arbeidet sitt.¹⁰⁷ Også i Nord-Norge var det omtrent halvparten av tyskerjentene i kommunene Alta, Tromsø og Lenvik som møtte tyskere gjennom arbeidet.¹⁰⁸ Det fantes derimot også andre arenaer kontakten kunne oppstå. Noen av kvinnene arbeidet som servitører eller butikkansatte, og kunne få jevnlig kontakt med tyskere som hadde litt ekstra fritid. Med tanke på at mange tyskere også ble stasjonert i hjemmene til folk, var det helt sikkert noen som møttes slik også. Det kan også tenkes at flere av tyskerjentene møtte tyskere for første gang gjennom foreldrenes valg. Vidkun Quisling, lederen for NS, var absolutt for at norske kvinner skulle få gifte seg med tysker, siden de norske kvinnene også var «rasemessig høytstående».¹⁰⁹ Det var derfor en mulighet for at noen av familiene som var medlemmer av NS ønsket at deres døtre skulle få kontakt med tyskere. Det første møtet mellom norske kvinner og tyskere kunne variere i stor grad, men én likhet mellom mange av møtene var at følelser oppsto.

Tyskerjentene kunne komme fra alle samfunnslag, og alderen til kvinnene varierte også. I Papendorf (2015) sitt kildemateriale var gjennomsnittsalderen på 26 år, der den yngste var på 16 år og den eldste var 54 år.¹¹⁰ Det at tyskerjentene kunne komme fra alle samfunnslag nyanserer også hva som kunne ha vært motivene eller bakgrunnen for at kontakten til tyskerne oppstod. For noen som allerede hadde barn, kunne et forhold til en

¹⁰⁵ Sæveraas 2021: 182-184

¹⁰⁶ Ibid: Kapittel 8

¹⁰⁷ Pedersen 2012: 34

¹⁰⁸ Jørgensen 2006: 34

¹⁰⁹ Olsen 1998: 162

¹¹⁰ Papendorf 2015: 96-97

tysker ha hjulpet for å sikre gode levekår under okkupasjonen.¹¹¹ For noen andre kunne det ha vært økonomiske motiver. Andre kunne derimot søke spenningen som fulgte med denne kontakten, mens noen opplevde at det var kjærlighet med første blick. Det som derimot har blitt bekreftet, var at svært mange av tyskerjentene ikke tok kontakt gjennom sine politiske interesser, selv om dette kunne ha vært tilfellet for noen få.¹¹² En svært stor andel av tyskerjentene var derimot klare over at deres kontakt med tyskere gikk på tross av parolen. Kontakt mellom norske kvinner og tyskere kunne være akseptert i større grad på steder der mange tyskere var stasjonert over lengre tid, siden de kom tettere på befolkningen. Hjemmestyrkene og deres parole var heller ikke godt etablert i Nord-Norge, og spesielt ikke i Finnmark, men lengre sør i Norge stod motstandskampen sterkere og all omgang med tyskere ble derfor reagert kraftigere på. Det var derfor geografiske- og lokale variasjoner for aksepten for denne kontakten.¹¹³ Mange av tyskerjentene beskrev mennene de hadde forelsket seg i som annerledes, og at de skilte seg fra de andre tyskerne. Det kunne blant annet bli hevdet at tyskeren ikke støttet Hitler eller hadde blitt tvunget inn i Wehrmacht. Flere av tyskerjentene hadde derfor et behov for å skille seg fra de andre tyskerjentene, som de kunne beskrive som mer løssaktige enn det de selv var.¹¹⁴ Et stort antall av tyskerjentene var derfor svært klar over hvordan et forhold med en tysker ble oppfattet av de rundt og at dette brøt med parolen.

Kontakten mellom norske kvinner og tyskere kunne utvikle seg til å bli intime, og noen av dem ønsket også å forene sine relasjoner. Allerede høsten 1940 hadde overansvarlige i Wehrmacht begynt å få henvendelser om at tyskere ønsket å gifte seg med norske kvinner, men tyske soldater fikk ikke lov til å gifte seg med utenlandske kvinner av rasemessige årsaker.¹¹⁵ Dette forandret seg i 1941, da det ble åpnet for at tyske soldater i Wehrmacht skulle få lov til å gifte seg med kvinner fra land som tyskerne mente var nært beslektet til den ariske rasen, deriblant Nederland, Danmark og Norge.¹¹⁶ Selv om det hadde blitt åpnet for ekteskap, var det fortsatt mange retningslinjer som satte hindringer for at ekteskapet skulle bli godkjent. Til å begynne med hadde tyske retningslinjer bestemt at kvinnene som søkte om å få gifte seg, måtte legge ved ekteskapsdugeligattester som måtte bli godkjent. Og senere innførte de også grundige rasemessige vurderinger, der konklusjonen måtte være at kvinnene

¹¹¹ Helgesen 1990: 297

¹¹² Aarnes 2010: 10-11

¹¹³ Borge 2014: 84 og 88

¹¹⁴ Sæveraas 2021: 279

¹¹⁵ Olsen 1998: 162-163

¹¹⁶ Pedersen 2012: 43

var rasemessig høyere enn den gjennomsnittlige tyskeren.¹¹⁷ Dette betydde at blant annet samiske kvinner ikke fikk godkjent sine ekteskapsøknader. Søknadsprosessen kunne ta lang tid på grunn av brevvekslingen av dokumenter, men et annet problem var at den tyske mannen kunne bli drept, sendt til krigen østover eller bli stasjonert på andre steder i Norge slik at det ble vanskelig å gifte seg.¹¹⁸ På grunn av alle de tyske retningslinjene og de praktiske problemene, er det anslått at bare 400-500 kvinner giftet seg med tyskere under okkupasjonen.¹¹⁹

Dette lave antallet på gifte tyskerjenter kan overraske, med tanke på den omfattende kontakten mellom norske kvinner og tyskere under okkupasjonen. I 1941 ble det opprettet et Lebensborn i Norge, som skulle være et fødehjem for de raserene norske kvinnene som hadde forhold til tyskere, og det ble født over 10.000 barn der.¹²⁰ Dette tilbudet fra tyskernes side kan tolkes som et direkte forsøk på å få kontroll over kvinnene og barna, men også for å ta ansvar for hva Tysklands menn var en del av. Kvinnene som takket ja til dette tilbudet kunne gjøre det av forskjellige motiver, der økonomiske grunner, utstøtt av samfunnet eller et ønske om å gifte seg for å flytte til Tyskland var tre av motivene. Selv om motivene varierte fra nødløsninger til et førstevalg, var tyskernes tilbud om et fødehjem veldig viktig for mange av de gravide tyskerjentene, der de kunne få fred gjennom fødselen og økonomisk bistand. Et slikt tilbud i en kaotisk tid kunne gjøre det lettere for tyskerjentene å vende seg til tyskerne istedenfor nordmenn, og kan ha vært en faktor for at flere ønsket å gifte seg. I 1942 var det 40% av 2514 mødre på forskjellige Lebensborn-hjem som ønsket- eller allerede var gift.¹²¹ Det kan derfor tyde på at det var betraktelig flere enn 400-500 kvinner som ønsket å gifte seg, spesielt blant de som hadde fått barn med en tysker, men på grunn av de vanskelige retningslinjene og de praktiske problemene var det bare kun et fåtall som ble godkjent.

2.1.3 Reaksjonene i okkupasjonstiden

I de områdene i Norge som ikke hadde like mye aksept for omgangen mellom nordmenn og tyskere, kunne en av konsekvensene for brudd på parolen være at personene ble fryst ut av samfunnet. Denne isfronten var først og fremst brukt mot tyskerne, men ble fort et aktivt virkemiddel mot andre nordmenn som ikke fulgte parolen. Kvinner som hadde fått kontakt

¹¹⁷ Olsen 1998: 167-168

¹¹⁸ Ibid: 182-185

¹¹⁹ Johannessen 2015: 84

¹²⁰ Olsen 1998: 163

¹²¹ Ibid: 171

med tyskere kunne risikere å bli fryst ut av sine hjemplasser, arbeidsplasser og til og med ut av sine familier.¹²² Selv om isfronten i seg selv var svært effektiv i de miljøene som motstandskampen stod sterkt, kunne isfronten være svært lite effektiv i andre områder der motstandskampen ikke var like godt etablert, eller der kvinnene hadde et sosialt nettverk som beskyttet henne. Dette sikkerhetsnett var derimot ikke alltid like sikkert, siden «gode nordmenn» som hjalp tyskerjentene, kunne selv oppleve å bli utsatt for isfronten.¹²³ I Sør-Varanger hadde motstandsparolen sent eller aldri nådd fram, og toleransen blant lokalsamfunnet for omgang med tyskerne var derfor veldig mye høyere enn blant annet Oslo.¹²⁴ Det kan derfor tyde på at virkningen av isfronten mot nordmenns omgang med tyskere var betydelig svekket i de områdene motstandsparolen stod svakt. Isfronten kunne også gjøre det lettere for noen av tyskerjentene å finne seg nye tyske kjærester istedenfor nordmenn.¹²⁵ Dette kunne føre til at de ble værende i de tyske miljøene, siden de ikke var velkomne av «gode nordmenn» tilbake til samfunnet.

Tyskerjentene under okkupasjonen kunne oppleve negative kommentarer i det offentlige, private og gjennom de illegale avisene. I én av de illegale avisene fra 1943 var det en skribent som skrev hvordan «tyskertøsene» skulle få sin straff, på grunn av deres perversitet og ekstreme form for umoral.¹²⁶ Gjennom okkupasjonen dukket det opp flere slike avisinnlegg, der mye av tematikken var den samme. Tyskerjentene var blant de verste, siden de hadde overgitt kroppene sine til tyskerne. Dette kan også være en av grunnene til at mange under okkupasjonen kalte dem for «tyskertøser»; en usømmelig kvinne som tilhører tyskerne. Til og med på radiosendingen fra London ble tyskerjentene sammenlignet med horer, og de ble ofte beskrevet som dumme og stygge – bunnfallet av norske kvinner.¹²⁷

For noen var det ikke nok med kun en isfront mot nordmenn som hadde omgang med tyskere. Allerede i 1940 ble noen norske kvinner utsatt for klippeaksjoner i Lørenskog, og slike aksjoner skjedde sporadisk gjennom hele okkupasjonen.¹²⁸ Virgili (2002) argumenterte for at slike klippeaksjoner under okkupasjonen av Frankrike fungerte som et våpen. For det første var det for å straffe kollaboratører samtidig som det advarte andre i befolkningen for hva som kunne skje med dem hvis de gjorde det samme. For det andre så tenkte overgriperne

¹²² Pedersen 2012: 22 og 25

¹²³ Ibid: 26

¹²⁴ Borge 2014: 88

¹²⁵ Pedersen 2012: 32

¹²⁶ Olsen 1998: 246

¹²⁷ Pedersen 2012: 39 og 41

¹²⁸ Olsen 1998: 246-247

at de støttet opp om motstandskampen gjennom slike handlinger.¹²⁹ Klippeaksjonene kunne derfor ha en konsoliderende effekt på motstandskampen, samtidig som det fungerte som advarsel til resten av befolkningen. Med tanke på antallet av tyskerjenter, som er diskutert tidligere i oppgaven, kan det tyde på at slike klippeaksjoner enten fungerte veldig dårlig som advarsel til de andre kvinnene, eller at slike hendelser var så sjeldne at et flertall av tyskerjentene aldri hørte noe om dem. Det kan på den andre siden ha ført til konsolidering i motstandskampen der slike handlinger kanskje var det nærmeste noen norske menn kom til aktiv motstandskamp. Warring (2006) har argumentert for at mange av tyskerne som hadde fått kjærester i Danmark, så på en fornærmelse mot deres kjærester som en fornærmelse mot det tyske Wehrmacht.¹³⁰ På denne måten kunne slike klippeaksjoner også indirekte påvirke tyskerne i Norge, men det gikk først og fremst direkte utover de norske kvinnene. Siden klippeaksjonene under okkupasjonen tilsynelatende ikke førte til at norske kvinner sluttet å omgå tyskere, og at det ikke var et direkte angrep mot tyskerne selv, kan slike klippeaksjoner derimot ha vært en form for å etablere sin egen posisjon blant andre i motstandskampen.

2.1.4 Hvorfor denne reaksjonen mot tyskerjentene?

Det var ikke bare tyskerjentene som fikk den kalde skulderen eller ukvemsord etter seg under okkupasjonen. Som nevnt tidligere kunne også andre «gode nordmenn» bli utsatt for den samme isfronten hvis de hjalp noen tyskerjenter eller var for vennlige mot tyskere.

Medlemmene i Nasjonal Samling var også en utsatt gruppe, der mange ble latterliggjort under okkupasjonen. Det var blant annet populært å vri på navnene deres, som «Vidkjent Usling fra Sans og Samling», som skapte fellesskap blant Hjemmestyrkene og samtidig trakk alle medlemmene fra Nasjonal Samling ned i gjørmen.¹³¹ Selv om utstøtte grupper kunne oppleve harselering fra «gode nordmenn», ble noen av tyskerjentene utsatt for fysiske overgrep. Etter at tyskerne hadde begynt å trekke seg tilbake fra Finnmark høsten 1944, kom de første soldatene til Øst-Finnmark som representerte de norske myndighetene. I Sør-Varanger ble 25 kvinner utsatt for klippeaksjonene som til dels ble møtt med motstand fra befolkningen. Hvis kvinnene skulle bli klippet, så måtte vel guttene bli flettet, for de hadde også hatt like mye kontakt med tyskerne gjennom jobb, private sammenkomster og aktiviteter i regi av Wehrmacht.¹³² De norske soldatene som hadde oppholdt seg i Skottland på treningsleirer,

¹²⁹ Virgili 2002: 70-74

¹³⁰ Warring 2006: 113-114

¹³¹ Corell 2010: 193-194

¹³² Olsen 1998: 247

kunne nok ikke forstå hvordan noen nordmenn ikke forsøkte å opprettholde parolen om å unngå kontakt med tyskerne. Det var nok lettere å holde på sine tanker om tyskerne som noen monstre mens de trente i Skottland, men i Norge opplevde nordmenn daglig kontakt med enkeltmennesker. De fleste tyskerne hadde også behandlet nordmenn som medmennesker, og det oppstod gode kontakter til både norske menn og kvinner. Selv om lokalbefolkningen reagerte negativt mot de norske soldatene, ble 25 kvinner utsatt for klippeaksjoner, mens ingen av mennene møtte noen represalier. I tillegg til dette var klippeaksjonene en del av «frigjøringen» av Sør-Varanger. Hvorfor var straff og dårlig behandling av tyskerjentene en del av frigjøringen av Norge?

Warring undersøkte motivene til dansker som hadde vært med på å straffe tyskerjentene i Danmark, og kom frem til at det ikke alltid var på grunn av deres relasjon til tyskerne at de ble straffet. Flere mente at tyskerjentene hadde oppført seg seksuelt provokativt og dermed brutt normen for hvordan kvinner skulle oppføre seg.¹³³ Det var altså en forventning blant befolkningen om hvordan kvinnene skulle oppføre seg, og mange reagerte derfor kraftig på at kvinnene løsrev seg fra disse normene. De kristne normene for ekteskapet stod også mye sterkere i samfunnet på 1940-tallet, enn det gjør i det sekulariserte Norge i dag, og hadde en sentral betydning for hvordan kvinner skulle oppføre seg. Blant annet skulle kvinnene ikke ha løse forhold, kjønnsykdommer eller barn utenfor ekteskapet.¹³⁴ Kvinnene skulle være «rene». I dette budskapet tillegges kvinnekroppen en symbolsk verdi, som kontrolleres av kvinnenens seksualitet. Dette kan ha vært en av flere grunner til at de norske soldatene i Sør-Varanger følte et behov for å straffe kvinnene i Sør-Varanger, men ikke mennene. På den andre siden har norske kvinner og menn hatt løse forhold lenge før tyskerne kom, uten å bli utfrosset av familien eller utsatt for klippeaksjoner. Dette betyr at «gode nordmenn» ikke bare reagerte på at kjønnsnormene ble brutt, men også at tyskerne var involvert.

Mange norske menn opplevde en moralsk knekk etter at tyskerne hadde okkupert Norge. Tyskerne hadde vunnet, og norske menn ble underlagt tyskerne. I tillegg til dette så flere nordmenn nå at deres kvinner vandret sammen med fienden. Som nevnt tidligere fryktet Londonregjeringen for at kvinner som fraterniserte med fienden kunne føre til en svekket motstandskamp. Warring (1994) trakk sammenligningen om at menn symboliserte nasjonens

¹³³ Warring 2006: 119

¹³⁴ Olsen 1998: 237

ånd og fysiske slagkraft, mens kvinnene skulle være nasjonens kontinuitet og renhet.¹³⁵ For det første vil dette bety at da norske kvinner hadde intime relasjoner med tyskerne under okkupasjonen, mistet mennene i Hjemmestyrkene en av de viktigste grunnene til hvorfor de i det hele tatt kjempet mot tyskerne. Hvis de ikke kunne kjempe for nasjonens framtid, som da var de norske kvinnene, hva hadde de da å kjempe for? For det andre betyr dette at kvinnenes seksualitet blir noe som tilhører, og kontrolleres av mennene i nasjonen. Kvinnene blir en del av den nasjonale eiendommen. Da tyskerne derimot okkuperte Norge, kan det virke som om tyske myndigheter forsøkte å få kontroll over både tyskerjentene og deres barn, gjennom blant annet Lebensborn. De norske kvinnene ble nesten som et bytte som tilhørte tyskerne for å ha vunnet kampen om Norge, på samme måte som at tyskerne plukket bærene som egentlig tilhørte nordmennene. Derfor ble det vanlig, spesielt blant norske menn, å beskrive tyskerjentene som dumme, stygge og bunnfallet blant norske kvinner, for hvis kvinnene hadde valgt tyskerne ut av kjærlighet ville det betydd at de tyske mennene var bedre enn de norske.¹³⁶ Dette kan være en sentral årsak til hvorfor begrepet «tyskertøs» fikk så mye oppslutning under okkupasjonen. De norske kvinnene hadde brutt med kjønnsnormene (tøs) på den ene siden, og på den andre så tilhørte de ikke lengre det norske folket, men til det tyske folket. Og siden tyskerjentene ikke lengre ble ansett som en del av det norske folket, måtte de straffes.

2.2 Frigjøringen av Norge

Vi er fri! Det er fred! Et Norge i tindrende glede har feiret sin gjenfødte frihet i disse hektiske dagene. Vi har jublet ut i den gryende vår alle de lengsler og håp hver norsk kvinne og mann har båret i sitt hjerte. Undertrykkelsens endeløse år er forbi.¹³⁷

Filmklipp og avisoppslag forteller om en gledens tid etter at tyskerne kapitulerte den 8. mai 1945. Etter fem år med undertrykkelse kunne nordmenn endelig være nordmenn igjen, og feire sin frihet. Mennesker strømmet til gatene i Oslo og det norske flagget ble løftet opp med stolthet. Slik blir ofte maidagene etter at Tyskland kapitulerte beskrevet, men ofte var det svært kaotisk og smertefullt i overgangen fra okkupert til fri. Alle tyskerne skulle ut av landet, deres sympatisører skulle fjernes fra deres posisjoner i det offentlige og kollaboratører skulle få den straffen de fortjente. Den gamle orden skulle gjenopprettes og det var viktig å få en

¹³⁵ Warring 1994: 303

¹³⁶ Pedersen 2012: 41

¹³⁷ Norsk Film AS 1945: 02:57 – Transkribert av meg.

normalisering av hverdagen igjen, slik at nordmenn kunne legge krigen bak seg.¹³⁸ For å kunne legge krigen bak seg, var det derimot høye forventinger blant store deler av befolkningen om å straffe de menneskene som hadde stått på «feil» side under okkupasjonen. Mot slutten av 1944 ble den provisoriske anordningen om straff for visse handlinger i krigstid vedtatt.¹³⁹ Landssvikanordningen bygget på retningslinjer fra de allierte, men hver nasjon skulle selv ha ansvaret for å straffe krigsforbrytere i eget land.¹⁴⁰ I Norge ble det bestemt at alle som hadde gjort noe ulovlig i løpet av krigen, måtte gjennom en rettsak der en domstol måtte finne de mistenkte personene skyldig for at de skulle bli dømt. Slik ble det lagt til rette for å opprette den gamle orden igjen, og legge krigen bak seg.

Det var nesten 93.000 saker som ble etterforsket, men det var bare halvparten av dem som fikk noen form for straff.¹⁴¹ Det hadde blant annet vært over 150.000 nordmenn som arbeidet for tyskerne under okkupasjonen, og alle som byttet jobb for økonomisk vinning eller var med på noen av de sentrale utbyggingene til tyskerne skulle bli straffet.¹⁴² På den andre siden var det bare 3262 som ble dømt for økonomisk landssvik.¹⁴³ En av grunnene til dette var på grunn av mangler på bevis mot personene, men en annen grunn var at myndighetene ikke kunne straffe over 150.000 nordmenn i en tid der Norge trengte arbeidskraft. Det kunne også være at større firmaer som hadde tjent seg rike på å jobbe for tyskerne, fikk en sentral rolle i utbyggingen av Norge etter frigjøringen, og derfor ikke ble straffet under rettsoppgjøret. NS-medlemmer, økonomiske bidrag til NS og forskjellige stillinger i NS-styrte institusjoner utgjorde over 50.000 av sakene som ble etterforsket.¹⁴⁴ Politiet under okkupasjonen var blant de yrkene som måtte ha medlemskap i NS, men norske myndighetene hadde ikke mulighet til å erstatte alle sammen etter krigen. Det ble derfor viktig for nordmenn å ha et nettverk rundt seg som kunne bekrefte at de hadde hatt en god nasjonal holdning under okkupasjonen.¹⁴⁵ Slik kunne NS-medlemmer med viktige roller i det norske samfunnet unngå noen form for straff.

Tyskerjentene på sin side, ble stilt i en svært vanskelig posisjon etter frigjøringen. Svært få av dem kunne bli dømt under landssvikanordningen, siden det ikke var ulovlig med tyske kjærester, men forventningen til en stor del av befolkningen var at de måtte bli

¹³⁸ Nilssen 2015: 14-18

¹³⁹ Johannessen 2016: 61

¹⁴⁰ Nilssen 2015: 25

¹⁴¹ Andenæs, Sulland & Pryser 2022

¹⁴² Papendorf 2015: 35

¹⁴³ Andenæs, Sulland & Pryser 2022

¹⁴⁴ Papendorf 2015: 16

¹⁴⁵ Nilssen 2015: 58

straffet.¹⁴⁶ Myndighetene var derfor redde for å behandle dem med silkehansker, da dette kunne splitte befolkningen istedenfor å konsolidere.¹⁴⁷ Dette betyr ikke at myndighetene tenkte at tyskerjentene var uskyldige. Tvert om, så var det nok i likhet med den øvrige befolkningen, et stort flertall som mente at tyskerjentene skulle bli straffet. Blant annet i Molde ble 90 kvinner arrestert fordi de var «tyskertøser».¹⁴⁸ Siden de fleste tyskerjentene ikke kunne bli dømt i en rettsak, ble noen i befolkningen og myndighetene mer kreative i sine straffemetoder.

2.2.1 Gatas justis

Den mest kjente straffemetoden mot tyskerjentene var klippeaksjonene. Slike episoder fant sted rundt omkring i Norge, men også i andre land i Europa som hadde vært okkupert av det tyske Wehrmacht.¹⁴⁹ Ingen vet nøyaktig hvor mange av tyskerjentene som ble utsatt for slike klippeaksjoner, men det kan ha vært omtrent 4%, og det var et desidert høyere antall av tyskerjenter med barn som ble klippet.¹⁵⁰ Dette var mest sannsynlig fordi de var blant de mest synlige av tyskerjentene, og derfor lettere for «gode nordmenn» å peke ut. Selv om dette var en straffemethode som kun rammet en liten andel av tyskerjentene, kunne hendelsene gjøre sterke inntrykk på tilskuerne.¹⁵¹ Siden slike klippeaksjoner ofte skjedde ute på gaten, gjerne med et publikum, ble både de visuelle- og auditive sansene stimulert. Dette kan være en av grunnene til at klippeaksjonene er en av de mest kjente straffemetodene mot tyskerjentene også i dag. Øyeblikksbilder fra klippeaksjonene er kanskje noe av det mest visuelle som finnes fra historien om tyskerjentene. Et bilde der en tyskerjente står sammen med sin tyske kjæreste, eller ved siden av en barnevogn gir ikke like sterke inntrykk på seerne. Siden klippeaksjonene var noe som kun skjedde med et lite mindretall av tyskerjentene, er det viktig å understreke dette, at historien om tyskerjentene ikke blir kortet ned til; kvinnene som ble klippet. På den andre siden er det viktig å huske på hvor brutalt og traumatiserende det kunne oppleves for de tyskerjentene som ble klippet.

Klippeaksjonene i seg selv kunne variere i stor grad med tanke på omfang, aktører, planlegging og motivasjon. Selv om majoriteten av den norske befolkningen ønsket å straffe

¹⁴⁶ Olsen 1998: 270

¹⁴⁷ Pedersen 2012: 76

¹⁴⁸ Helgesen 1990: 287

¹⁴⁹ Warring 2006: 88

¹⁵⁰ Pedersen 2012: 83

¹⁵¹ Aarnes 2010: 42

tyskerjentene, fantes det både steder og mennesker som så det litt annerledes. I Sør-Varanger, som jeg har skrevet om tidligere i oppgaven, reagerte lokalbefolkningen negativt på klippeaksjonene mot tyskerjentene siden det hadde vært dagligdags kontakt mellom lokalbefolkningen og tyskerne. Klippeaksjonene skjedde også i større grad i byene enn på landsbygda.¹⁵² For det første så kan det hende at det var vanskeligere for lokalbefolkningen å straffe noen som hadde vært en del av lokalmiljøet, og for det andre kunne det hende at noen kvinner ble godtatt av lokalsamfunnet selv om de hadde havnet i «ulykka».¹⁵³ Planleggingen av klippeaksjonene varierte også, der noen av aktørene stilte opp med egne sakser, mens andre brukte det de kunne finne. Organiseringen begynte derimot allerede under okkupasjonen, ved at «gode nordmenn» skrev ned navnet på hvilke tyskerjenter som skulle straffes etter frigjøringen.¹⁵⁴ I Oslo og Bergen finnes det eksempler på at flere menn brøt seg inn i leiligheter til tyskerjenter for å klippe dem.¹⁵⁵ Slike hendelser tyder på nøye organiserte klippeaksjoner, der de hadde fått navn og adresse, og møtte opp forberedt med flere folk og saks. Det hendte derimot at det var mindre organiserte grupper, der det var flere unggutter som hadde samlet på leting etter tyskerjenter, men de hadde fortsatt et klart mål om å straffe noen.¹⁵⁶ Det å se på klippeaksjonene mot tyskerjentene som spontane handlinger i lykkerus etter frigjøringen blir feil. Akkurat som i Frankrike, så var klippeaksjoner allerede etablert i Norge under okkupasjonsperioden, og trusselen om hva som skulle skje med tyskerjentene etter frigjøringen ble tydelig uttrykt i illegale aviser.¹⁵⁷ Siden klippeaksjoner allerede var et etablert fenomen, og det krevdes noen form for organisering, er det derfor ikke så unaturlig å tenke at det var flest klippeaksjoner der motstandskampen hadde stått sterkest under krigen. I deler av Nord-Norge hadde motstandskampen stått svakere, og ute på bygda var det kanskje ikke mange nok motstandsmenn til å organisere aksjonene. Der det derimot hadde vært nordmenn som var en del i motstandskampen, eller ønsket å vise hvilken side de sto på, var slike aksjoner en gylden mulighet for å etablere sin posisjon på den seirende siden.

Det finnes flere aktører i klippeaksjonene mot tyskerjentene, der noen var aktive og andre var passive. Mange av klippeaksjonene skjedde i ute i det offentlige, og flere mennesker kom for å se hva som foregikk. Etter hvert kunne det danne seg et publikum som var vitne til at noen tyskerjenter ble klippet. Publikumet kunne bestå av både kvinner og menn, barn og

¹⁵² Olsen 1998: 270

¹⁵³ Pabst 2021: 88

¹⁵⁴ Olsen 1998: 268

¹⁵⁵ Johannessen 2016: 29-30

¹⁵⁶ Pedersen 2006: 40

¹⁵⁷ Virgili 2002: 74

voksne. I Frankrike har Virgili beskrevet hvordan klippeaksjonene førte med seg mye lyd, der det kunne være latter og glede på den ene siden, og hat og sinne på den andre.¹⁵⁸ Latteren og gleden kunne være en blanding av seiersrusen av å være på den seirende siden, og en glede av å se på at de tyskervennlige fikk en straff. Hatet og sinne på den andre siden kunne komme fra mennesker som personlig hadde blitt såret av kvinnene, eller fra mennesker som mente kvinnene hadde forrådt fedrelandet. Selv om noen reagerte på de mer brutale hendelsene, anerkjente publikumet som oftest handlingene til de aktive aktørene med applaus.¹⁵⁹ Denne oppmuntringen fra publikumet kunne omgjøre kriminelle handlinger til en offentlig fest, som var tydelig med på å etablere et skille mellom seierherrene og taperne på den ene siden, men også en oppfordring til alle nordmenn om hvilken side de burde være på i årene etter krigen. Det var derimot noen som forsøkte å snakke mot selve klippeaksjonene, deriblant Johan Scharffenberg som skrev en avisartikkel om at det var galt med selvtekten mot tyskerjentene, men han ble nærmest truet på livet i respons fra en hjemmefrontmann.¹⁶⁰ Politiet kan også bli ansett som en av de passive deltakerne av klippeaksjonene. På den ene siden kunne de fordømme selvtekten i det offentlige, som aviser, men på den andre siden kunne de bare stå å se på at klippeaksjonene skjedde.¹⁶¹ Politiet var stilt i en vanskelig situasjon som håndhever av loven på den ene siden, og et enormt press fra befolkningens som ønsket å straffe tyskerjentene på den andre. Og selv om de kunne fordømme selvtekten i avisene, fortalte deres handlinger det motsatte. For noen kunne det være frykt for å havne på feil side av befolkningens ønsker, men mange mente nok at tyskerjentene fortjente den straffen de fikk.

Blant de aktive som fysisk holdt kvinnene nede og klippet dem, var det nesten utelukkende menn.¹⁶² Mennene kunne derimot ha svært ulike posisjoner i samfunnet, der noen var topptrente soldater fra Skottland eller en del av Hjemmestyrkene, og andre kunne være sivile «gode nordmenn» eller sivile menn som hadde vært mer passive under krigen. Så lenge mennene hadde vist gode nasjonale holdninger under okkupasjonsårene, eller ble ansett som unge og fredelige gutter, fikk det som oftest få- eller ingen konsekvenser for de aktive aktørene.¹⁶³ Det at mennene var de som var de aktive aktørene i klippeaksjonene var kanskje ikke så rart, med tanke på at de mente at tyskerjentene hadde brutt både kjønnsnormene og selve grunnen til hvorfor de kjempet mot tyskerne. Klippeaksjonene bærer også preg av den

¹⁵⁸ Ibid: 224

¹⁵⁹ Helgesen 1990: 298

¹⁶⁰ Olsen 1998: 271-272

¹⁶¹ Johannessen 2016: 34

¹⁶² Papendorf 2015: 27

¹⁶³ Olsen 1998: 264-265

seksualiserte volden. Noen av tyskerjentene fikk beskjed om at de skulle klippes både oppe og nedentil, andre fikk brystene blottet og noen ble kledd fullstendig naken ute på gaten.¹⁶⁴ Selv om det å klippe håret av noen ble avkriminalisert blant store deler av myndighetene og befolkningen, var det med på å avseksualisere kvinnene samtidig som det gjenetablerte den tradisjonelle kjønnsnormen.¹⁶⁵ Klippeaksjonene i seg selv kan derfor ses som et forsøk på å få det til å bli slik som det var før krigen, med de etablerte kjønnsnormene. På den andre siden kan klippeaksjonene nesten ses på som et ritual, der befolkningen på nytt tok kontroll over kvinnene som ble ansett som tyskernes eiendom under okkupasjonen. Det finnes derimot flere eksempler på at tyskerjentene var bitre over den behandlingen de hadde fått gjennom hele livet, og det ble ikke gitt noen muligheter for å fortelle sine historier i mange tiår etter krigen. Flere av krigsbarna ble også dårlige behandlet i oppveksten sin, og det tyder derfor på at klippeaksjonene våren 1945 ikke var med på å utslette tyskerjentenes fortid for å ta de inn i samfunnet igjen. Det er derfor mer sikkert at klippeaksjonene ble brukt som straffemetode for å tilfredsstille befolkningens ønsker om å straffe tyskerjentene, men også for å gjenopprette de tradisjonelle kjønnsnormene, der det maskuline ble opphøyet ved at tyskerjentene ble avseksualisert.

2.2.2 Interneringer og arrestasjoner

Befolkningen i Norge hadde sterke krav om at tyskerjentene skulle bli straffet, noe som satte myndighetene i en vanskelig situasjon der de trengte formelle rettsregler for å straffe noen.¹⁶⁶ Dette var på grunn av at det å være kjæreste eller forlovet med en tysker ikke var ulovlig i seg selv.¹⁶⁷ Flere av tyskerjentene hadde hatt tyskerarbeid, men for at noen nordmenn skulle bli dømt for tyskerarbeid i landssvikeroppgjøret, måtte det bli bevist at personen hadde gjort det for økonomisk vinning.¹⁶⁸ Med tanke på at det var mellom 150 000 og 200 000 nordmenn som hadde jobbet for tyskerne under okkupasjonen, var dette antallet også altfor høyt for rettsapparatets kapasiteter.¹⁶⁹ Tyskerjentene, som ofte hadde underordnet arbeid som vaskekoner, syerske eller kjøkkenhjelp, risikerte å bli straffet for tyskerarbeid i landssvikeroppgjøret.¹⁷⁰ Menn som derimot hadde hjulpet tyskerne med å bygge brakker,

¹⁶⁴ Ibid: 264

¹⁶⁵ Warring 2006: 121

¹⁶⁶ Olsen 1998: 287

¹⁶⁷ Papendorf 2015: 140

¹⁶⁸ Pedersen 2012: 122

¹⁶⁹ Nilssen 2015: 52

¹⁷⁰ Papendorf 2015: 33-34

flyplasser og forsvarsverk, kunne myndighetene vise større forståelse over, siden de måtte jo forsørge familiene sine.¹⁷¹ Det var mange menn som hadde omgang med tyskere gjennom jobben sin, og som frivillig hadde valgt å arbeide for tyskerne for økonomisk vinning, men det kommer tydelig fram at med en gang dette var en kvinne istedenfor en mann ble dette ansett som mer alvorlig. Myndighetenes holdninger mot tyskerjentene kommer derfor fram i den ulike behandlingen av menn- og kvinner som hadde hatt omgang med tyskere.

Til tross for at det ikke var ulovlig i seg selv for norske kvinner å ha kontakt med tyskere, hadde mange av dem allerede blitt arrestert innen 1. august 1945.¹⁷² Det som ofte ble brukt som formell grunn for arrestasjonene var «Beskyttelsesanordningen» som Londonregjeringen fikk vedtatt 26. februar 1943. I den provisoriske anordningen blir det beskrevet at de menneskene som kan bli utsatt for folkets sinne på grunn av unasjonalt sinnelag, kan bli tatt i politiets forvaring for så lenge som nødvendig.¹⁷³ Denne forvaringen skulle ikke være fengsling eller varetekt, men et forebyggende middel som blant annet ble brukt for løsgjengere. Anordningen ble derimot utnyttet til å straffe tyskerjentene.¹⁷⁴ Som nevnt tidligere var politiet til stede ved noen av klippeaksjonene, uten at tyskerjentene ble tatt til forvaring for å beskytte dem fra folkets sinne. Johannessen (2016) har også funnet eksempler på noen kvinner som faktisk søkte om beskyttelse til myndighetene, men fikk ikke noe hjelp.¹⁷⁵ Beskyttelsesanordningen ble derfor utnyttet av myndigheter til å straffe tyskerjentene.

Det kan derimot virke som om Politiet og Hjemmestyrkene noen steder mente at tyskerjentene hadde brutt landssvikanordningen, og at det derfor var helt riktig å arrestere dem. I et eksempel fra Sarpsborg ble om lag 200 norske kvinner fengslet av politiet med hjelp fra lokale hjemmestyrker, der de i begynnelsen brukte landssvikanordningen, men gikk over til beskyttelsesanordningen etter hvert. I sakene knyttet til arrestasjonene blir grunnen for bruk av landssvikanordningen knyttet til at de var «tyskertøser».¹⁷⁶ En av grunnene politiet i Sarpsborg gikk fra landssvikanordningen til beskyttelsesanordningen som formell grunn til arrestasjonene, kan ha vært på grunn av at landssvikanordningen trengte en avgjørelse fra en domstol og gjorde det derfor mer tungvint å bruke.¹⁷⁷ Det kan det derfor virke som om politiet

¹⁷¹ Pedersen 2012: 122-123

¹⁷² Papendorf 2015: 36

¹⁷³ Olsen 1998: 287

¹⁷⁴ Papendorf 2015: 52-53

¹⁷⁵ Johannessen 2016: 63-64

¹⁷⁶ Olsen 1998: 291

¹⁷⁷ Johannessen 2016: 61

og hjemmestyrkene flere steder i landet faktisk tenkte at det var ulovlig for norske kvinner og å ha forhold til tyskere.

I den første tiden etter krigens slutt, var det mest sannsynlig Hjemmestyrkene som stod for de fleste arrestasjonene.¹⁷⁸ Med tanke på de store omskiftningene etter krigen, og at politiet skulle bli rensset av mennesker som hadde vært NS-vennlige, trengte politiet den hjelpen de kunne få fra Hjemmestyrkene.¹⁷⁹ Hjemmestyrkene hadde egentlig ingen utøvende makt uten politiets tilstedeværelse eller godkjenning, men gjennom arrestasjonene som Hjemmestyrkene gjennomførte kan det tyde på at de ikke hadde fått med seg denne mer passive rollen de egentlige skulle ha som politiets utstrakte arm.¹⁸⁰ Denne ulovlige utøvende makten til Hjemmestyrkene førte til at flere 100 personer ble arrestert i Oslo uten arrestordre, og sammen med politiets arrestasjoner var det med på å sprengte kapasiteten til politiet på Østlandsområdet.¹⁸¹ Dette førte til at de måtte begynne å lete etter større leirer de kunne bruke for å få plass til alle tyskerjentene. Tyskerjentene ble derfor arrestert uten noe hjemmel, der beskyttelsesanordningen og landssvikeranordningen ble brukt som formell grunn.

Etter krigens slutt ble mange av tyskerjentene samlet i provisoriske leirer rundt omkring i landet. Disse provisoriske leirene kunne være skoler, brakker og fengsler.¹⁸² Med tanke på at store deler av befolkningen mente at tyskerjentene faktisk hadde sviktet landet sitt, er det ikke så rart å tenke at både politi, Hjemmestyrkene, men også sivile ønsket å samle tyskerjentene slik at de kunne få sin straff. Hovedøya utenfor Oslo var den største interneringsleiren, men til sammen ble det opprette langt over ni forskjellige interneringsleirer i landet.¹⁸³ Det er ingen som har eksakte tall på hvor mange som ble internert, men Pedersen (2012) antar at det kunne ha vært omtrent 10 000 kvinner.¹⁸⁴ Olsen (1998) har derimot brukt et anslag på mellom 3000-5000, med et overslag på 14 000 etter å ha funnet ut at om lag 800 tyskerjenter hadde blitt internert i Østfold, og koblet dette til de andre fylkene.¹⁸⁵ Aarnes (2010) tenker at det kunne ha vært over 14 000, men har ikke noen argumenter for dette

¹⁷⁸ Papendorf 2015: 37

¹⁷⁹ Nilssen 2015: 40

¹⁸⁰ Papendorf 2015: 83-84

¹⁸¹ Ibid: 78-79

¹⁸² Pedersen 2012: 88

¹⁸³ Johannessen 2016: 54

¹⁸⁴ Pedersen 2012: 88

¹⁸⁵ Olsen 1998: 284 og 301

anslaget.¹⁸⁶ Johannessen har argumentert for at det var mer enn 5000 kvinner som ble internert, som gjør at det mest sannsynlige anslaget ligger på mellom 5000 og 14 000.¹⁸⁷

To provisoriske anordninger ble betydelig brukt som formell grunn for interneringene. Dette var beskyttelsesanordningen, som er beskrevet tidligere, og smitteanordningen. Smitteanordningen, som het «Lov om bekjempelse av kjønns sykdommer», ble vedtatt av NS-regjeringen i 1944 for å bekjempe den sterke veksten av kjønns sykdommer under krigen.¹⁸⁸ Etter krigen tok de norske myndighetene mye av det samme innholdet fra NS-regjeringens anordning, inn i den nye provisoriske anordningen fra 12. juni 1945, «åtgjerder mot kjønns sykdommer». Denne provisoriske anordningen gjorde at mennesker kunne bli internert hvis de hadde kjønns sykdommer og kunne utsette andre for å bli smittet. Dette inkluderte også de som hadde tidligere hatt kjønns sykdommer, og stod i risiko for å bli smittet igjen.¹⁸⁹ Selv om denne loven gjaldt for hele den norske befolkningen, er det tydelige funn på at det ble brukt konsekvent mot tyskerjentene eller de myndighetene anså som tyskerjenter. Johannessen (2016) kom fram til at det var dobbelt så mange menn før-, under- og etter krigen som hadde kjønns sykdommer, og selv om antallet på kvinner som hadde kjønns sykdommer steg under okkupasjonsårene, var det fortsatt flest menn som var smittet.¹⁹⁰ De 28 mennene som giftet seg med tyske kvinner ble heller ikke undersøkt for potensielle kjønns sykdommer eller ansett som smittekilder.¹⁹¹ Dette tyder på at myndighetene ikke var ute etter redusere smitte blant hele befolkningen, men at Smitteanordningen ble brukt som straff. På grunn av at kvinnene brøt med normene for hvordan folk mente at de skulle oppføre seg, ble derfor kvinnene ansett som en mye større trussel enn mennene.

I den første tiden etter krigens slutt i Norge, ble mange tyskerjenter internert uten hjemmel. Dette var fordi NS-regjeringens vedtak om «Lov om bekjempelse av kjønns sykdommer» ikke lenger var gjeldende, og «åtgjerder mot kjønns sykdommer» ikke ble vedtatt før 12. juni. Fra 9. mai til 12. juni ble derfor alle interneringene der Smitteanordningen ble brukt som formell grunn, gjennomført helt uten hjemmel.¹⁹² Med smitteanordningen fra 12. juni kom også helsemyndighetene på banen, og sammen med politiet skulle de forsøke å stoppe spredningen av kjønns sykdommene. Det kan tyde på at motivene til

¹⁸⁶ Aarnes 2010: 52

¹⁸⁷ Johannessen 2016: 54-55

¹⁸⁸ Olsen 1998: 291

¹⁸⁹ Ibid: 292

¹⁹⁰ Johannessen 2016: 77

¹⁹¹ Ibid: 78

¹⁹² Papendorf 2015: 58-59

helsemyndighetene var å faktisk bekjempe epidemien av kjønnsykdommer og ikke straffe kvinner med unasjonalt holdning, men tallene fra interneringsleirene forteller en helt annen side.¹⁹³ Selv om de hevdet at omtrent 75% av de internerte på Hovedøya var smittefarlige, var realiteten at det kun var 11% som hadde hatt kjønnsykdommer i løpet av det siste året.¹⁹⁴ Fordommene mot tyskerjentene om at de var «urene» og «løsaktige» hadde gjennomsyret store deler av befolkningen og myndighetene, som framhevet kvinnene som en større trussel som smittekilder på grunn av bruddene med kjønnsnormene.

Selve interneringsleirene kunne bli kalt for fangeleirer eller fengsel av politiet og de som jobbet der, som bekrefter at interneringen kunne bli ansett som en form for straff og kan gi et bilde av hvordan forholdene var i leirene.¹⁹⁵ Da sosialministeren Svein Oftedal besøkte Hovedøya i 1946, fikk han assosiasjoner til konsentrasjonsleiren han selv hadde sittet i, og fikk interneringsleiren nedlagt i april 1946.¹⁹⁶ Det varierte hvor lenge kvinnene ble internert, men på Hovedøya var gjennomsnittet på noen måneder, mens de heldige satt bare noen dager og ytterst få i over et halvt år.¹⁹⁷ Pedersen (2012) har undersøkt hvordan forholdene var i interneringsleiren Hovedøya, der han trekker fram at det blant annet var matmangel, kvinnene ble tvunget til å arbeide uten noen lov som tilsa at myndighetene kunne tvinge dem til det, og Hovedøya var inngjerdet med piggråd med armerte vakter.¹⁹⁸ Dette minner mer om forholdene i et fengsel, enn et forebyggende tiltak av norske myndigheter for å stoppe spredningen av kjønnsykdommer. Det kommer derfor tydelig fram at tyskerjentene som gruppe var målet for interneringene, og at det var en form for å straffe dem på.

2.2.3 Det store flertallet av tyskerjentene

Det var ikke alle tyskerjentene som ble utsatt for brutale klippeaksjoner, arrestasjoner eller interneringer. Noen begynte i nye jobber, mens andre fortsatte i den samme jobben de hadde hatt før krigen begynte. Problemet var bare at okkupasjonen hadde skapt et skille i befolkningen, der noen var på «feil» side og de andre var på den «riktige» siden. Dette skillet ble også forsterket i tiden etter frigjøringen gjennom landssvikoppgjøret og behandlingen av tyskerjentene. En god del av tyskerjentene som forsøkte å gå tilbake til en normal hverdag ble

¹⁹³ Ibid: 62

¹⁹⁴ Pedersen 2012: 97-98

¹⁹⁵ Ibid: 93

¹⁹⁶ Johannessen 2016: 76

¹⁹⁷ Pedersen 2012: 89

¹⁹⁸ Ibid: 103 og 105-107

stadig konfrontert av menneskene som var på den «riktige» siden. Alle landssvikere skulle bli fjernet fra posisjoner i kommunene, men selv om tyskerjentene ikke ble kategorisert som landssvikere, var det en god del av tyskerjentene som også ble fratatt jobbene sine.¹⁹⁹ Det ble blant annet opprettet en Granskningskomite i regi av Hjemmestyrkene som skulle vurdere om kvinnene skulle bli oppsagt eller ikke.²⁰⁰ I Bergen opplevde noen av kvinnene at de ble presset ut av arbeidsplassen. Kollegaer på arbeidsplassen kunne komme med trusler til tyskerjentene, og det ble laget underskriftskampanjer for at tyskerjentene måtte bli fjernet.²⁰¹ På den andre siden var det derimot svært få menn som ble oppsagt, og hvis de hadde vist unasjonale holdninger under krigen, ble straffene ofte mildere enn hos tyskerjentene.²⁰² Dette viser igjen hvordan befolkningen hadde høyere toleranse for menns omgang med tyskere, enn for den samme omgangen hos kvinnene.

En stor andel av tyskerjentene klarte antageligvis å fortsette livene sine noenlunde normalt etter frigjøringen av Norge. Vi vet derimot svært lite om disse tyskerjentene siden de ikke har blitt registrert i arkivene til politiet, interneringsleirene, rettsaksdokumenter eller hos Hjemmestyrkene. Svært få av tyskerjentene har kommet fram med sine historier i nyere tid, noe som har gjort at mange av stemmene til tyskerjentene har forsvunnet eller er tett holdt blant familien den dag i dag. For selv om noen av tyskerjentene hadde støtte blant lokalbefolkningen, som én av de fem tyskerjentene fra Skudenes på Karmøy, var det derimot ikke alltid at de kunne fortelle historien sin til noen.²⁰³ Noen av tyskerjentene kunne også få beskjed fra sine nye norske ektemenn om at de aldri måtte snakke om sitt forhold- eller ekteskap igjen. Slik var det for en av tyskerjentene som hadde vært gift, men skilte seg og fikk senere en norsk ektemann. Alle i lokalbefolkningen visste hva hun hadde gjort under krigen, noe som førte til at hun ikke kunne snakke om situasjonen sin til noen. For henne ble det viktig å verne om sin egen historie, at kjærligheten til den tyske mannen var bare hennes, og at det var ekte.²⁰⁴ Det kan ha vært ganske mange av tyskerjentene i en lignende situasjon i Norge, der de ikke hadde noen å snakke med, eller fikk streng beskjed om å aldri snakke om sin historie med noen. Med tanke på at tyskerjentene ikke nødvendigvis følte på tilhørighet til andre tyskerjenter, er det ikke så underlig at tyskerjenter ikke har forsøkt å komme i kontakt med andre for å fortelle sine historier. Det er derimot tydelig å se at den skammen som

¹⁹⁹ Johannessen 2016: 38

²⁰⁰ Olsen 1998: 274

²⁰¹ Johannessen 2016: 43

²⁰² Ibid: 49

²⁰³ Ibid: 89

²⁰⁴ Pabst 2021: 95-96

befolkningen tilførte til tyskerjentenes liv satte varige spor, der tusenvis av kvinner i Norge aldri fortalte om sine historier igjen.

2.2.4 Ekteskap

I løpet av okkupasjonen var det bare mellom 400-500 kvinner som hadde fått giftet seg med sine tyske menn. Dette var blant annet på bakgrunn av de strenge tyske retningslinjene søknadsprosessen, men også på grunn av praktiske vansker i krigstid. Etter krigens slutt var det fortsatt mange som ønsket å gifte seg. Noen ønsket kanskje å komme vekk fra klippeaksjonene, interneringene og den kalde skulderen fra «gode nordmenn», mens andre fryktet at de ikke kom til å se sine tyske menn igjen hvis de ikke giftet seg. Norske og allierte myndigheter overtok behandlingen av ekteskapssøknadene, og holdningene til de norske myndighetene kom tydelig fram gjennom deres handlinger.²⁰⁵ Stortinget og regjeringen ønsket å endre statsborgerloven med tilbakevirkende kraft, slik at alle de norske kvinnene som hadde giftet seg med noen utenlandske fra 9.april 1940 til 15. august 1945, fikk mannens statsborgerskap og mistet sitt eget.²⁰⁶ Denne endringen er strengere enn i Danmark, der de danske kvinnene som hadde giftet seg ikke mistet statsborgerskapet sitt før de hadde reist ut av Danmark. I Norge ble kvinnene som hadde giftet seg med en tysker tvunget ut av landet. Det å sende de norske kvinnene til svigerfamiliene i Tyskland kan også bli sett på som en straff, med tanke på at flere tyske byer lå i ruiner etter den allierte bombingene. Etter hvert som norske myndigheter forstod hvor ille det faktisk var i Tyskland strammet de derimot inn på retningslinjene for ekteskap.²⁰⁷ Endringen i statsborgerloven rammet kun kvinnene som hadde giftet seg med menn fra fiendtlige stater, og det betydde at de 28 mennene som giftet seg med tyske kvinner ikke ble internert, arrestert eller mistet statsborgerskapet sitt.²⁰⁸ På mange måter forsterker dette forskjellene i kjønnsnormene, der de norske mennene fortsatt ble ansett som norske statsborgere, men kvinnene ble ikke lengre ansett som norske. De hadde gitt kroppen sin til tyskerne, og var derfor nå under tysk eiendom.

Det var omtrent 40% av kvinnene som var internert på hovedøya som sa de var forlovet med en tysker, men bare 2000-3000 fikk giftet seg og måtte reise til Tyskland.²⁰⁹ Som nevnt tidligere ble ofte de mer synlige kvinnene internert, og det er derfor en større

²⁰⁵ Johannessen 2016: 84

²⁰⁶ Ibid: 92 og 95

²⁰⁷ Pedersen 2012: 52

²⁰⁸ Johannessen 2016: 98-99

²⁰⁹ Pedersen 2012: 50

sjanse for at kvinner som var forlovet ble internert, enn kvinner som kanskje hadde hatt kortvarige kontakt med tyskere. Det er derimot overaskende at så få av tyskerjentene giftet seg. De norske myndighetene så på fratakelsen av statsborgerskapet gjennom ekteskap som en god mulighet til å bli kvitt noen av tyskerjentene. På den andre siden virker det som om norske myndigheter selv stod i veien for at mange av ekteskapene ble gjennomført. Interneringer og arrestasjoner hindret kanskje noen av tyskerjentene fra å gifte seg før deres tyske mann ble sendt til Tyskland. Hjemmestyrkene brukte også mye tid på å hente ut tyskerjenter fra samlingsleirene til tyskerne etter krigen, og iverksatte tiltak for å unngå at det ble inngått ekteskap.²¹⁰ Brev til kvinnene i interneringsleirene ble konfiskerte.²¹¹ Slike hindringer dukket stadig opp, og forhindret potensielt at mange flere av tyskerjentene ikke fikk giftet seg. Dette kan også ha vært en velsignelse i forkledning, for rundt 1500 av tyskerjentene som flyttet til Tyskland med sine ektemenn, søkte om å få komme tilbake til Norge.²¹² Forholdene i Tyskland var veldig brutale, og med tanke på spenningen i Tyskland i årene etter krigen kan det tenkes at levetilstandene var uutholdelige for noen av tyskerjentene. Bare 500 av de 1500 søknadene ble innvilget, og de andre måtte vente til 1950 før de kunne flytte hjem igjen til Norge med barna sine, men mannen fikk ikke lov til å være med. Ikke før 1989 fikk tyske ektemenn lov til å flytte til Norge sammen med de norske kvinnene.²¹³ For noen av tyskerjentene gikk det derimot bra. Blant annet for Yngvild som ikke ble plaget eller klippet, og flyttet til Tyskland med ektemannen sin.²¹⁴ Men det er tydelig at valgene til flere av tyskerjentene påvirket dem gjennom hele livet, slik som med Liv som ikke fikk reise hjem til Norge igjen før 1980.²¹⁵ Ingen var nok klar over hvor store konsekvenser deres forhold kom til få, eller hvor mye av livet kom til å bli snudd på hodet, etter kontakten med den høflige tyskeren på butikken, i hjemmet, på arbeidsplassen eller på dansegulvet.

²¹⁰ Nilssen 2015: 89

²¹¹ Pedersen 2012: 54

²¹² Johannessen 2016: 104

²¹³ Pedersen 2012: 59-60

²¹⁴ Aarnes 2010: 145-146

²¹⁵ Leira 1987: 120

3.0 Lærebøkernes framstillinger

I dette kapittelet skal jeg presentere hva lærebøkene har inkludert om tyskerjentene. Jeg har valgt å ikke inkludere oppgavetekstene som en del av antall linjer boken har skrevet om tyskerjentene. Dette er på grunn av at noen av oppgavene kan inneholde en generell beskrivelse, som arbeidsoppgaven på side 169 i *Arbeidsportal*, der tyskerjentene kun er en liten del av en større oppgave.²¹⁶ Beregningen av linjene kan derfor gi et skjevt bilde av hvor mye innhold en lærebok har om tyskerjentene, blant annet for *Perspektiver* som inneholder flere lange oppgaver om tyskerjentene.²¹⁷ Oppgavene vil derimot bli analysert i kapittel 4. Beregningene mine av linjene er derfor rettet mot det faglige innholdet lærebøkene har om tyskerjentene i den løpende teksten, inkludert bildetekstene som supplerer det faglige innholdet.

Det er tydelig at klippaksjonene mot tyskerjentene går igjen i de fleste lærebøkene. *Grunnbok i historie* er den eneste boken som har valgt å ikke skrive noe om klippeaksjonene. *Historie VG3* (2008) skrev også ikke noe om klippeaksjonene, men i den reviderte utgaven *Historie Vg2/3* (2013) valgte de å inkludere temaet. De fleste lærebøkene trekker også fram andre hendelser tyskerjentene kunne bli utsatt for, men dette varierer fra generelle beskrivelser som «overgrep» og «utsatt for flere fysiske og psykiske overgrep», til mer konkrete eksempler som at de ble «spyttet» eller «kastet på sjøen». Konteksten for tyskerjentene i lærebøkene kommer som oftest sammen med landssvikeroppjøret, der det blir formidlet om det uformelle oppjøret som skjedde utenfor rettsalene. Alle lærebøkene trekker også fram at tyskerjentene var norske kvinner som hadde vært «kjærester», «forelsket» eller hadde et «forhold» til tyskere. Grunnhistorien om tyskerjentene i lærebøkene fra 2006-2022 kan derfor oppsummeres med at det også utenfor rettsalen skjedde et uformelt oppgjør, der norske kvinner som var kjærester med tyskere kunne oppleve å bli utsatt for klippeaksjoner og andre ubehageligheter.

Med tanke på at lærebøkene har begrensninger på hvor mye faglig innhold de kan skrive om hvert tema, vil alltid noe av det historiske innholdet bli valgt bort. Eksempler på dette er Hjemmestyrenes deltakelse i noen av klippeaksjonene, hvordan kontakten var under okkupasjonen og en gjennomgang av de provisoriske anordningene som ble brukt som hjemmel til å varetektsfengsle og internere tyskerjentene. På den andre siden dekker alle lærebøkene til sammen et stort spekter av historien om tyskerjentene, blant annet *Portal* som

²¹⁶ Arnesen, Dyrvik, Lund, Nielsen & Skøien 2007: 169

²¹⁷ Madsen et al. 2021: 353

knytter kvinnenens seksualitet som nasjonens eiendom, og at deres seksualitet skulle «tilkomme norske menn, ikke tyske».²¹⁸ På grunn av de store variasjonene av innholdet i lærebøkene, er det vanskelig å se om framstillingen har forandret seg fra 2007 til 2022, men jeg tenker det er viktig å trekke fram at to av lærebøkene rettet mot LK20, *Grunnbok i historie* og *Alle tiders historie*, er de som har skrevet minst om temaet. Derimot er de to andre lærebøkene som er rettet mot LK20, *Historie på tvers* og *Perspektiver*, blant de som har mest innhold. For lærebøkene rettet mot LK06 er det de tre første²¹⁹ som inneholder flest linjer om tyskerjentene, der de har ti eller flere linjer. *Historie Vg2/3* og *Å lykkes med nyere historie* har derimot gått ned på antall linjer om innhold av tyskerjentene. Det kan derfor tyde på at temaet om tyskerjentene var godt etablert i de første lærebøkene, men ble nedprioritert utover 2010-tallet. Med LK20 har lærerne fått mer frihet til å velge historiske temaer de ønsker å bruke til dybdelæring, og det kan virke som om lærebøkene også har tatt seg bruk av denne friheten til å bestemme om tyskerjentene skal være et tema for dybdelæring eller ikke.

3.1 Portal - nyere historie – verdenshistorie og norgeshistorie etter 1750 (2007)

Portal er skrevet av Olav Arild Abrahamsen, Ståle Dyrvik, May-Brith Ohman Nielsen og Andreas Aase, og består av 458 sider. Det er skrevet om tyskerjentene i kapittel 18 – «Okkupasjonstid i Norge» (s. 286-302), og inneholder omtrent 19 linjer om tyskerjentene. Teksten «Enkle syn blir nyansert» forteller om hvordan det offisielle bildet med samhold og fellesskap har blitt utfordret i senere tid, blant annet gjennom historien til tyskerjentene. Det var nemlig ikke alle «som så på tyskerne først og fremst som fiender», men «enkeltmennesker det kunne være spennende å møte».²²⁰ Blant de personene var «nærmere 50 000 unge kvinner» som «hadde et kjærlighetsforhold til en tysk soldat eller offiser».²²¹ Teksten trekker også frem at «rundt 1000 kvinner giftet seg med tyskerne og fulgte sine ektemenn til Tyskland etter krigen», men at ikke alle var frivillige siden de som hadde giftet seg med utlendingene «mistet sitt norske statsborgerskap» og ble regnet som «tyske statsborgere».²²² Under «Sosiale dommer» trekker de fokuset vekk fra det formelle rettsoppgjøret til det utenomrettslige oppgjøret. Læreboken beskriver motivet og fordømmelsen av tyskerjentene med at deres oppførsel og handlinger under okkupasjonen ble «regnet som seksuelt landssvik».²²³

²¹⁸ Abrahamsen, Dyrvik, Nielsen & Aase 2007: 300

²¹⁹ Portal, Tidslinjer 2 og Mennesker i tid 2

²²⁰ Abrahamsen et al. 2007: 288

²²¹ Ibid: 288

²²² Ibid. 288

²²³ Ibid: 300

Bakgrunnen for dette var at kvinnes seksualitet ble sett på som «nasjonens eiendom» og skulle derfor «tilkomme norske menn, ikke tyske».²²⁴ Under frigjøringsdagene ble kvinnene regelmessig utsatt for «mobbejustis i bygatene og i noen bygder» der «mange ble offentlig snauklippet og utsatt for seksualiserte overgrep».²²⁵ Videre beskriver boken at «halvparten» av kvinnene endte opp i interneringsleirer «i nærmere ett år, til tross for at de ikke hadde gjort noe straffbart».²²⁶ *Portal* har en egen oppgavebok knyttet til læreboken, og den heter *Arbeidsportal*. Den er skrevet av Ellen Arnesen, Ståle Dyrvik, Erik Lund, May-Brith Ohman Nielsen og Pia Skøien og inneholder 239 sider. På side 169 er det oppgaver knyttet til temaet «Andre verdenskrig i norsk historieforskning», der oppgave 4 er:

Bruk illustrasjonene i læreboka, det du har lest og det du ellers vet om forholdene for sivilbefolkningen i Norge under krigen. Skriv et fiktivt brev eller dagboksnotat der du prøver å være så troverdig som mulig. Beskriv hverdagen din og hendelser i tida, men også hva du tenker og føler. Forestill deg at du er én av disse personene:

- *En gutt eller en jente (18 år) på hjemstedet ditt 13. august 1940*
- *En kvinne eller en mann (47 år) på hjemstedet ditt 17. november 1942*
- *En jente med tysk kjæreste eller en hjemmefrontmann på hjemstedet ditt 2. mai 1945.*

*Andre opplysninger (familieforhold/økonomisk stilling/politiske sympatier osv.) finner du selv.*²²⁷

Oppgave 9 på side 225, kapittel 18 «Okkupasjonstid i Norge» er:

*Mange ble straffet utenom det formelle rettsoppgjøret. Hvem var de, og hvordan harmonerer dette rettsoppgjøret med det offisielle bildet som ettertida har hatt av nordmenn under krigen?*²²⁸

3.2 Mennesker i tid 2 – veden og Norge etter 1750 (2008)

Læreboken har 615 sider og er skrevet av Svein Olav Hansen, Audun Bakkerud, Hans-Jørgen Hagen, Olav Hamran, Anne Kjersti Jacobsen og Trond Heum. Det har blitt skrevet om tyskerjentene i kapittel 14, «Norge i krig» (s. 374-399). Læreboken inneholder ca. 10 linjer om tyskerjentene, inkludert bildeteksten om tyskerjentene på side 398. Læreboken formidler at både «naboer og arbeidskollegaer» kunne være aktørene blant de som tok sakene i egne

²²⁴ Ibid: 300

²²⁵ Ibid: 300

²²⁶ Ibid: 300

²²⁷ Arnesen et al. 2007: 169

²²⁸ Ibid: 225

hender etter frigjøringen, og at tyskerjentene var spesielt utsatt.²²⁹ Tyskerjentene blir beskrevet som «kvinner som hadde giftet seg eller vært kjærester med tyske soldater», og at de etter krigen ble kalt «tyskertøser».²³⁰ De risikerte å bli plaget der noen av dem fikk «håret klippet av», og både kvinnene med deres barn risikerte å bli «internert av norske myndigheter i 1945».²³¹ Videre beskriver teksten at det ikke var straffbart med tyske kjærester, men at «begrunnelsen for interneringen var blant annet å hindre spredning av kjønns sykdommer og å beskytte kvinnene mot overgrep fra hevngjerrige nordmenn».²³² Mennesker i tid 2 har også inkludert et bilde av tyskerjenter med barnevogner på side 398, som er vedlegg 1, med bildeteksten «'Tyskertøser'. Norske jenter på vei til Tyskland i 1946».²³³ Det er én oppgave knyttet til tyskerjentene på side 399, og den er en «Kildeoppgave»:

Kildeoppgave: «Analyser bildet på side 398 (nederst). Les «Bilder som historiske kilder», side 592-93».²³⁴

3.3 Tidslinjer 2 – verden og Norge (2008)

Tidslinjer 2 har 462 sider og er skrevet av Ole Kristian Grimnes, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertresvaag, Jørgen Eliassen og Lene Skovholt. Det ble utgitt en sammenslått versjon av *Tidslinjer 1* og *Tidslinjer 2* i 2011, *Tidslinjer 1+2*. I den nye læreboken er det ikke forandret noe fra 2008-versjonen, så jeg har derfor valgt å beholde den originale. I kapittel 15, «Det okkuperte Norge» (s. 282-299), blir ikke tyskerjentene eksplisitt nevnt før «Perspektiver» på side 298-299. «Perspektiver» er noe *Tidslinjer 2* har etter vært kapittel, og fungerer som dybdeløring til en spesiell hendelse eller person som er relevant til kapittelets tema. For kapittel 15 er denne dybdeløringen «Landssvikoppgjøret». Under delkapittelet «Krigens fasit» (s. 296-297), blir det nevnt de som flertallet mente hadde sviktet nasjonen, ble holdt utenfor «det nasjonale fellesskapet».²³⁵ Selv om tyskerjentene ikke blir direkte nevnt, har jeg valgt å ta det med siden tyskerjentene blir en del av fokuset på de neste sidene under «Perspektiver». Til sammen er det omtrent 14 linjer om tyskerjentene inkludert de på side 297 og bildetekstene. I teksten til «Landssvikoppgjøret» blir det forklart om det som også skjedde utenfor domstolene. Noen av tyskerjentene fikk «klippet håret av» og «flere

²²⁹ Hansen, Bakkerud, Hagen, Hamran, Jacobsen & Heum 2008: 398-399

²³⁰ Ibid: 399

²³¹ Ibid: 399

²³² Ibid: 399

²³³ Ibid: 398

²³⁴ Ibid: 399

²³⁵ Grimnes et al. 2008: 297

ble internert eller fengslet til tross for at slike kjæresteforhold ikke var ulovlige».²³⁶ Videre beskriver teksten at noen av dem kunne føle seg utstøtt resten av livet. Til slutt blir det forklart at det har skjedd en dreining i interesse mot krigens ofre. «Jenter som var blitt straffet på grunn av kjæresteforhold med tyskere, vant sympati».²³⁷ Bildet på 298, er vedlegg 2, og viser tyskerjenter med barnevogner og barn. I bildeteksten står det:

*Norske kvinner som hadde hatt tyske kjærester, ble ofte utsatt for en hardhendt behandling etter frigjøringen. På dette bildet fra 1945 er noen av dem som har fått barn med tyskere, samlet. De fleste gikk en ublid skjebne i møte.*²³⁸

Tidslinjer 2 har også egne oppgaver som blir kalt for «Historieforståelse og metoder», der oppgavene knyttes direkte mot LK06. I «Historieforståelse og metoder – del 3» (s. 300-306) er fokuset på «Bruk og misbruk av historie». På side 305 er en av oppgavene rettet mot «Rettsoppgjøret i Norge etter den annen verdenskrig». Selve oppgavene lyder:

1. *Bruk Framgangsmåte for å vurdere en historisk kilde på innbretten av boka og vurder kildene 1, 2 og 3.*
2. *Bruk Wikipedia (oppslagsord: landssvikoppgjøret) og perspektivteksten om landssvikoppgjøret i kapittel 15, side 298, for å finne argumenter som har blitt brukt for å kritisere og forsvare landssvikoppgjøret etter krigen. Skriv en tekst der du redegjør for hva du selv mener om landssvikoppgjøret.*²³⁹

Den første kilden elevene skal studere er «Et dementi», som også er Tidsvitnefortelling nummer 1, der det står:

*DEMENTI. I anledning de rykter og beskyldninger som har vært rettet mot min søster NN, ønsker jeg på hennes vegne å opplyse at disse er usanne. I en legeattest av 30. mai 1945 har dr. Einar Løep gitt erklæring for at det kan konstateres ved undersøkelse at hun ikke har hatt samleie. Da det er voldt henne og oss vondt nok, vil fortsatt sjikanering medføre ansvar. Lillestrøm, juni 1945 NN Fra Akershus Arbeiderblad (nåværende Romerikes Blad), juni 1945.*²⁴⁰

Det er også et bilde på den samme siden som viser tyskerjenter i Bredtveit fengsel, der de stabler og sager ved. Dette er vedlegg 3 og i bildeteksten står det:

²³⁶ Ibid: 298

²³⁷ Ibid: 299

²³⁸ Ibid: 298

²³⁹ Ibid: 305

²⁴⁰ Ibid: 305

Mange av kvinnene som hadde hatt forbindelser med tyske soldater under krigen, ble utsatt for overgrep i frigjøringsdagene. Det ble også opprettet leirer der mange av dem ble internert fram til våren 1946, uten at de etter loven hadde gjort noe galt. Her fra Bredtveit fengsel i Oslo, der fangene arbeider med vedsaging og stabling under oppsyn av fangevoktere.²⁴¹

3.4 Historie Vg2-3 - ettbindsutgaven (2013)

Historie Vg2-3 er skrevet av Ivar Libæk, Øyvind Stenersen, Asle Sveen og Svein A. Aastad, og består av 528 sider. Dette er en oppdatert ettbindsutgave av *Historie Vg2* (2007) og *Historie Vg3* (2008). I *Historie Vg3* er det skrevet omtrent 4 linjer om tyskerjentene i kapittel 7, «Andre Verdenskrig» (s. 216-263). Her nevner de blant annet at det var mellom 30 000 og 40 000 kvinner som ble «'kjærester med fienden', og over 9000 av dem fikk 'tyskerbarn'». ²⁴² Delkapittelet «Krigens virkninger» beskriver blant annet at dømte landssvikere kunne bli utsatt for mobbing og utestenging, og at dette var det samme «mange kvinner som hadde hatt forhold med tyskerne» kunne oppleve. ²⁴³ I tillegg til dette har de en «Arbeidsoppgave» på side 262, der oppgave 8 er: «Lag en presentasjon som får fram kvinnes situasjon i Norge under andre verdenskrig». ²⁴⁴ I ettbindsutgaven fra 2013 har de valgt å ta med flere linjer om tyskerjentene. Det er ca. 7 linjer om tyskerjentene i kapittel 14, «Andre Verdenskrig» (s. 334-375). Det er ingen forskjell i innholdet fra 2008-utgaven, men i motsetning til 2008-utgaven har de tatt med en ekstra underoverskrift i avsnittet om «Rettsoppgjøret» i delkapittelet «Krigens virkninger» fra side 371. I det avsnittet blir rettsoppgjøret beskrevet som svært rolig sammenlignet med mange andre okkuperte land, men at «noen ganger tok hevntørsten overhånd». ²⁴⁵ Tyskerjentene kunne oppleve at «folk snauklipte eller spyttet på 'tyskertøsene', norske jenter som hadde vært kjærester med tyske soldater». ²⁴⁶ I motsetning til 2008-utgaven har de derimot valgt å ikke ta med noen oppgaver rettet mot tyskerjentene.

3.5 Å lykkes med nyere historie (2018)

Læreboken er skrevet av Ellen Ugland og inneholder 180 sider. Dette er 4. utgave av boken, men utgave 1 og 2 er fra 1997 og 2005, og er derfor ikke inkludert i oppgaven. Utgave 3 ble

²⁴¹ Ibid: 305

²⁴² Libæk, Stenersen, Sveen & Aastad 2008: 253

²⁴³ Ibid: 259

²⁴⁴ Ibid: 262

²⁴⁵ Libæk et al. 2013: 371

²⁴⁶ Ibid: 371

publisert i 2010, og jeg skal gå gjennom noen av forandringene som har skjedd. Det er ca. 8 linjer om tyskerjentene i læreboken fra 2010, fordelt på to forskjellige kapitler, «Andre verdenskrig» (s. 153-166) og «Norge etter andre verdenskrig» (s. 191-202). I avsnittet med overskriften «Terror» blir det nevnt at mellom «30 000 og 40 000 kvinner hadde forhold til tyske soldater, og de fikk rundt 9000 barn».²⁴⁷ Det neste som blir nevnt om tyskerjentene er at overgangen fra krig til fred kunne føre til at enkelte tok «loven i egne hender».²⁴⁸ Læreboken beskriver tyskerjentene som «kvinner som hadde hatt forhold til tyske soldater» og at de også ble kalt for «'tyskertøser'».²⁴⁹ Behandlingen de kunne bli utsatt for var å bli «snauklipt og utsatt for flere fysiske og psykiske overgrep».²⁵⁰ I den nye utgaven fra 2018 er tyskerjentene kun direkte nevnt i kapitlet «Norge etter andre verdenskrig» (s. 141-151). Derfor er linjene redusert til omtrent 4 linjer. Tyskerjentene har blitt fjernet fra avsnittet med overskriften «Terror». I den nye utgaven står det akkurat det samme som i utgaven fra 2010, men den siste linjen: «Enkelte opplever fremdeles at de er sosialt stigmatisert fordi foreldrene og kanskje besteforeldrene sto på den gale siden under krigen» er tatt vekk.²⁵¹

3.6 Alle tiders historie – fra de eldste tider til våre dager (2020)

Læreboken er skrevet av Trond Heum, Tommy Moum, Ola Teige og Kåre Dahl Martinsen, og består av 631 sider. Dette er 2. utgaven av den originale boken fra 2013. Det er ingen forskjell mellom bøkene med tanke på det som står om tyskerjentene. Alle tiders historie inneholder omtrent 3-4 linjer om tyskerjentene, der alle er å finne i kapittel 15, «Norge under andre verdenskrig» (s. 487-505). I avsnittet med overskriften «Landssvikoppgjøret i Norge» (s. 501-502) trekker de frem at rundt 9000 ble henrettet uten lov og dom i Frankrike, og at det også var en gruppe i Norge som ble «hånet og skamklipt».²⁵² Denne gruppen blir videre beskrevet som norske kvinner som hadde hatt tyske kjærester.

3.7 Perspektiver – historie vg2, vg3 (2021)

Perspektiver er en lærebok på 523 sider og er skrevet av Per Anders Madsen, Hege Roaldset, Inger Hilde Killerud og Eivind Sæther. Læreboken er en den andre utgaven av den

²⁴⁷ Ugland 2010: 163

²⁴⁸ Ibid: 192

²⁴⁹ Ibid: 192

²⁵⁰ Ibid: 192

²⁵¹ Ibid: 142

²⁵² Heum, Moum, Teige & Martinsen 2020: 502

opprinnelige boken publisert i 2013, og er tilpasset den nye læreplanen. Forskjellene fra den nye og den gamle utgaven er minimal med tanke på det skriftlige som står om tyskerjentene i boken. Læreboken fra 2013 har derimot ingen oppgaver rettet mot tyskerjentene. I avsnittet om «Tyskertøser og krigsbarn» på side 387 i den 1. utgaven, har de inkludert to bilder av avisannonser. Dette er de samme bildene brukt i «Oppdrag 2» i den nye utgaven, som du kan se under vedlegg 4. Til de annonsene har de bildeteksten: «Hvilke skjebner ligger bak disse annonsene, tror du?».²⁵³ *Perspektiver* (2021) inneholder ca. 17 linjer om tyskerjentene, der alle er å finne i kapittel 14, «Ny krig og et vanskelig oppgjør» (s. 334-353). Under delkapittelet «Hverdagsliv under krigen» fra side 342 er det en infoboks om «Nordmenn og tyskere». I denne infoboksen beskriver de blant annet at det oppstod forståelse mellom lokalbefolkningen og tyskere som var stasjonert lenge, og gjennom mer forståelse fra begge sider oppsto vennskap og «kjærlighetsforhold».²⁵⁴ Til slutt blir det oppsummert med at flere begynte å se på tyskere som mennesker, og «ikke bare fiender».²⁵⁵ Læreboken inneholder også et eget avsnitt om «Tyskertøser og krigsbarn» (s. 350) som er en del av delkapittelet «Rettsoppgjøret» (s. 349-350). I dette avsnittet blir det beskrevet at oppgjøret også tok «uformelle og brutale vendinger».²⁵⁶ «Tyskertøser» kunne risikere å bli «skamklipt, avkledd og utsatt for overgrep med seksuelle undertoner».²⁵⁷ Andre steder kunne de bli kastet på sjøen, til «mobbens store glede», og at politiet også deltok med å kjøre de rundt på «åpne lasteplan».²⁵⁸ Antallet på tyskerjentene blir beregnet til rundt 50 000, og omtrent «halvparten av kvinnene ble satt i egne leirer i omtrent ett år som straff».²⁵⁹ På den samme siden, 350, er det en oppsummering med overskriften «Dette kapitlet handlet om», der det står «at det også utenfor rettsalen foregikk det et lite ærefullt oppgjøre, der folkets vrede blant annet gikk ut over kvinner som hadde hatt et forhold til tyske soldater» i ett av punktene.²⁶⁰ Oppgave 1 på side 351, under «Perspektiver», er den første oppgaven knyttet til tyskerjentene:

Kvinner under krigen. Finn ut mer om Eva Jørgensen, Hanne Kvanmo og tyskerjentene som gruppe. Undersøk hvilke valg de tok under krigen, og hva som skjedde med dem etter krigen.

a) *Hvordan vil du forklare de valgene de tok?*

²⁵³ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen & Sæther 2013: 387

²⁵⁴ Madsen et al. 2021: 343

²⁵⁵ Ibid: 343

²⁵⁶ Ibid: 350

²⁵⁷ Ibid: 350

²⁵⁸ Ibid: 350

²⁵⁹ Ibid: 350

²⁶⁰ Ibid: 350

b) Er det mulig å forstå det de ble utsatt for etter krigen?

c) Mener du det som skjedde med dem etter krigen, står i rimelig forhold til det de hadde gjort?

Diskuter spørsmålene med medelever.²⁶¹

På side 353 er det mer dybdelæring om tyskerjentene i oppgaven «Oppdrag 2: Tyskerjentene – ekte kjærlighet, landssvik eller begge deler?». Introduksjonen til oppgaven lyder:

I krig og kjærlighet er allting lov, sies det. Under andre verdenskrig hadde flere tusen norske kvinner et forhold til tyske menn. For dem, og ikke minst for barna av tysk-norske relasjoner, ble kombinasjonen krig og kjærlighet svært problematiske. Men hadde ikke kvinnene satt seg i denne situasjonen selv? Burde de ikke hold seg unna okkupasjonsmaktens menn? Burde de ikke ha forstått at dette ville bli oppfattet som landssvik?²⁶²

Etter å ha reflektert over dette, skal de jobbe med fem ulike poster som har ulike tilnærminger til temaet. Det er to bilder (vedlegg 4) knyttet til Post 1, og i tillegg til dette er Tidsvitnefortelling nummer 2 i Post 1. Dette er de fem postene:

1. *Se på annonsene. Hva tror du har skjedd? Hva kan være bakgrunnen for at disse annonsene ble satt inn i avisene?*
«Hvem vil ha mitt barn, som ventes neste måned. Bill.mrk. 936»
«Udøpt guttebarn ønsket bortsatt uten vederlag. Bill.mrk. 729»
«Venter et barn sist i september. Er det noen snilde mennesker som vil ta det til seg som sitt eget. Bill.mrk. 1216»
2. *Etter krigen forklarte mange av tyskerjentenes handlinger blant annet med at de var «dumme», «åndssvake», «Svake for uniformer», hadde et «sykelig erotisk begjær» eller ønsket tilgang på luksusartikler. Hvorfor tror du slike forklaringer ble brukt? I hvilken grad mener du at forklaringene er holdbare? Bruk kilder du finner i Perspektiver Skolestudio, til å underbygge svaret ditt. Hvilke andre forklaringer kan tenkes?*
3. *«På vegne av regjeringen [vil jeg i dag] si unnskyld for måten norske myndigheter gikk fram på og behandlet jenter og kvinner som hadde en relasjon til tyske soldater under andre verdenskrig», Sa statsminister Erna Solberg i 2018. Finn ut hva som skjedde med tyskerjentene etter krigen, som gjorde det nødvendig for statsministeren å komme med en unnskyldning. På bakgrunn av det du finner ut, skal du ta stilling til dette spørsmålet:*

²⁶¹ Ibid: 351

²⁶² Ibid: 353

Hvordan bør «tapere» i en konflikt behandles? Finn en egnet måte å presentere funnene dine på.

4. *Hvordan lege et land: Situasjonen til tyskerjentene kan inngå i et større spørsmål: Hvordan skal freden håndteres? Hvordan gjøre opp for urett og skape forsoning? Hvordan har land som Tyskland, Bosnia eller Rwanda forsøkt å håndtere etterkrigssituasjonene? Velg ett av landene, og finn ut mer. Gå sammen med elever som har valgt et annet land, og del det dere har kommet fram til. Hvilke valg landene har tatt, mener dere er gode?*
5. *Ta stilling!: FN har i en resolusjon krevd større kvinnelig deltakelse i krig og fredsprosesser. I Norge har vi innført verneplikt også for kvinner. Ta stilling til og diskuter denne påstanden: «Flere kvinner gir et fredeligere forsvar og mer siviliserte kriger».²⁶³*

I tillegg er det også en boks med sitater som elevene kan bruke til å svare på postene. Dette er Tidsvitnefortellingene 3-7:

3. *Det blir en forferdelig pris de kvinner får betale for resten av sin levetid, som ikke avviser tyskerne. Toralv Øksnevad, kjent som «stemmen fra London», via BBC radio under krigen*
4. *Ja, tøs du var den verste av dem alle. Et hakekors skal brennes i din skalle. «X» i et leserbrev i Arbeiderbladet, 29. mai 1945*
5. *(...) tyskertøsene, disse gjennområ, beregnende, asosiale individer som har levet høyt på de tyske stridshingster. (...) Hvem skulle være mer passende til å ta møkka etter 'herrefolket' enn nettopp disse kvinnene som har ligget med dem, mottatt penger, mat, drikkevarer og sigaretter av dem? Leserinnlegg i Arbeiderbladet, 27 juni 1945*
6. *Omtrent alle tyskerjentene var mer eller mindre åndssvake. Politilege og psykolog Augusta Rasmussen, 1947*
7. *De var et pust fra den store verden ... i sine uniformer, herregud for noen flotte menn, vi trodde ikke våre egne øyne. Intervju med Astrid S., i Ebba D. Drolshagen: De gikk ikke fri (2009)²⁶⁴*

3.8 Grunnbok i Historie (2021)

Læreboken er skrevet av Hege Faust, Siv Falang Gravem, Håkon Korsvold, Steingrímur Njálsson og Siri Ødegård, og inneholder 472 sider. Læreboken inneholder 2-3 linjer om tyskerjentene, som er å finne i kapittel 55, «Fortellinger om krigen» fra side 366. Under delkapittelet «Norge i svart-hvitt» fra side 367, står det om personene som ble hyllet etter krigen, men også om landssvikerne på den andre siden. «Tyskertøsene, kvinnene som hadde

²⁶³ Ibid: 353

²⁶⁴ Ibid: 353

forelsket seg i tyske soldater» ble definert som landssvikere på samme måte som medlemmer av Nasjonal Samling, og at «landssvikere fortjente ikke å høre til fellesskapet».²⁶⁵

3.9 Historie på tvers – for vg3 (2022)

Historie på tvers er skrevet av Nils Håkon Nordberg og Morten Eimot, og inneholder 508 sider. Læreboken inneholder omtrent 34 linjer om tyskerjentene, inkludert bildetekstene. I tema 53, «1945 – arven fra fredsåret» (s. 296-305), har de et avsnitt med overskriften «Et skammens kapittel» (s. 301-302). «Så mange som 50 000 jenter hadde hatt forhold til tyskere under krigen, og mange tragedier utspilte seg våren og sommeren 1945».²⁶⁶ Videre kommer det en skildring av forfatteren Kjell Fjærtøft fra en hendelse i Tromsø. Dette er også Tidsvitnefortelling nummer 8 som jeg skal analysere senere i oppgaven:

*Da vi passerte Grønnegata, hørte vi heftige hyl fra en kvinne. Der var fire menn i ferd med å snauklippe ei jente på sytten-atten år. Vi visste begge hvem hun var. Hun lå nede på bakken med kjolen oppunder armene. To av mennene satt oppå henne. De hadde vrent av henne jakken. Strømpene hennes var sundrevet, brystene blottet. Den tredje holdt hendene hennes fast, mens fjerdemann brukte saksa. Hun hylte og skrek, men var hjelpeløs overfor de fire mennene i 30-40 årsalderen. Hold dæ te hælvetete i ro, di tyskerhore, skrek han med saksa. Men hun fortsatte å vri seg. Han sleivet med saksa flere ganger. Blodet sprutet.*²⁶⁷

Jentene i denne skildringen ble kalt for «'tyskertøser'» og selv om skildringen mest sannsynlig var mer brutal enn mange andre hendelser ifølge læreboken, opplevde mange av tyskerjentene «å få klippet av seg håret».²⁶⁸ Teksten nevner også at behandlingen av tyskerjentene kunne føre til «sykehusinnleggelse og i noen tilfeller også drap», og at dette skjedde i hele Norge, også på småsteder som i «Holmestrand, der 20-30 jenter ble samlet på torget og skamklippet».²⁶⁹ Det blir også nevnt at tyskerjentene ble satt til å vaske brakker etter tyskerne, og at de som opplevde å bli «internert» risikerte å bli «frosset ut når de kom tilbake».²⁷⁰ Teksten inneholder også en konklusjon av psykiaterne Gabriel Langfeldt og Ørnulf Øvergård om at tyskerjentene var «delvis åndssvake», som indikerte at tyskerjentene var en slags «indre fiende» og måtte bekjempes.²⁷¹ De avslutter med at «en del av jentene ble

²⁶⁵ Faust, Gravem, Korsvold, Njålsson & Ødegård 2021: 368

²⁶⁶ Nordberg & Eimot 2022: 301

²⁶⁷ Ibid: 301

²⁶⁸ Ibid: 301

²⁶⁹ Ibid: 301

²⁷⁰ Ibid: 301

²⁷¹ Ibid: 302

tvangsendt med sine tyske ektemenn ut av landet».²⁷² På side 306 har de «Repetisjonsspørsmål», der oppgave 6 er: «Les om behandlingen av tyskertøsene og tyskerungene. Hvorfor tror du sinnet mot disse gruppene var så stort?».²⁷³ *Historie på tvers* har også tre bilder knyttet til tyskerjentene, der bildetekstene er:

Vedlegg 5: «En annonse satt inn av en privatperson i Akershus Amtstidende 5. juni 1945. Historien som må ligge i forkant av denne annonsen er ganske lett å lese mellom linjene. Hva tror du har skjedd?»²⁷⁴

Vedlegg 6: «I Adresseavisen 2. juni 1945 går politiet ut og advarer folk mot å ta loven i egne hender.»²⁷⁵

Vedlegg 7: «Anni-frid Lyngstad i ABBA (til venstre) ble født i Ballangen i Troms i november 1945. Moren var 19 år og norsk, faren tysk sersjant. Lokalsamfunnet var ikke nådig mot den unge moren, og i 1947 tok bestemoren med seg Anni-frid til Sverige. Senere traff Anni-frid Benni, Bjørn og Agnetha og historien om akkurat denne tyskerungen utviklet seg til en solskinnshistorie.»²⁷⁶

²⁷² Ibid: 302

²⁷³ Ibid: 306

²⁷⁴ Ibid: 301

²⁷⁵ Ibid: 301

²⁷⁶ Ibid: 302

4.0 Analyse av framstillingene i lærebøkene

I dette kapittelet skal jeg analysere hvordan tyskerjentene har blitt framstilt i lærebøkene og om innholdet er oppdatert på forskningen. I tillegg til dette vil jeg analysere hvordan bruk av bilder, oppgaver og tidsvitnefortellinger kan hjelpe til å nyansere framstillingen. Alle disse framstillingene kobler jeg også til det teoretiske rammeverket i oppgaven, for å finne svar på hvilket bilde av tyskerjentene leserne kan sitte igjen med. Det er derimot ikke en selvfølge at alle historiske temaer blir inkludert i lærebøkene. Et spørsmål som trenger svar, er derfor om tyskerjentene bør ha en plass i lærebøkene i dag?

Morley (2019) undersøkte hvordan historien om tyskerjentene hadde blitt fortalt gjennom syv ulike utstillinger på forskjellige museer. I denne masteroppgaven har hun kommet fram til at Erna Solberg sin unnskyldning til tyskerjentene, kom i etterkant av at Nobels Fredspris hadde gått til Nadia Murad og Denis Mukwege, som hadde et fokus på kvinners situasjon i krig.²⁷⁷ Morley konkluderer med at tyskerjentenes historie er høyst dagsaktuelt i forhold til dette temaet, kvinner i krig, men også hvordan bruk av ord som «hore» som ble brukt mot tyskerjentene, fortsatt blir brukt av ungdom i dag.²⁷⁸ Historien om tyskerjentene kan derfor være aktuell i dagens samfunn i refleksjoner rundt kvinnes situasjon i krig og kjønnsnormene knyttet til seksualitet i dag. Lena-Christin Kalle og Elisabeth Kleppe har jobbet med en film om tyskerjentene siden 2013, og det er forventet at de snart er ferdige. Kalle mener at menns og kvinners roller har blitt behandlet ulikt under krigen, og knytter blant annet kvinnes seksualitet til nasjonens stolthet.²⁷⁹ Dette, sammen med blant annet teaterforestillingen «Tyskertøs» som var basert på romanen til Willy Ustad, vil være med på å gjøre tyskerjentene en del av minnekulturen til samfunnet.²⁸⁰ Historiefaget i skolen skal hjelpe elevene til å forstå seg selv i samfunnet, samtidig som at de blir bevisste på strukturer, verdier og holdninger som har røtter fra fortiden.²⁸¹ Historiefaget skal derfor være med på å reflektere det som er aktuelt i samfunnet, og gråsonene fra krigen er i skrivende stund (2022) høyaktuelle, blant annet gjennom filmen «Krigsseilerne».

Alle tiders historie og *Grunnbok i historie* er to av lærebøkene som er tilpasset LK20, men er blant de lærebøkene som har skrevet minst om tyskerjentene. Det finnes andre måter å nyansere kvinner i krig på, som kvinners deltakelse i motstandskampen, men med tanke på

²⁷⁷ Morley 2019: 2

²⁷⁸ Ibid: 29 og 48

²⁷⁹ Johnsen 2022

²⁸⁰ Ustad & Evensen 2009

²⁸¹ Utdanningsdirektoratet 2020: 2

hvor dagsaktuell mye av tematikken om tyskerjentene er i dagens samfunn, er jeg overasket over at dette ikke har vært et større fokus i de to lærebøkene. Jeg mener at historien om tyskerjentene bør være inkludert i lærebøkene for å nyansere bildet av okkupasjonen og etterkrigstiden, men også fordi tematikken kan hjelpe elever til å delta i diskusjoner om seksualiteten til kvinner, kjønnsnormer og kvinner i krig i dagens samfunn.

4.1 Tyskerjentene – definisjon og antall

Som jeg beskrev i funnene mine fra empirien, er definisjonen en del av grunnhistorien om tyskerjentene i lærebøkene. Definisjonen på tyskerjentene kan være med på å forandre antallet av tyskerjentene, bestemme hvem som er på innsiden- og utsiden av gruppen og også være med på å forandre hvilket bilde elevene kan sitte igjen med fra okkupasjonsårene. I læreboken *Å lykkes med nyere historie* (2010) hadde de inkludert en kort definisjon om tyskerjentene i avsnittet «Terror».²⁸² Dette kan framstille forholdene som et aktivt forsøk på kollaborasjon, men i den nye utgaven fra 2018 har dette blitt fjernet fra avsnittet. De fleste lærebøkene har lagt fokuset på kjæresteaspektet i definisjonene om tyskerjentene, der variasjonen består av om de norske kvinnene var «kjærester», «gift» eller «forelsket» med tyskere. Det er derimot to lærebøker som trekker fram et litt annet begrep for å definere tyskerjentene. *Historie på tvers* bruker konsekvent ordet «forhold» i beskrivelsen av kontakten mellom tyskere og norske kvinner.²⁸³ *Perspektiver* varierer i beskrivelsen, der de blant annet skriver at tyskerjentene kan ha vært «sammen» eller hatt et «forhold» til tyskere, men trekker også fram «kjærlighetsforhold» definisjonen.²⁸⁴ Kjæresteaspektet framhever faste og intime forhold, mens bruk av passive beskrivelser kan nyansere forholdene til å inkludere de som var venner eller arbeidskollegaer. *Tidslinjer 2* har også definert tyskerjentene som en gruppe av «krigens ofre», i kontekst av at interessen i historieskrivingen har skiftet mot disse gruppene i senere år.²⁸⁵ Det er den eneste læreboken som direkte har trukket fram tyskerjentene som ofre, og kan være med på å framstille tyskerjentene som viljeløse ofre uten å nyansere de valgene de tok. Definisjonen som blir brukt av de fleste lærebøkene kan derfor være med på å begrense kontakten mellom norske kvinner og tyskere under okkupasjonen. *Historie på tvers* og *Perspektiver* åpner derimot opp for diskusjon og refleksjon rundt definisjonen av tyskerjentene ved å bruke vagere beskrivelser. Det gjør det mulig å få elevene til å reflektere

²⁸² Ugland 2010: 162-163

²⁸³ Nordberg & Eimot 2022: 301-302

²⁸⁴ Madsen et al. 2021: 350

²⁸⁵ Grimnes et al. 2008: 299

over hvilke typer forhold det kunne være. Dette kan også åpne opp om muligheten til å trekke fram forskjellige arenaer tyskere og norske kvinner kunne møtes, som på arbeidsplassen eller den lokale butikken. *Perspektiver* inkluderte at en av arenaene de kunne møtes, var i lokalsamfunn der tyskerne var stasjonert over lengre tid. Dette bidrar ikke bare med å gi kontekst for hvordan forholdene oppstod, men også en av arenaene for hvor det skjedde.

Fem av lærebøkene har valgt å inkludere et anslag på antallet, og de lærebøkene er *Portal*, *Historie Vg2/3*, *Å lykkes med nyere historie* (2010), *Perspektiver* og *Historie på tvers*. *Å lykkes med nyere historie* har valgt å ikke inkludere antallet i den nye utgaven fra 2018. Antallet som blir brukt i de forskjellige lærebøkene er mellom 30 000 til 50 000 tyskerjenter, som ikke gjenspeiler forskningen.²⁸⁶ *Portal* trekker fram at «nærmere 50 000 unge norske kvinner hadde et kjærlighetsforhold til en tysk soldat eller tysk offiser».²⁸⁷ I *Historie på tvers* står det at «så mange som 50 000 jenter hadde hatt forhold til tyskere under krigen».²⁸⁸ Både *Portal* og *Historie på tvers* trekker fram «unge norske kvinner» eller «jenter» i definisjonen, som da kan virke som om eldre kvinner har blitt ekskludert fra antallet. *Historie på tvers* har derimot valgt å vektlegge «forhold» istedenfor kjæresteaspektet og inkludert alle «tyskere» i definisjonen, ikke bare tyske soldater eller offiserer, som da inkluderer flere av forholdene til tyskerjentene. De resterende lærebøkene legger også fokus på kjæresteaspektet da de anslår antallet på tyskerjentene. En av grunnene til at antallet ikke overstiger 50 000 i lærebøkene kan derfor være på grunn av definisjonene de bruker ikke rommer en større del av tyskerjentene. Antallet på tyskerjentene er viktig for hvilken oppfatning elevene får av okkupasjonstiden i Norge. Et anslag på 30 000 tyskerjenter kan gi inntrykk av at det var en forholdsvis mindre gruppe med kvinner som hadde kontakt med tyskere, mens et antall på over 100.000 kan derimot male et bilde av omfattende kontakt mellom nordmenn og tyskere under okkupasjonen.

Et tema som er lite skrevet om i lærebøkene definisjon om tyskerjentene, er den sosiale bakgrunnen til kvinnene, men det kan virke som om flere har forsøkt å nyansere gruppen gjennom bruk av beskrivelsene «jenter» og kvinner». Ordet «jente» blir som oftest brukt til å beskrive barn eller unge voksne, mens «kvinner» er mer rettet mot voksne personer.²⁸⁹ *Å lykkes med nyere historie*, *Alle tiders historie* og *Grunnbok i historie* er tre av lærebøkene som har valgt å ikke bruke ordet «jente» for å beskrive tyskerjenten, men de tre

²⁸⁶ 30 000 – 120 000. Se Sæveraas (2021) s. 278 og Aarnes (2010) s. 10.

²⁸⁷ Abrahamsen et al. 2007: 288

²⁸⁸ Nordberg & Eimot 2022: 301

²⁸⁹ Nordbø 2021

lærebøkene er også de som inneholder minst faglig innhold om temaet. *Portal* beskriver først tyskerjentene som «unge norske kvinner», men senere i det samme avsnittet blir derimot tyskerjentene som giftet seg og mistet statsborgerskapet sitt beskrevet som «kvinner».²⁹⁰ I dette avsnittet kan det derfor virke som om tyskerjentene som gruppe blir framstilt som svært unge, mens de som giftet seg blir framstilt som mer voksne og ansvarliggjort for sine valg. På den andre siden bruker *Portal* ordet «kvinner» for å beskrive hele gruppen, og ikke bare de som hadde giftet seg, i avsnittet «Sosiale dommer».²⁹¹ *Historie på tvers* er den eneste læreboken som har brukt ordet «jente» flere ganger enn «kvinne», og det er brukt syv ganger til å beskrive tyskerjentene. De eneste gangene ordet «kvinne» blir brukt i det faglige innholdet, er i direkte sitat fra forfatteren Kjell Fjørtoft, og historikeren Helle Jørgensen i kontekst av at det ble født 10 000 barn mellom «norske kvinner og tyske soldater».²⁹² Utenom de direkte sitatene og beskrivelsen av mødrene, blir derfor tyskerjentene som gruppe i stor grad framstilt unge, og i liten grad nyansert. For elever i videregående skole kan det skape mer historisk innlevelse og empati da de hører om behandlingen av jenter på deres egen alder, men dette kan være med på å ekskludere de godt voksne kvinnene gjennom en framstilling av en homogen gruppe. Alle tyskerjentene var ikke unge forelskede jenter, men unge og eldre kvinner som tok aktive valg mange visste den øvrige befolkningen kom til å reagere på.²⁹³

4.1.1 Den uformelle behandlingen

Den uformelle behandlingen av tyskerjentene er en sentral side ved grunnhistorien i lærebøkene, med et spesielt fokus på klippeaksjonene, etterfulgt av andre ubehageligheter tyskerjentene kunne bli utsatt for. Det er kun *Grunnbok i historie* som ikke har skrevet direkte om behandlingen av tyskerjentene, men de har inkludert at tyskerjentene ble ansett som landssvikere, i likhet med medlemmer av Nasjonal Samling, og fortjente derfor ikke «å høre til fellesskapet».²⁹⁴ Dette kan tolkes som at tyskerjentene ble utfrosset fra samfunnet og den øvrige befolkningen, som også er en form for kollektiv straff.

Med tanke på at alle bortsett fra *Grunnbok i historie* har inkludert klippeaksjonene, tenker jeg det er viktig å analysere hvordan de framstiller hendelsene. *Å lykkes med nyere historie* framstiller klippeaksjonene med at «de ble snauklipt og utsatt for flere fysiske og

²⁹⁰ Ibid: 288

²⁹¹ Abrahamsen et al. 2007: 300

²⁹² Nordberg & Eimot: 301-302

²⁹³ Warring 1994: 59

²⁹⁴ Faust et al. 2021: 368

psykiske overgrep» og *Alle tiders historie* trekker fram at «de ble hånet og skamklipt».²⁹⁵ Dette står i sterk kontrast til resten av lærebøkene som bruker framstillingene «i mange tilfeller», «noen» og «mange av jentene». *Å lykkes med historie* og *Alle tiders historie* framstiller derfor klippeaksjonene som noe alle tyskerjentene opplevde ved å bruke ordet «de», og gjenspeiler dermed ikke forskningen av tyskerjentene.²⁹⁶ *Portal* er den eneste læreboken som trekker fram geografiske forskjeller, ved å skrive at tyskerjentene ble utsatt for «mobbejustis i bygatene og i noen bygder».²⁹⁷ Dette er et viktig perspektiv på behandlingen av tyskerjentene i etterkrigstiden, som også kan være en god innfallsvinkel for lærere og elever til å reflektere over hvordan okkupasjonen av Norge påvirket befolkningen i forskjellig grad basert på ulike faktorer, som tilstedeværelsen av tyskere og motstandskampen i det området.

Utenom grunnhistorien om klippeaksjonene, varierer lærebøkene i stor grad hvilke andre former for behandling og straff de trekker fram. Lærebøkene *Perspektiver*, *Historie på tvers* og *Portal* trekker fram den seksualiserte volden mot kvinnene. Dette kan gi en god innfallsvinkel til å drøfte kjønnsperspektivet i krigssituasjoner i klasserommet, og kan også underbygge bakgrunnen for hvorfor så mange nordmenn hadde så sterke følelser mot tyskerjentene. Andre lærebøker velger å gi en vagere beskrivelse, som i bildeteksten i *Tidslinjer 2* der det står at tyskerjentene «gikk en ublid skjebne i møte».²⁹⁸ Dette gjør også *Å lykkes med nyere historie* som beskriver at tyskerjentene ble utsatt for «flere fysiske og psykiske overgrep».²⁹⁹ Dette gir rom og mulighet til å nyansere historien om tyskerjentene i klasserommet, gjennom å reflektere eller drøfte hvilke andre former for behandling tyskerjentene ble utsatt for. Gjennom å komme med andre konkrete eksempler som «spyttet på», «kastet i sjøen» og «mobbing og utestenging» vil det også være med på å nyansere hvilken behandling tyskerjentene kunne få. Dette er viktig for at ikke elevene kun skal sitte igjen med et bilde av at alle tyskerjentene ble utsatt for klippeaksjoner, men at det også fantes andre former for straff som kunne påvirke dem der og da, men også i lang tid etter. *Historie på tvers* har også inkludert at noen av tyskerjentene ble innlagt på sykehuset etter den harde behandlingen, og at tyskerjentene i noen tilfeller ble drept.³⁰⁰ Jeg har ikke funnet eksempler i

²⁹⁵ Ugland 2018: 142 og Heum et al. 2020: 502

²⁹⁶ Papendorf 2015: 27 og Pedersen 2012: 83 – 18 av 60 i Papendorf og 4% hos Pedersen.

²⁹⁷ Abrahamsen et al. 2007: 300

²⁹⁸ Grimnes et al. 2008: 298

²⁹⁹ Ugland 2018: 142

³⁰⁰ Nordberg & Eimot 2022: 301

litteraturen på at noen av tyskerjentene ble drept i Norge. Slike utsagn kan tolkes som et virkemiddel for å skape empati og få fram tyskerjentene som offer.

På den andre siden av behandlingen av tyskerjentene står overgriperne. Lærebøkene trekker fram forskjellige eksempler på slike aktører, som i skildringen til Kjell Fjørtoft i *Historie på tvers*, der de «fire mennene i 30-40 årsalderen» gjennomførte klippeaksjonen.³⁰¹ *Historie på tvers* har også nevnt i bildeteksten til vedlegg 6, at politiet advarte folk mot å ta loven i egne hender.³⁰² Bare bildeteksten kan tolkes som et forsvar av politiets passive rolle under klippeaksjonene av tyskerjentene, mens innholdet i faksimilen bekrefter mange av de negative holdningene politiet hadde mot dem. *Perspektiver* trekker fram at noen steder «kjørte polititropper dem rundt i byen på åpne lasteplan» og at det var til «mobbens store glede» etter at noen tyskerjenter hadde blitt kastet på sjøen.³⁰³ *Mennesker i tid 2* har trukket fram at «folk tok saken i egne hender» og at de kunne være «naboer og arbeidskollegaer».³⁰⁴ I de resterende lærebøkene er det ikke gitt en framstilling på aktørene, eller det har blitt brukt vage ord som «folk» for å beskrive dem. Det er vanskelig å gi en kort og konkret oppsummering for hvem aktørene var i behandlingen av tyskerjentene, siden det kunne variere i antall, om behandlingen skjedde privat eller offentlig og hvilken rolle de involverte hadde. På den andre siden tenker jeg at det å inkludere mer av publikumet eller Hjemmefrontens involvering i den uformelle behandlingen av tyskerjentene kunne ha vært med på å nyansere bildet mange nordmenn har om okkupasjonstiden. Spesielt med tanke på at filmer og andre framstillinger av motstandskjempere som helter, som filmen *Max Manus*, ikke er med på å nyansere bildet av Hjemmefronten.³⁰⁵

Med aktørene til stede, kan det bli lettere å finne motivene eller årsakene til at tyskerjentene vekte så sterke reaksjoner blant befolkningen. Den generelle framstillingen lærebøkene gir er at tyskerjentene ble ansett som landssvikere, som førte til at hatet mot denne gruppen bygget seg opp.³⁰⁶ I tillegg til dette trekker *Mennesker i tid 2* og *Historie Vg2/3* fram et mer personlig motiv som aktørene kunne ha, som var ønsket om «hev» eller «hevntørsten».³⁰⁷ Dette framstiller behandlingen av tyskerjentene som mer personlig, og at aktørene kanskje hadde direkte blitt negativt påvirket av forholdet til en tyskerjente. Selv om

³⁰¹ Ibid: 301

³⁰² Ibid: 301

³⁰³ Madsen et al. 2021: 350

³⁰⁴ Hansen et al. 2008: 398-399

³⁰⁵ Nilssen & Lenz 2011: 14

³⁰⁶ Tidslinjer 2, *Historie Vg2/3*, Å lykkes med nyere historie, Alle tiders historie og Grunnbok i historie

³⁰⁷ Hansen et al. 2008: 399 og Libæk et al. 2013: 371

lærebøkene i dette avsnittet ikke utbroderer om motivene til aktørene eller hvorfor oppbygningen av spenningen oppstod, er det tydelig at grunnlaget for framstillingen ligger i at norske kvinner var intime med tyskere. *Portal* er den eneste som har framstilt at oppbygningen av spenningen eller motivene til aktørene kunne ha vært på grunn av at kvinnenes seksualitet ble knyttet til nasjonens eiendom. Dette framstiller de som «seksuelt landssvik» og oppsummerer med at kvinnenes «seksualitet skulle tilkomme norske menn, ikke tyske».³⁰⁸ Dette perspektivet kan være et sentralt for å forstå betydningen av kvinners seksualitet i en krigssituasjon, som hvordan voldtekter av kvinner har blitt brukt som et angrep i kriger, der kvinnene kan bli sett på som en del av «byttet» de har vunnet, og for å bryte ned kampviljen til fiendens menn. Seksuelt landssvik knytter også kvinnenes seksualitet til nasjonen, og hvordan menn har forsøkt å kontrollere kvinnenes seksualitet. Da tyskerjentene derimot viste en friere seksualitet enn normene i Norge, var det mange menn i Norge som fikk en moralsk knekk, og kan være med på å gi en forklaring til hvorfor så mange i befolkningen hadde et behov for å nedverdige tyskerjentene. *Perspektiver* trekker også fram at tyskerjentene ble utsatt for «overgrep med seksuelle undertoner», mens *Historie på tvers* formidler seksuelle overgrep indirekte gjennom skildringen til Kjell Fjørtoft. Dette kan bli brukt som en innfallsvinkel til å snakke om seksualisert vold og kjønnsnormene, men det er ikke tydelig beskrevet som et motiv. Klippeaksjonene i seg selv høres ut som en veldig mild form for straff, men hvis vi retter blikket til Iran, så ble Mahsa Amini drept for å vise for mye hår.³⁰⁹ Håret har hatt en betydning for kvinnenes seksualitet, og har det fortsatt i dag. Dette eksempelet kan også bli brukt til å illustrere hvordan menn forsøker å kontrollere kvinnenes seksualitet.

4.1.2 Myndighetenes behandling

I 2018 beklaget daværende statsminister, Erna Solberg, for hvordan norske myndigheter hadde brutt med rettstatens grunnprinsipper «om at ingen borger skal straffes uten dom eller dømmes uten lov».³¹⁰ Dette gjaldt for alle kvinnene som hadde blitt arrestert eller internert uten hjemmel, eller mistet sitt statsborgerskap på grunn av et ekteskap til en tysker, som jeg har kalt for «Myndighetenes behandling» i denne oppgaven. Utenom *Alle tiders historie* og *Grunnbok i historie* som jeg har analysert tidligere i dette kapitlet, er det bare *Historie*

³⁰⁸ Abrahamsen et al. 2007: 300

³⁰⁹ Pletten 2022

³¹⁰ Solberg 2018

Vg2/3 og *Å lykkes med nyere historie* som ikke har inkludert noe om interneringen, arrestasjonene eller fratakelsen av statsborgerskap. Det å ikke inkludere denne siden av behandlingen kan være med på å gi et veldig skjevfordelt bilde av tyskerjentene som gruppe, der fokuset kun er rettet mot klippeaksjonene som rammet et mindretall av tyskerjentene istedenfor å se på de mer systematiske tiltakene fra myndighetene som rammet flere.

Selv om de resterende lærebøkene har nevnt noe om interneringene, arrestasjonene eller giftemålene, er det store variasjoner i hvordan de ønsker å framstille myndighetenes involveringer. De resterende lærebøkene som blir analysert i dette avsnittet er *Portal*, *Mennesker i tid 2*, *Tidslinjer 2*, *Perspektiver* og *Historie på tvers*. Fokuset i lærebøkene, bortsett fra *Historie på tvers*, er at tyskerjentene ble internert, selv om det å ha et forhold til en tysker ikke var ulovlig i seg selv. *Portal* og *Perspektiver* trekker fram at det var omtrent 25 000 tyskerjenter som ble internert i omtrent ett år. Dette er tall som ikke blir støttet av forskningen om tyskerjentene her i Norge, som jeg har beskrevet i kapittel 2, der anslaget er mellom 5000-14 000. Pedersen (2012) har også undersøkt kildematerialet for interneringen av tyskerjentene på Hovedøya, og konkluderte med at interneringen i denne leiren varierte fra noen dager til et halvt år.³¹¹ Framstillingen om at 25 000 tyskerjenter ble internert i omtrent ett år er derfor en feil framstilling med tanke på forskningen som har blitt gjort på temaet.

Historie på tvers og *Portal* er de eneste lærebøkene som har nevnt at norske kvinner som hadde giftet seg med en tysker eller utlending, ble tvangssendt til Tyskland eller mistet sine norske statsborgerskap. Også her er det et tydelig fokus på at kvinnene er den passive rollen, mens myndighetene avgjør hva som skal skje med dem. I likhet med interneringen blir det derfor formidlet at tyskerjentene ikke var skyldige i noe lovbrudd, men at norske myndigheter forsøkte å straffe dem gjennom ekteskapsanordningen. *Mennesker i tid 2* har inkludert «`Tyskertøser`. Norske jenter på vei til Tyskland i 1946» i bildeteksten sin, men har derimot ikke skrevet noe om det var tvang eller frivillig.³¹² Dette kan framstille tyskerjentene som den aktive rollen, at de ønsket å reise til Tyskland, samtidig som det skjuler myndighetenes sentrale rolle. Ekteskapsanordningen blir derimot ikke nevnt direkte i noen av lærebøkene, men *Historie på tvers* og *Portal* har lagt til rette for å undersøke mer om ekteskapsanordningen i undervisningen ved å inkludere tvangssendingen til Tyskland. Beskyttelsesordenningen og Smitteanordningen har heller ikke blitt nevnt direkte i noen av lærebøkene, men *Portal* har nevnt at «det juridiske grunnlaget for rettsoppgjøret er

³¹¹ Pedersen 2012: 89

³¹² Hansen et al. 2008: 398

omdiskutert».³¹³ *Mennesker i tid 2* trekker fram at interneringen ble begrunnet for å «hindre spredning av kjønnsykdommer og å beskytte kvinnene mot overgrep».³¹⁴ Dette åpner mange muligheter for dybdelæring av Beskyttelsesordenen og Smitteordenen. På den andre siden blir det ikke trukket fram at begrunnelsene ble i stor grad misbrukt. Siden begrunnelsen ikke blir avvist, kan dette være med på å framstille at tyskerjentene hadde kjønnsykdommer og at de trengte beskyttelse. Det var svært få av tyskerjentene som hadde kjønnsykdommer og noen av tyskerjentene uttalte eksplisitt at de ikke ønsket eller trengte beskyttelse.

4.1.3 Kobling til Teoretisk rammeverk

Med tanke på at alle de ni lærebøkene har skrevet noe om tyskerjentene, tyder dette på at tyskerjentene har etablert seg som en del av minnekulturen. Dette i seg selv betyr også at lærebøkene nyanserer mer enn den patriotiske grunnfortellingen som rådet i tiårene etter krigen. Selv om historien til tyskerjentene har blitt etablert i minnekulturen, er det viktig å undersøke hvordan det framstilles, ikke bare hva den formidler. Lærebøkene som har med minst innhold om tyskerjentene kan nyansere okkupasjonsårene gjennom andre temaer. På den andre siden så sementerer blant annet lærebøkene *Grunnbok i historie* og *Alle tiders historie* historien til tyskerjentene gjennom de få linjene de har med. Dette blant annet gjennom kjæresteaspektet i definisjonen av tyskerjentene. Flertallet av lærebøkene bruker konsekvent ord som «kjærlighetsforhold» og «kjærester» om kontakten mellom tyskerjentene og tyskere. På den ene siden så brøt ikke flesteparten av tyskerjentene noen lov gjennom sin kontakt med tyskere, men på den andre siden brøt de både med kjønnsnormene for samtiden og parolen til Hjemmefronten, som de fleste tyskerjentene var svært klar over. Det å redusere forholdene mellom tyskerjentene og tyskerne til «kjærester», kan føre til at kvinnene bare blir plassert i en offerrolle. Kjærlighet som forklaringsmodell kan gjøre at alt som handler om politikk, moral og ideologi blekner.³¹⁵ Dette betyr ikke at kjæresteaspektet er feil i seg selv, men dette aspektet kan ekskludere flere tusen kvinner som ble behandlet på samme måte som kvinner med tyske kjærester.

Blant de ni lærebøkene var det fem av dem som inkluderte et anslag på hvor mange tyskerjenter det kunne være, der alle anslagene befant seg et sted mellom 30.000-50.000. Med tanke på at den nyeste forskningen gjør et anslag på mellom 30.000-120.000 tyder det på at

³¹³ Abrahamsen et al. 2007: 300

³¹⁴ Hansen et al. 2008: 399

³¹⁵ Corell 2010: 161

enten så er ikke forfatterne av lærebøkene oppdatert på forskningen, eller så er antallet påvirket av definisjonen som blir brukt. Som beskrevet tidligere kan antallet på tyskerjenter gi forskjellige bilder av okkupasjonstiden. Er det fortsatt slik i dag at det er et ønske om å dempe den hverdagslige kontakten mellom nordmenn og tyskere under okkupasjonen? De fleste lærebøkene er derimot flinke til å bruke forskjellige beskrivelser av tyskerjentene, der de veksler mellom «jenter» og «kvinner». Månedene etter frigjøringen ble tyskerjentene beskrevet som svært unge, der alderen ble brukt som et forsvar mot deres valg under krigen. Selv om det var flest yngre kvinner blant tyskerjentene, er det viktig å ikke framstille hele gruppen som det. Det er ikke representativt for gruppen som helhet. Definisjonen av tyskerjentene i flere av lærebøkene ekskluderer en gruppe med norske kvinner som også kunne bli ansett som tyskerjenter, og gjennom kjæresteaspektet kan alle valgene til de norske kvinnene under okkupasjonen blekne.

Bare én av lærebøkene har valgt å ikke inkludere noe om klippeaksjonen, så klippeaksjonene i seg selv kan bli forstått som en del av grunnhistorien om tyskerjentene. *Alle tiders historie* og *Å lykkes med nyere historie* framstiller at alle tyskerjentene ble utsatt for klippeaksjoner, noe som er en feil framstilling i seg selv. Gjennom denne overdrevne framstillingen blir hele gruppen ansett som ofre, og tar ikke hensyn til hvorfor denne behandlingen rammet dem eller gjør rede for noen av aktørene. Dette kan også føre til at minneknaggen om tyskerjentene for elever i dag, og i framtiden, automatisk assosierer tyskerjentene med klippeaksjoner og at de var ofre, hver gang de hører eller leser om tyskerjentene. Konteksten til framstillingen av tyskerjentene i *Alle tiders historie* er at de trekker fram Frankrike på et land i Europa der oppgjøret etter krigen var helt annerledes enn i Norge, der 9000 ble henrette uten lov og dom.³¹⁶ Klippeaksjonene mot tyskerjentene neddempes i forhold til henrettelsene i Frankrike, og kan virke som et forsvar mot behandlingen av dem; Tyskerjentene ble kanskje skamklipt i Norge, men 9000 ble henrettet i Frankrike. Flere av de andre lærebøkene trekker derimot fram forskjellige behandlinger tyskerjentene kunne bli utsatt for, og er derfor med på å nyansere en større del av tyskerjentene.

Aktørene i den uformelle behandlingen av tyskerjentene blir i stor grad usynliggjort. Corell (2010) mener at tilsløring av overgrepere, kan bli ansett som en form for retorisk vold, der forbrytelsens utøvere forblir anonyme og deres voldelige handlinger blir kamouflert.³¹⁷ Det

³¹⁶ Heum et al. 2020: 502

³¹⁷ Corell 2010: 26

er bare tre av lærebøkene som har trukket fram noen av aktørene, og bare *Perspektiver* har både passive og aktive aktører. Hvis tyskerjentene skal framstilles som offer, så må overgriperne også bli en del av denne framstillingen. Disse blir ikke ansvarliggjort for sine handlinger. Målet med å framstille aktørene bør derimot heller ikke være å legge skylden på noen få, men å nyansere hvem som kunne ta del i klippeaksjonene. Blant annet publikumet som passive aktører, og aktive aktører som «gode nordmenn» eller nordmenn som ønsket å vise hvilken side de var på. Politiet og noen i Hjemmestyrkene spilte også sentrale roller, der politiet stod å så på noen av klippeaksjonene uten å stoppe det, og noen menn fra Hjemmestyrkene var med på klippingen. *Portal* knytter kvinnenens seksualitet til nasjonen som en bakgrunn for at så mange nordmenn reagerte så kraftig mot tyskerjentene, men den generelle framstillingen bak klippeaksjonene var at tyskerjentene ble ansett som landssvikere. Samtidig trekker flere av lærebøkene fram at det å ha et forhold til tyskere ikke var ulovlig i seg selv. En slik framstilling er problematisk fordi oppbygningen av spenningen og motivene til klippeaksjonene blir annullert, og forsterker tyskerjentene som ofre.

Fem av lærebøkene har inkludert noe om interneringer, fratagelse av statsborgerskap eller arrestasjoner. Dette betyr derimot at noen av lærebøkene har valgt å trekke fram klippeaksjonene mot tyskerjentene, men ikke noe om myndighetenes behandling av dem. *Alle tiders historie*, *Historie Vg2/3* og *Å lykkes med nyere historie* framstiller derfor at det bare var den sivile norske befolkningen som ønsket å straffe tyskerjentene. Denne framstillingen reflekterer ikke tyskerjentenes historie, og kan potensielt skyggelegge myndighetenes systematiske tiltak for å straffe tyskerjentene. *Mennesker i tid 2* kan også skyggelegge myndighetenes aktive rolle gjennom å ikke trekke fram at tyskerjentene som hadde giftet seg ble fratatt statsborgerskapet, og at et stort flertall av de internerte tyskerjentene ikke hadde kjønns sykdommer. De resterende lærebøkene, bortsett fra *Historie på tvers*, men inkludert *Mennesker i tid 2*, har et fokus på at tyskerjentene ble straffet, selv om det å ha et forhold til en tysker ikke var ulovlig i seg selv. Selv om flere av lærebøkene har inkludert forskjellige metoder som myndighetene brukte for å straffe dem, så er denne oppsummeringen god å ha som bakgrunn. Dette gjør at det også er mulig å komme inn på de provisoriske anordningene knyttet til arrestasjonene, interneringene og fratagelse av statsborgerskap ved ekteskap.

4.2 Bruk av bilder

Bilder brukt i lærebøkene er til for å fortelle noe om fortiden, og kan vekke interesse og motivasjon blant elevene.³¹⁸ Lund (2020) argumenterer også for at bilder kan bli brukt til å konkretisere kildegransking og utdype om et faglig tema.³¹⁹ Bilder kan også fortelle noe gjennom den brede- og smale konteksten. Den smale konteksten er de grunnleggende opphavsopplysningene som tidspunkt og sted, mens den brede konteksten handler om hvordan kilden har blitt til eller hvordan en person tolker bildet.³²⁰ Lærebøkene som ikke isolerer bildene til de to kontekstene legger derfor bedre opp til en grundigere analyse av bildene. Bruk av bilder om tyskerjentene i lærebøkene kan også forsterke en tanke om at dette temaet er viktig, og åpner muligheter til refleksjon og diskusjon om bildene i klasserommet. Fravær av bilder om tyskerjentene i lærebøkene kan derimot formidle det motsatte. Kvande og Naastad (2013) mener at det er mulig å bruke bilder av tyskerjentene til å få informasjon om enkeltindividene, spesielt til offere, tilskuere og overgripere.³²¹

Lærebøkene som har inkludert bilder om tyskerjentene er *Tidslinjer 2, Mennesker i tid 2, Perspektiver* og *Historie på tvers*, og antallet er til sammen syv bilder. Det er ingen av bildene som er identiske, selv om flere av bildene kan sorteres innenfor de samme kategoriene. Med kategorier mener jeg de kategoriene som Lund (2011) har brukt, der han har delt bildene inn i øyeblikksbilder fra frigjøringen (1), tyskerjenter med barn i interneringsleirer eller oppsamlingsleirer (2), bilder som har blitt tatt under og etter okkupasjonen, men først offentliggjort i nyere tid (3) og plakater og omslagsbilder som ikke er historiske kilder, men kan formidle noe om hvordan tyskerjentene blir behandlet i dag (4).³²² I tillegg til dette må jeg inkludere kategori (5) som inkluderer faksimiler tatt i nyere tid av avisutklipp fra under- og etter okkupasjonen. Denne kategorien kan bli brukt som en primærkilde i oppgaver knyttet til kildekritikk, men er også med på å framstille sider av tyskerjentene fra et offentlig perspektiv i samtiden. Tre av bildene passer til den femte kategorien, tre av bildene passer til den andre kategorien og ett av bildene passer til den fjerde kategorien. Dette funnet er interessant i seg selv, med tanke på at ingen av lærebøkene har brukt bilder fra den første kategorien. Veldig ofte blir bilder av kvinner utsatt for klippeaksjoner eller andre former for gatas justis brukt i framstillingen av tyskerjentene, men

³¹⁸ Pietras & Poulsen 2016: 223

³¹⁹ Lund 2020: 152

³²⁰ Lund 2011: 214-215

³²¹ Kvande & Naastad 2013: 130-131

³²² Lund 2011: 216

det kan tyde på at lærebøkene ønsker å nyansere denne framstillingen gjennom bruk av de andre kategoriene.

Kategori 2 inneholder bilder av tyskerjenter i interneringsleirer, eller kvinner med sine barn i oppsamlingsleirer klar for avreise til Tyskland. Lund (2011) trekker fram at disse bildene er ofte sladdet, og framstiller tyskerjentene som utstøtt av det norske samfunnet.³²³ Begge bildene som *Tidslinjer 2* har brukt om tyskerjentene passer til denne kategorien. Det første bildet (vedlegg nr. 2) viser noen av tyskerjentene som har blitt mødre, med tre barnevogner fremfor seg, og ett barn som blir løftet opp. Det andre bildet (vedlegg nr. 3) viser tyskerjentene som arbeider med ved i en interneringsleir. *Mennesker i tid 2* har brukt et veldig likt bilde som det første bildet til *Tidslinjer 2*, og viser tyskerjenter med barnevogner (vedlegg nr. 1). Bare det første bildet til *Tidslinjer 2* er sladdet, men alle bildene er i svart-hvitt som er med på å autorisere bildene som et utsnitt fra en virkelighet i fortiden.³²⁴ I bildeteksten til det første bildet i *Tidslinjer 2* har de ikke inkludert noe kontekst til bildet, annet enn «på dette bildet fra 1945 er noen av dem som har fått barn med tyskere, samlet» i bildeteksten.³²⁵ Innholdet i læreboken *Tidslinjer 2* gir heller ingen kontekst for bildet, eller hva som skjedde med de man ser på bildet. Et bilde eller fotografi blir ofte brukt i lærebøker og i undervisning til å illustrere eller underbygge et poeng som står i teksten, men dette har ikke blitt gjort til dette bildet.³²⁶

Det andre bildet fra *Tidslinjer 2* som viser kvinnene i interneringsleiren, har derimot med kontekst for bildet i bildeteksten og i innholdet under «Landssvikeroppgjøret». I bildeteksten har de inkludert at det etter krigen ble opprettet interneringsleirer, der «mange av dem ble internert fram til våren 1946, uten at de etter loven hadde gjort noe galt».³²⁷ Det blir også trukket fram at bildet er fra Bredtveit fengsel i Oslo, og at de arbeidet med saging- og stabling av ved under fangevokteres oppsyn i bildeteksten. *Mennesker i tid 2* har også trukket fram hva som skjer med tyskerjentene i bildet sitt, der de skriver i bildeteksten «'tyskertøser'. Norske jenter på vei til Tyskland i 1946».³²⁸ Som nevnt tidligere i denne analysen kan derimot innholdet i bildeteksten neddempe myndighetenes aktive rolle i fratakelsen av statsborgerskap. Det er derimot en oppgave knyttet til å analysere opphavssituasjonen og det

³²³ Ibid: 216

³²⁴ Ibid: 216-218

³²⁵ Grimnes et al. 2008: 298

³²⁶ Pietras & Poulsen 2016: 231

³²⁷ Grimnes et al. 2008: 305

³²⁸ Hansen et al. 2008: 398

denotative- og konnotative innholdet til bildet, som kan hjelpe elevene til å forstå mer om hvorfor mange måtte dra til Tyskland. Begge bildene underbygger derfor framstillingen av tyskerjentene i lærebokens innhold og kan konkretisere hvordan situasjonen var for noen av tyskerjentene.

Kategori 4 inneholder ikke historiske bilder, men kan bli brukt som kilde til å forklare hvordan tyskerjentene blir behandlet i dag.³²⁹ Det er bare ett bilde som faller inn i den kategorien, og det er bildet på side 302 i *Historie på tvers* (vedlegg nr. 7). Bildet inneholder flere LP-plater til det kjente bandet ABBA, og på en av platene er det et bilde av de fire medlemmene. I bildeteksten blir historien til Anni-frid Lyngstad kort beskrevet, og trekker fram at bestemoren valgte å flytte til Sverige sammen med Anni-frid etter at den unge moren hadde blitt behandlet dårlig av lokalsamfunnet i Ballangen. Fokuset ligger ikke først og fremst på tyskerjentene, men kan være med på å framstille hvordan situasjonen har vært for tyskerjentene og deres barn fra 1945 til i dag. Ellingsen (2004) forsket på hvordan det gikk med mange av barna til tyskerjentene i tiårene etter krigen, og fant ut at mødrene ofte var på flyttefot etter jobbmuligheter eller dit deres nye ektemenn var bosatt.³³⁰ Han trekker også fram at det var mange av tyskerjentene som flyttet til større byer etter frigjøringen, i et forsøk på å gjemme seg fra de som eventuelt ønsket å straffe dem.³³¹ Hvis noen av tyskerjentene med barn ble dårlig behandlet av lokalsamfunnet, kan det derfor hende at det var flere som valgte å flytte eller sende barnet sitt bort. Aarnes (2010) har skrevet om at noen av tyskerjentene forsøkte å adoptere vekk sine barn i avisene, siden skammen var for stor til å bære alene og at de ønsket at barnet skulle få en trygg oppvekst.³³²

Kategori 5 består av tre faksimiler der to av bildene er i *Historie på tvers*, mens det siste bildet er fra *Perspektiver* og inneholder to forskjellige annonser. som inneholder tekst, og framstiller derfor nye sider av tyskerjentene. Innholdet til det første bildet (vedlegg nr. 5) i *Historie på tvers* har overskriften «Dementi.» og handler om en bror som prøver å frikjenne sin søster fra sjikanering og vonde opplevelser, gjennom å konstatere at søsteren har vært til en lege som kan bekrefte at hun er jomfru.³³³ I bildeteksten står det at det må ligge en historie i forkant av denne annonsen, og spør elevene om hva de tror har skjedd. I forskningen har blant annet Pedersen (2012) funnet eksempler på at de kvinnene som kunne bevise at de var

³²⁹ Lund 2011: 216

³³⁰ Ellingsen 2004: 28

³³¹ Ibid: 28

³³² Aarnes 2010: 77-80

³³³ Nordberg & Eimot 2022: 301

jomfruer ble sluppet ut av interneringen, mens det å ha kjønns sykdommer ble ofte sett på som et bevis på at de var tyskerjenter.³³⁴ Innholdet i teksten til bildet kan derfor være med på å framstille de holdningene og normene som var i Norge for samtiden, der kvinner som var jomfruer ble sett på som rene og uskyldige. Dette kan også være med på å framstille seksualiteten til kvinnene for samtiden, der Warring (1994) poengterer at kvinners seksualitet ble definert som sedelige.³³⁵ Det siste poenget i innholdet er at det også trekker fram de som ble uskyldig straffet, som er en sentral del i innholdet for det neste bildet de har brukt.

Innholdet i det andre bildet (vedlegg nr. 6) til *Historie på tvers* har overskriften «Ingen gatedomstol over tyskertøsene!», og handler om at politiet advarer mot å det private oppgjøret av tyskerjentene. Politiet nekter blant annet for å ha gitt tillatelse til den sivile befolkningen å ta saken i egne hender, og trekker fram at slike gatedomstoler kan gå utover uskyldige mennesker. I innholdet blir aktørene av slike gatedomstoler beskrevet som enkeltpersoner, men også grupper av ungdommer. Politiet gir derimot uttrykk for forståelse over hendelsene, siden tyskerjentene hadde oppført seg uverdige og utfordrende, mens den øvrige befolkningen hadde kjempet med livet som innsats for frigjørelsen av landet.³³⁶ Framstillingen av innholdet i dette bildet tyder derfor på at selv om politiet gikk offentlig ut og advarte mot å ta saken i egne hender, skinner derimot holdningen mot tyskerjentene tydelig igjennom. Johannssen (2016) konkluderte med at politiet ofte brukte en form for dobbeltkommunikasjon i det offentlige, der de på den ene siden brukte ord som «friller», selv om de advarte folk mot å klippe dem.³³⁷

Bildet (vedlegg nr. 4) til *Perspektiver* er knyttet til oppgave 2, post 1, på side 351. I oppgaveteksten har de også inkludert innholdet til bildene i skriftlig format. Innholdet til bildet er to forskjellige annonser der to mødre prøver å adoptere bort sine barn.³³⁸ I likhet med bildet i kategori 4, formidler dette et budskap om skam blant tyskerjentene og et ønske om å beskytte barna sine gjennom å adoptere dem vekk.

I tillegg til dette kan faksimilene bli brukt som et historisk bilde, med tanke på at bildene av avisutklippene kan framstille noe om hvor stor plass tyskerjentene tok i den offentlige sfæren i etterkrigstiden. Aviser har blitt brukt i forskningen om tyskerjentene til å

³³⁴ Pedersen 2012: 112-113

³³⁵ Warring 1994: 299

³³⁶ Nordberg & Eimot 2022: 301

³³⁷ Johannessen 2016: 34-35

³³⁸ Madsen et al. 2021: 351

studere holdninger mot tyskerjentene i samtiden, både av historikere og i masteroppgaver.³³⁹ Begge lærebøkene har derimot ikke skrevet noe om hvor opptatt den norske befolkningen var av tyskerjentene i etterkrigstiden. Derfor har ikke bildene som aviser fått noe kontekst som de skal illustrere eller underbygge. Det kan derfor settes spørsmål om bildene er viktige å ha med i det hele tatt, eller om de kun skal ha inkludert teksten i innholdet til bildene. På den andre siden kan faksimiler fremstå som sannheter, siden det er skriftlige kilder fra samtiden til den historiske hendelsen. Derfor er det viktig at innholdet i faksimilen blir nyansert i bildeteksten, gjennom oppgaver eller i det faglige innholdet. Dette virker det derimot som om lærebøkene har gjort. Disse bildene kan også bli brukt som tidsvitnefortellinger til å understreke hvordan situasjonen var for konkrete personer, men dette blir ikke gjort i oppgaven min. Noen av tidsvitnefortellingene og oppgavene som jeg skal analysere senere, reflekterer derimot den samme tematikken til flere av bildene her.

4.2.1 Kobling til teoretisk rammeverk

Det at ingen av bildene er like, eller at de har brukt bilder fra kategori 1, tyder på at forfatterne ønsker å nyansere framstillingen av tyskerjentene. Bilder fra kategori 1 kan bli trukket inn i grunnhistorien til tyskerjentene i dag, og er ofte blant de første bildene som dukker opp gjennom et raskt Google-søk. Bildene brukt i lærebøkene har gått gjennom en utvelgelsesprosess, så dette kan ha vært et bevisst valg av lærebokforfatterne om å bevege seg vekk fra bildene i kategori 1. Hvis noen av de samme type bildene blir brukt om det samme temaet over lengre tid, er det en fare for at dette blir til klisjeer som kan distansere observatørene fra den historiske hendelsen.³⁴⁰ Bildene som inneholder tyskerjenter med barnevogner i kategori 2, er med på å styrke framstillingen av definisjonen som lærebøkene bruker om tyskerjentene. Som nevnt tidligere i oppgaven var det et tydelig fokus på kjæresteaspektet i definisjonen til tyskerjentene. Det å inkludere bilder av tyskerjenter med barna sine vil derfor understreke fastere forhold mellom norske kvinner og tyskere. Bildet fra interneringsleiren i kategori 2, er med på å framstille tyskerjentene som ofre, men nyanserer behandlingen de kunne bli utsatt for. Bildene i kategori 5 gir rom for andre stemmer og perspektiver å slippe til. Et problem er derimot at de kan oppfattes som sannheter. Faksimilene i *Historie på tvers* er derimot svært nyanserte, der det er mulig å både få en

³³⁹ For eksempel Kåre Olsen om myndighetenes holdninger 1998: 450, Karoline Hauge 2016 og Benedicte Jensen Araldsen 2020.

³⁴⁰ Corell 2010: 24

forståelse av politiets holdninger mot tyskerjentene, og hvilken betydning kjønns sykdommer kunne ha for tyskerjentene. Gjennom refleksjon kan elevene ha mulighet til å komme fram til disse svarene, men det kan også hende at dette også kunne ha blitt gjort klarere i bildeteksten.

4.3 Tidsvitnefortellinger

Tidsvitnefortellinger er en subjektiv framstilling av hvordan en person opplevde en hendelse, og framstår som en forbindelse mellom fortiden og nåtiden. Det er viktig å ikke bruke tidsvitnefortellinger som en objektiv sannhet for hva som skjedde, men bruk av tidsvitnefortellinger i undervisningen kan øke interesse og forståelse for elevene.³⁴¹ Det er derfor viktig å være kritisk til tidsvitnefortellinger, men ikke forkaste dem som verdifull informasjon som kan fortelle noe om den historiske hendelsen eller hvordan den personen opplevde det. Det er tre av de ni lærebøkene som har inkludert noen sitater eller beretninger fra tidsvitner. I *Tidslinjer 2* er tidsvitnefortellingen (nr. 1) i form av en avisartikkel og er knyttet til en analyse av kilden. Denne tidsvitnefortellingen har det samme innholdet som vedlegg 5, og innholdet har blitt analysert i kapittel 4.2. Jeg kommer også tilbake til tidsvitnefortelling nummer 1 i kapittel 4.4. Denne tidsvitnefortellingen får fram perspektivet til familiemedlemmer av tyskerjentene, og kan få skiftet fokuset til hvor vanskelig det kunne være for mange av dem.

I *Perspektiver* har de tatt med seks tidsvitnefortellinger (nr. 2-7), der tidsvitnefortellingene til nummer 2 er knyttet til en refleksjonsoppgave, som jeg skal komme tilbake til. Tidsvitnefortellingen nummer 2 trekker fram hvor vanskelig det kunne være for mødrene blant tyskerjentene, der flere endte opp med å adoptere vekk sine barn. De har også med en sitatboks, med fem forskjellige tidsvitnefortellinger (nr. 3-7), som ikke er direkte knyttet til oppgavene, men som elevene kan bruke som inspirasjon og hjelp til oppgavene hvis de ønsker. Hver for seg kan tidsvitnefortellingene formidle holdninger som ikke er nyansert, men siden de er satt sammen kan det være med på å skape et mer omfattende bilde av holdningene mot tyskerjentene. Tidsvitnefortellingene trekker også fram ulike aktører og hvilke holdninger de kunne ha, som Politilege og Psykolog Augusta Rasmussen, Toralv Øksnevad eller fra tyskerjenta Astrid S. Lenz og Storeide (2011) mente at tyskerjentene ble

³⁴¹ Storeide 2011: 111-112 og 121

fraskrevet muligheten til å fortelle sine egne historier etter krigen, så det å inkludere sitatet fra Astrid S. gir også en stemme til tyskerjentene.³⁴²

I *Historie på tvers* har de inkludert en tidsvitnefortelling (nr. 8) av forfatteren Kjell Fjærtøft, som hadde fått høre denne historien fra et annet vitne til hendelsen. Med denne informasjonen til stede, burde det også vært en kildekritisk oppgave knyttet til troverdigheten til tidsvitnefortellingen. Siden Fjærtøft var en forfatter, kan det hende at han har overdrevet litt for å vekke følelser blant leserne sine. Han fikk også historien fortalt fra et annet vitne, som gjør at han kan ha tolket noe av informasjonen slik han selv ønsket. Beskrivelsen er av en brutal klippeaksjon, der fire menn holdt en jente på 17-18 år nede, kledde av klærne hennes og klippet henne til blodet sprutet. Selve innholdet i tidsvitnefortellingen framstiller klippeaksjonene som svært brutale, og at de kunne inneholde straff i form av seksuelle undertoner. Senere i avsnittet om tyskerjentene blir denne situasjonen beskrevet som mer brutal enn mange andre.³⁴³ Dette er viktig å trekke fram for ikke alle klippeaksjonene var like brutale. Tidsvitnefortellingen er også med på rette perspektivet til tilskuerne, og hvordan de opplevde klippeaksjonene. En slik brutal beskrivelse av en klippeaksjon kan vekke interesse blant elevene, der de også får inntrykk av hvor ille noen av klippeaksjonene faktisk var. Det kan også hjelpe elevene til å se enkeltmenneskene bak all den historiske informasjonen de får gjennom læreboken.

4.3.1 Kobling til teoretisk rammeverk

I likhet med faksimilene kan tidsvitnefortellinger framstå som sannheter i tekster som ellers er preget av overflateinformasjon. Gjennom å tydeliggjøre hvem som har uttalt sitatene i lærebøkene vil det også være lettere for elever å drøfte om dette er framstillinger som er representative for tyskerjentene. *Perspektiver* har også inkludert årstall fra da sitatene ble ytret, noe som gjør det lettere å reflektere over den historiske konteksten til sitatet. Tidsvitnefortellingene nummer 3-6 er framstillinger av tyskerjentene på en negativ måte. Dette er med på å nansere hvilke holdninger ulike mennesker i Norge kunne ha mot tyskerjentene. Tidsvitnefortelling nummer 7, fra samme lærebok, er derimot et sitat fra tyskerjenta, Astrid S, som beskriver hvor kjekke og flotte tyskerne var i uniform. Igjen blir kjæresteaspektet brukt som forsvar mot alle de negative holdningene mot tyskerjentene, og gjør det vanskelig å argumentere mot. Det er bra at de har inkludert en tidsvitnefortelling fra

³⁴² Lenz & Storeide 2011: 140

³⁴³ Nordberg & Eimot 2022: 301

en tyskerjente, men framstillingen gjort i *Perspektiver* kan sementere kjæresteaspektet, istedenfor å nyansere forholdene under okkupasjonen gjennom dette oppsettet på tidsvitnefortellingene. I tidsvitnefortellingen fra *Historie på tvers* blir en av de mer brutale klippeaksjonene beskrevet. Selv om de senere i teksten nevner at denne hendelsen var mer brutal enn mange andre, så vil denne framstillingen gjøre sterke inntrykk på leserne. Det er en fare for at en slik grafisk framstilling gjør at annen informasjon senere i teksten blekner, og at denne framstillingen blir det de sitter igjen med. I seg selv så fungerer den bra for å fange oppmerksomheten, men med tanke på hvor få av tyskerjentene som faktisk opplevde klippeaksjoner, og enda færre opplevde slike brutale klippeaksjoner, kan dette redusere historien om tyskerjentene til brutale klippeaksjoner.

4.4 Oppgavene om tyskerjentene

Oppgaver er et viktig verktøy for å fordype eller lære mer om et gitt tema gjennom å rette oppmerksomheten mot en spesifikk del av faget. Oppgavene kan også være med på å avgjøre hvordan elevene skal bruke kunnskapen de har lært, om det er å huske spesifikke hendelser, kritisere den eller kanskje reflektere over den.³⁴⁴ Bachmann (2004) fryktet at lærere som ikke utøvde sitt profesjonelle skjønn eller var med på å styre undervisningen sin gjennom læreplanene, kunne risikere å overlate hele det profesjonelle handlingsrommet til lærebøkene.³⁴⁵ Justvik (2014) har derimot konkludert med at flere av historielærerne i hans undersøkelse hadde reflektert over hva de tok med i undervisningen fra lærebøkene og læreplanene.³⁴⁶ Hvis historielærerne derimot ikke er bevisste over hva de trekker inn i undervisningen, men blir styrt av lærebøkene, vil store deler av det profesjonelle skjønn bli overlatt til lærebøkene for å utdype læreplanen.

Fire av de ni lærebøkene har inkludert oppgaver om tyskerjentene i selve læreboken, mens *Portal* har oppgaver om tyskerjentene i oppgaveboken sin, *Arbeidsportal*. Alle oppgavene til lærebøkene inneholder noe form for refleksjon eller analyse, som kan bidra til at elevene selv danner seg et mer helhetlig bilde av tyskerjentene. *Arbeidsportal* har to oppgaver om tyskerjentene. I oppgave 4 på side 169, skal elevene bruke illustrasjoner og det de har lært til å beskrive hverdagen sin gjennom et brev eller dagboknotat.³⁴⁷ De skal også

³⁴⁴ Andersson-Bakken & Bakken 2022

³⁴⁵ Bachmann 2004: 131

³⁴⁶ Justvik 2014: 17

³⁴⁷ Arnesen et al. 2007: 169

forestille seg at de er en historisk person på et gitt årstall. En av de seks forskjellige personene de kan forestille seg som, er en tyskerjente på hjemstedet sitt 2. mai 1945. Gjennom en slik refleksjonsoppgave kan det hende de kommer fram til den håpløse situasjonen som mange av tyskerjentene opplevde og konkretisere valgmuligheter som tyskerjentene hadde. I oppgave 9 på side 221, skal de først beskrive hvem som ble straffet utenfor rettsoppgjøret, før de må reflektere over hvordan denne framstillingen harmonerer med det offisielle bildet av etterkrigstiden.³⁴⁸ Denne oppgaven gir mulighet for å reflektere over hvilket bilde man har hatt av perioden etter krigen, og hvilke framstillinger som har fått mest rom i samfunnet.

I *Mennesker i tid 2* har de en kildeoppgave på side 399, der elevene skal analysere bildet av tyskerjentene med barn og barnevogner.³⁴⁹ De har også en oppskrift på hvordan elevene kan gå fram i sin analyse av bildet. På side 592 har de en framgangsmåte som inkluderer å undersøke bildets opphavssituasjon, denotative innhold og konnotative innhold.³⁵⁰ Gjennom denne oppgaven vil elevene lære å stille seg kritisk til bilder, og kan også være med på å få fram ny informasjon om hva som skjedde med tyskerjentene. Oppgaven gjør også at elevene vil lære seg hvordan bruk av bilder kan påvirke de som ser det på en bestemt måte.

Oppgave 1 på side 305 i *Tidslinjer 2* handler om å vurdere tre forskjellige kilder, der en av kildene er «Et Dementi» som er beskrevet tidligere i analysen av vedlegg 5.³⁵¹ De skal bruke framgangsmåten beskrevet i innbretten av boken, som inkluderer plassering av kilden, hva kilden kan si om samtiden, hva kilden kan fortelle om tiden før den ble til og om de føler det er noe de ikke har fått svar på.³⁵² Gjennom denne framgangsmåten vil elevene lære om kildekritikk og hvordan skaffe mest mulig informasjon fra en kilde. Dette vil også få elevene til å tenke over hvem som er aktørene i kilden, og hva kilden eventuelt kan si om samfunnet. Elevene kan derfor få et nytt perspektiv om tyskerjentene fra familiens side. Kilden kan også pirre elevene til å undersøke mer om temaet for å finne svar på noe som ikke er beskrevet i kilden.

Perspektiver er definitivt den læreboken som har lagt mest vekt på tyskerjentene gjennom oppgavene sine, der oppgave 1 inneholder a, b og c, og oppgave 2 inneholder fem forskjellige «poster» som framhever nye perspektiver. I oppgave 1 skal de undersøke mer om

³⁴⁸ Ibid: 224

³⁴⁹ Hansen et al. 2008: 398-399

³⁵⁰ Ibid: 592

³⁵¹ Grimnes et al. 2008: 305

³⁵² Se innbretten av Tidslinjer 2

valgene tyskerjentene tok under krigen på egenhånd, før de skal forklare med egne ord valgene som ble tatt, om det er mulig å forstå hvorfor de ble utsatt etter krigen og om det som skjedde med dem etter krigen var rimelig med tanke på det de hadde gjort.³⁵³ Oppgaven nyanserer tyskerjentene som selvstendige mennesker som tok aktive valg under krigen, istedenfor viljeløse ofre. Oppgaven gjør at elevene må også reflektere over hvordan valgene til tyskerjentene kunne påvirke andre i befolkningen. Til slutt må de også gjøre opp sine egne meninger om de er enige eller uenige i den behandlingen tyskerjentene fikk. Dette kan være med på å styrke historien om tyskerjentene for elevene, der de selv må gjøre opp en mening. Det er derfor tydelig at informasjonen om tyskerjentene blir brukt av elevene til å reflektere over innholdet og bevisstgjøre for dem selv hva de tenker.

I oppgave 2 er tematikken ekte kjærlighet, landssvik eller begge deler.³⁵⁴ Beskrivelsen i introduksjonen til oppgaveteksten gir en kort oppsummering om hvem tyskerjentene var, og setter et spørsmålstegn til om tyskerjentene ikke selv hadde satt seg i den situasjonen, om de burde ha holdt seg vekke fra tyskerne og om de ikke forsto at det ble oppfattet som landssvik. I post 1 skal elevene se på tre annonser der noen ønsker å adoptere vekk sine barn, og skal reflektere over hva som har skjedd og hva bakgrunnen kan være. Siden denne tematikken ikke har blitt nevnt tidligere i læreboken, vil dette framstille et nytt perspektiv av tyskerjentene med barn i etterkrigstiden som fortvilte og desperate. I post 2 tar de et oppgjør med de beskrivelsene som ble gitt til tyskerjentene i samtiden. At de hadde et sykkelig erotisk begjær, var dumme og åndssvake. Elevene skal selv få reflektere over hvorfor noen valgte å beskrive dem slik, og om de tror forklaringene har noe hold. I denne posten kommer motivene og oppbygningen av spenningen fram, der det både tar et oppgjør med kvinnes seksualitet for samtiden og norske menn som hadde fått en moralsk knekk gjennom kvinnes friere seksualitet. I post 3 har de brukt et sitat fra Erna Solberg sin unnskyldning i 2018, og elevene skal finne ut hva som skjedde med tyskerjentene etter krigen som gjorde det nødvendig for Solberg å beklage. Her er det et tydelig skifte fra den uformelle behandlingen til hvordan myndighetene behandlet tyskerjentene, med tanke på at Solberg beklaget på vegne av norske myndigheter. Denne oppgaven kan derfor rette fokuset mot interneringene, arrestasjonene og de provisoriske anordningene som ble brukt av myndighetene til å straffe tyskerjentene.

I post 4 knytter de historien om tyskerjentene til et bredere perspektiv. I denne posten skal elevene undersøke hvordan freden håndteres, hvordan skape forsoning og de kan velge

³⁵³ Madsen et al. 2021: 351

³⁵⁴ Ibid: 351

mellom landene Tyskland, Bosnia eller Rwanda for å undersøke hvordan de håndterte etterkrigssituasjonene. Eleven må derfor bruke den informasjonen de har lært om tyskerjentene, til å undersøke hvordan andre land har håndtert etterkrigssituasjonen. Historien om tyskerjentene blir knyttet til et bredere perspektiv som kvinner i krig, kvinners seksualitet knyttet til nasjonen og seksuelle straffemetoder. I post 5 er ikke tyskerjentene direkte nevnt, men elevene skal ta stilling til påstanden om flere kvinner kan gi et fredeligere forsvar og mer siviliserte kriger. Med tanke på at tematikken har handlet om tyskerjentene i de tidligere oppgavene, kan elevene også bruke historien om tyskerjentene til å svare på denne oppgaven. Også her vil tematikken om kvinner i krig være viktig.

I oppgave 6 i *Historie på tvers* på side 306, skal de lese om behandlingen av tyskerjentene og reflektere over hvorfor sinnet mot denne gruppen var så stor.³⁵⁵ Ut ifra det som står skrevet om tyskerjentene, vil refleksjonen mest sannsynlig lede mot hva det betydde for befolkningen da et stort antall av kvinnene hadde et forhold til tyskerne som var fienden. I denne refleksjonen kan elevene også komme inn på temaet kvinner i krig, der de reflekterer over hvordan de selv hadde reagert i en liknende situasjon. Siden elevene ikke har fått i oppgave å finne informasjon andre steder enn læreboken, vil derimot framstillingen som er beskrevet tidligere i oppgavene også gjelde her. På den andre siden vil en slik oppgave konkretisere dette temaet som viktig, som kan hjelpe elevene til å huske det lengre.

4.4.1 Kobling til teoretisk rammeverk

Oppgavene i de fire lærebøkene er med på å nyansere framstillingen av tyskerjentene, og gir elevene muligheter til å reflektere over de nye sidene. Gjennom oppgavene til *Perspektiver* blir framstillingen nyansert ved at de konkretiserer at tyskerjentene tok aktive valg under okkupasjonen, og om dette var landssvik, kjærlighet eller kanskje begge deler. Dette perspektivet har så å si blitt utelatt av framstillingen knyttet til tyskerjentene, og er helt sentral for å forstå hvorfor så mange reagerte negativt mot kontakten mellom norske kvinner og tyskere. *Historie på tvers* prøver på noe lignende i oppgaven sin ved at elevene skal reflektere over hvorfor sinnet mot tyskerjentene var så stor. Dette kan da også komme inn på oppbygningen av spenningen under okkupasjonen og tyskerjentenes valg. Det blir derimot enda mer tydeliggjort gjennom oppgavene til *Perspektiver*. Oppgavene i *Perspektiver* er også med på å konkretisere hvordan historien om tyskerjentene kan bli brukt i dag, som da ikke

³⁵⁵ Nordberg & Eimot 2022: 306

bare framstiller historien om tyskerjentene, men også hvordan vi i dag omtaler tyskerjentene. I de to andre lærebøkene er oppgavene mer rettet mot kildekritiske tilnærminger til bilder eller skriftlige kilder. På denne måten kan elevene komme fram til nye sider av historien til tyskerjentene. Elevene trenger derimot mer bakgrunnsinformasjon for å kunne utforske potensialet til både bildet og kilden, så oppgavene i seg selv nyanserer ikke så mye av framstillingen. Nye innspill fra læreren eller andre kilder vil hjelpe for at elevene kan reflektere og utforske kildene, slik at nye nyanser kommer fram. Oppgave 9 i *Arbeidsportal* tar et direkte oppgjør med den patriotiske grunnfortellingen, der fokuset har gått vekk fra samholdet og motstandsparolen i Norge etter frigjøringen, til hvem som ble stilt utenfor fellesskapet og straffet for sine valg under okkupasjonen.

5.0 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg funnet svar på hvordan tyskerjentene blir framstilt i lærebøkene rettet mot videregående opplæring, og om denne framstillingen er et representativt bilde av tyskerjentene. Selv om tyskerjentene ikke er direkte nevnt i LK20, kan jeg konkludere med at alle lærebøkene i denne oppgaven har inkludert noe om tyskerjentene. Dette betyr at forfatterne av lærebøkene har ansett dette historiske temaet som viktig å inkludere i historieformidlingen. Som jeg har argumentert for i oppgaven, så har tyskerjentene fått en mer sentral rolle i minnekulturen de siste 30 årene, men det at lærebøkene har inkludert noe om tyskerjentene betyr at det også er et ønske blant fagfolk å formidle denne historien til kommende generasjoner. Framstillingene i lærebøkene varierer derimot i stor grad, der de fleste vektlegger tyskerjentene som ofre, uten å nyansere valgene de tok under okkupasjonen eller hvorfor befolkningen reagerte så kraftig mot dem, som også framstiller dem som viljeløse. Funnene fra lærebøkene tyder også på at flere av framstillingene ikke er representative for gruppen som helhet. Dette skjer blant annet ved å beskrive at hele gruppen ble utsatt for klippeaksjoner, at omtrent 25 000 ble internert og at noen tyskerjenter ble drept i klippeaksjonene.

Det er flere likheter mellom mine, og Pettersens (2020) funn, fra framstillingene av tyskerjentene i lærebøker. Blant annet hadde ni av ti lærebøker på ungdomsskolen inkludert noe om klippeaksjonene, mens myndighetens behandling varierte i større grad, både i innhold og om det var inkludert. Pettersen kom også fram til at motivene og bakgrunnen for sinnet mot tyskerjentene var lite utforsket.³⁵⁶ I motsetning til Pettersen mener jeg at kjæresteaspektet (forelskelses-perspektivet i Pettersens masteroppgave) kan være med på å ekskludere hvem som kan bli ansett som tyskerjente, og ikke nyanserer gruppens mangfold. Pettersen argumenterte for at hvis kjæresteaspektet ble utelatt, kunne det bli lettere for elevene å oppfatte dem som landssvikere istedenfor unge jenter som ble forelsket.³⁵⁷ Jeg er enig i at tyskerjentene som gruppe ikke må bli framstilt som landssvikere, men jeg mener at en framstilling av tyskerjentene som unge og forelsket ikke er representativt. En av grunnene til at vi har ulike tolkninger angående kjæresteaspektet, kan være på grunn av ulike forskningsspørsmål og forskjellig teoretisk rammeverk. Pettersen undersøkte hvordan tyskerjentene og krigsbarna hadde blitt framstilt i lærebøker fra 1945 til 2020, og hadde tydelig fokus på historiebruk og historiebevissthet i det teoretiske rammeverket. Dette betyr at

³⁵⁶ Pettersen 2020: 59-60

³⁵⁷ Ibid: 39

Pettersen ønsket å finne svar på hva som var skrevet, og hvordan dette ble formidlet. I min oppgave har jeg derimot undersøkt om framstillingene er representative for tyskerjentene, og hvilket bilde av tyskerjentene elevene kan sitte igjen med fra framstillingene. Dette er et større fokus på hvordan forfatterne av lærebøkene ønsker at framtidige generasjoner skal minnes historien til tyskerjentene. I konklusjonen har Pettersen trukket fram at alle lærebøkene nyanserer ulike sider av tyskerjentene, og kunne derfor blitt en mer komplett framstilling hvis all informasjonen hadde blitt slått sammen i en lærebok.³⁵⁸ Med tanke på at lærebøkene har begrenset med plass, tenker jeg at dette ikke lar seg gjøre. Jeg tenker derimot at det er viktig å nyansere de få linjene som blir brukt i lærebøkene, slik at det kan representere en større del av gruppen. Dette kan bli gjort blant annet med å bruke ordet «forhold» for å beskrive kontakten mellom norske kvinner og tyskere, eller få fram at det var et «mindretall» eller «noen» som ble utsatt for klippeaksjoner. Dette kan legge til rette for lærere å trekke inn mer informasjon, slik at det kan bli mer nyansert.

Alle lærebøkene har inkludert en beskrivelse av hvem tyskerjentene var, og flertallet av lærebøkene vektla kjæresteaspektet i denne beskrivelsen. På den andre siden brukte tre av lærebøkene ord som «forhold» og «sammen» for å beskrive kontakten mellom norske kvinner og tyskere. Antallet på tyskerjentene har også blitt inkludert i fem av lærebøkene, der de bruker et anslag på mellom 30 000 og 50 000 tyskerjenter. Det er bare *Grunnbok i historie* som ikke har skrevet noe om klippeaksjonene, men alle lærebøkene har inkludert en form for beskrivelse av det uformelle oppgjøret. Konkrete aktører blir derimot bare trukket fram i tre av lærebøkene. Bakgrunnen for de kraftige reaksjonene mot tyskerjentene blir knyttet til at de ble ansett som landssvikere i fire av lærebøkene, men *Historie Vg2/3* og *Mennesker i tid 2* har knyttet det til personlige motiv. *Portal* er den eneste som har begrunnet de kraftige reaksjonene med «seksuelt landssvik», mens *Perspektiver* får fram at valgene tyskerjentene tok under krigen kunne bli oppfattet som landssvik. Bare fem av lærebøkene har inkludert noe om myndighetenes behandling, men hva de har valgt å trekke fram av interneringer, arrestasjoner og fratakelse av statsborgerskap varierer. Tre av lærebøkene har inkludert bilder, oppgaver og tidsvitnefortellinger om tyskerjentene, mens to av lærebøkene har bilder og oppgaver. Bildene og tidsvitnefortellingene inkluderer hvilke holdninger bestemte personer kunne ha mot tyskerjentene, men trekker også fram konkrete hendelser som interneringene og fratakelsen av statsborgerskap. Flere av oppgavene nyanserer derimot

³⁵⁸ Ibid: 63

valgmulighetene til tyskerjentene under okkupasjonen, og bakgrunnen til hvorfor så mange reagerte så kraftig mot tyskerjentene.

Det finnes flere eksempler på at lærebøkene ikke gjenspeiler forskningen. *Perspektiver* og *Portal* framstilte det som om 25 000 tyskerjenter ble internert i omtrent ett år. Som jeg skrev i kapittel 2, er antallet anslått å være mellom 5000 og 14 000, der de fleste ikke ble internert lengre enn ett halvt år. Antallet på hvor mange tyskerjenter det var, er anslått til å være mellom 30 000 og 50 000 i lærebøkene. Både Aarnes (2010) og Sæveraas (2021) har skrevet at forskningen ligger på et sted mellom 30 000 og 120 000. En av grunnene til at lærebøkene ikke opererer med et høyere antall, kan være på grunn av at definisjonen som blir brukt ekskluderer mange av tyskerjentene. Som jeg har argumentert for i kapittel 2, kan kjæresteaspektet, som Olsen (1998) brukte, begrense antallet på tyskerjentene, mens Pedersens (2006) definisjon inkluderer også alle de norske kvinnene som ble ansett for å være tyskerjente av den øvrige befolkningen, som øker antallet. Som nevnt i kapittel 1.2 har Olsens definisjon av tyskerjentene hatt stor påvirkning på framstillingen av tyskerjentene de siste tiårene, og dette gjenspeiles også i lærebøkene. Definisjonen som flere av lærebøkene bruker kan derfor begrense nyere forskningen som har blitt gjort, ved å ikke bruke en definisjon som inkluderer flere av de norske kvinnene, eller problematisere antallet på tyskerjentene. Historie på tvers skrev at noen av tyskerjentene som ble utsatt for klippeaksjoner, ble drept. Denne påstanden har ikke blitt bekreftet av litteraturen brukt i denne oppgaven.

Framstillingene til flere av lærebøkene gjør at elevene kan sitte igjen med et bilde av tyskerjentene som viljeløse ofre. Dette skjer ved at tyskerjentene ikke blir ansvarliggjort for valgene de tok under okkupasjonen, og gjennom en beskrivelse av klippeaksjonene uten å trekke fram hvorfor befolkningen reagerte så kraftig mot dem. Gjennom framstillingene av klippeaksjonene til *Alle tiders historie* og *Å lykkes med nyere historie*, kan elevene tro at alle tyskerjentene ble utsatt for klippeaksjoner. Lærebøkene som har inkludert noe om klippeaksjonene, men ikke myndighetenes behandling, kan også være med på å framheve klippeaksjonene for elevene. Slike framstillinger er problematiske, med tanke på at et mindretall av tyskerjentene ble utsatt for klippeaksjoner. Definisjonen og antallet påvirker også hvordan elevene kan oppfatte okkupasjonstiden. Kjæresteaspektet gjør at elevene kan sitte igjen med et bilde av at alle tyskerjentene måtte være kjærester eller intime med tyskerne, selv om det fantes venner, arbeidskollegaer og kvinner som hadde fått rykter på seg som kunne oppleve den samme behandlingen. Et antall på 30 000-50 000 kan også male et bilde av at det ikke så mye kontakt mellom tyskere og nordmenn under okkupasjonen. Med

tanke på at det var daglig kontakt mellom nordmenn og tyskere i det offentlige, private og arbeidslivet, kunne derfor bruk av et anslag på 30 000-120 000 nyansert den omfattende kontakten i større grad.

Flere av lærebøkene i oppgaven har brukt historien til tyskerjentene for å nyansere hvordan det var etter frigjøringene av Norge, der de trekker fram at det også skjedde et oppgjør utenfor rettsalene. Med et fokus på tyskerjentene som ofre, kan elevene også lære mer om empati til historiske mennesker. Basert på mine funn av framstillingene, mener jeg derimot at flere av lærebøkene ikke har nyansert historien om tyskerjentene slik at det kan bli knyttet til kjerneelementet, Historisk empati. Dette er på grunn av at klippeaksjonene blir framstilt som forutbestemt, og ikke på grunn av tyskerjentenes valg under okkupasjonen eller en begrunnelse for hvorfor befolkningen ønsket å straffe tyskerjentene. Jeg mener derfor at flere av lærebøkene ikke har utnyttet potensialet til tyskerjentenes historie for å svare på læreplanen.

Gjennom å nyansere valgene tyskerjentene tok under okkupasjonene og reaksjonene det kunne skape, kan dette være med på å styrke den historiske empatien, og samtidig være med på å styrke historiebevisstheten til elevene ved å lære om ulike perspektiver og tilegne seg historisk oversikt. *Perspektiver* har gjort dette i oppgave 1, der elevene skal undersøke handlingsrommet, valgene- og hvilke konsekvenser valgene tyskerjentene tok kunne få. Denne oppgaven er med på å konkretisere tyskerjentenes handlingsrom, basert på de erfaringene og forventningene de hadde, for elevene. Dette kan hjelpe elevene til å forstå at også de blir påvirket av fortiden, i valgene de tar i nåtiden, for en ønsket framtid. Dette er kjernen av historiebevissthet, der elevene skal forstå seg selv som historieskapte og historieskapende. Seks av lærebøkene har inkludert begrepet «tyskertøs» og gjort det klart at dette er ikke det begrepet som blir brukt om tyskerjentene i dag, og *Perspektiver* har også tatt med et sitat fra unnskyldningen til Erna Solberg i 2018. Dette er med på å trekke direkte linjer fra fortiden til nåtiden, og kan vise hvordan historien om tyskerjentene ikke er statisk, men at den forandres og fortsatt blir skapt.

Det jeg mener må få et fokus i undervisningen av tyskerjentene er derfor valgene de tok under okkupasjonen, og hvilke reaksjoner det skapte. Samtidig skal historiefaget også være relevant for samtiden, der elevene blant annet skal kunne forstå «seg selv og samfunnet, og at strukturer, verdier og holdninger i samtiden har røtter i fortiden».³⁵⁹ Derfor mener jeg at

³⁵⁹ Utdanningsdirektoratet 2020: 2

lærere kan trekke inn hendelser, som drapet på Mahsa Amini og reaksjonene det skapte, som kan formidle hvilken betydning håret til kvinner kan ha, og hvordan menn kan forsøke å kontrollere kvinnenens seksualitet gjennom blant annet tvangsbruk av hijab og burka. Et annet direkte eksempel som lærere kan trekke fram er hvordan tyskerjentene ble nedverdiggende kalt for «tyskertøser», «løse» og «dumme», og trekke dette til hvordan jenter helt nede i barneskolealder i dag, kan få kallenavn som «hore» og «billig» av andre gutter.³⁶⁰ Historien til tyskerjentene kan belyse slike hendelser, og elevene kan få en forståelse av at verdier og holdninger ikke er låst til historiske hendelser, men har vært i utvikling og er fortsatt en del av samfunnet i dag. Elevenes kunnskaper om historien til tyskerjentene, kan derfor gjøre det lettere å identifisere lignende hendelser i samtiden. Denne kunnskapen kan gjøre elevene bedre rustet til å ta gjennomtenkte valg, i møte med slike problemstillinger i framtiden. Et naturlig steg videre i forskningene vil derfor være å undersøke hvordan det blir undervist om tyskerjentene. Er framstillingene fra lærebøkene også rådende der, eller er lærerne med på å nyansere flere sider av deres historie?

³⁶⁰ Braathen, Stokke & Espedal 2019

Litteratur

- Aarnes, H. (2010). *Tyskerjentene: historiene vi aldri ble fortalt*. Oslo: Gyldendal.
- Abrahamsen, O. A., Dyrvik, S., Nielsen, M. O. & Aase, A. (2007). *Portal: Nyere historie* (2. utg.). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Andenæs, J., Sulland, F. & Pryser, T. (2022, 20. oktober). Landssvikoppgjøret. Hentet fra <https://snl.no/landssvikoppgj%C3%B8ret>
- Andersson-Bakken, E. & Bakken, J. (2022, 18. januar). Lærebokoppgavene er ikke (fag)fornyhet. Hentet fra <https://www.utdanningsnytt.no/bedre-skole-fagartikkel-fagfornyelsen/laerebokoppgavene-er-ikke-fagfornyhet/308584>
- Araldsen, B. J. (2020). *Torborg Nedreaas' novellesamling Bak skapet står øksen (1945) og avisinnlegg etter krigsslutt* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Bergen). Hentet fra <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/22868>
- Arnesen, E., Dyrvik, S., Lund, E., Nielsen, M. O. & Skøien, P. (2007). *Arbeidsportal: Eldre og nyere historie* (2. utg.). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory. I A. Erll & A. Nünning (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. (s. 109-118). Berlin, New York: De Gruyter.
- Assmann, J. & Czaplicka, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity, *New German Critique*, nr. 65, 125-133.
- Bachmann, K. E. (2004). Læreboken i reformtider – et verktøy for endring? I G. Imsen (red.) *Det ustyrige klasserommet. Om styring, samarbeid og læringsmiljø i grunnskolen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2000). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Borge, B. H. (2014). Krigsbarna i Sør-Varanger: Et vitnesbyrd om utstrakt norsk-tysk kontakt. *Heimen*, 51(1), 82-95.
- Braathen, F., Espedal, J. T. & Stokke, O. (2019, 4. mars). Gutter vedder om «brystkløft». Jenter blir kalt «hore» allerede på barneskolen. Hentet fra

<https://www.aftenposten.no/norge/i/0EM4BA/gutter-vedder-om-brystkloeft-jenter-blir-kalt-hore-allerede-paa-barneskolen>

Bryld, C. & Warring, A. E. (1999). Kollektiv erindring – hvad er det? Et korrektiv til nogle anmeldelser af besættelsestiden som kollektiv erindring. *Fortid og Nutid*, nr. 3, 227-235.

Corell, S. (2010). *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Drolshagen, E. D. (2009). *De gikk ikke fri: kvinnene som elsket okkupasjonsmaktens soldater*. Oslo: Oktober Forlag.

Dørum, K., Hellerud, S. V., Knutsen, K. & Njåstad, M. (2016a). *I ettertid: Lærebok i historie for vg2 og vg3*. Oslo: Aschehoug.

Dørum, K., Hellerud, S. V., Knutsen, K. & Njåstad, M. (2016b). *Lærerveiledning i ettertid: Historie for vg2 og vg3*. Oslo: Aschehoug.

Eikeland, H. (2001). Aschehougs læreverk for ungdomstrinnet. I S. Selander og D. Skjelbred (Red.), *Fokus på pedagogiske tekster 3: Fem artikler om vurdering av lærebøker* (s. 5-31). Tønsberg: Høgskolen i Vestfold

Eliassen, J., Engelen, O., Eriksen, T. L., Ertresvaag, E., Grimnes, O. K., Hellerud, S. V., Skovholt, L., Sprauten, K., Wiig, H. & Øhren, A. (2011). *Tidslinjer 1+2: Verden og Norge. Historie Vg2/Vg3*. Oslo: Aschehoug.

Ellingsen, D. (2004). *Krigsbarns levkår: en registerbasert undersøkelse*, (Statistisk Sentralbyrå rapport 2004/19). Hentet 4. juni 2020 fra https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_200419/rapp_200419.pdf

Eriksen, A. (1995). *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax Forlag.

Faust, H., Gravem, S. F., Korsvold, H., Njålsson, S. & Ødegård, S. (2021). *Grunnbok i historie: Vg2/Vg3*. Oslo: Aschehoug undervisning.

Fritsche, M. (2020). Spaces of encounter: relations between the occupier and the occupied in Norway during the Second World War. *Social history*, 45(3). 360-383.

- Gilje, Ø., Ingulfsen, L., Dolonen, J. A., Furberg, A., Rasmussen, I., Kluge, A., Knain, E., Mørch, A., Naalsund, M. & Skarpaas, K. G. (2016). *Med ARK&APP. Bruk av læremidler og ressurser for læring på tvers av arbeidsformer*. Oslo: UiO.
- Grimnes, O. K. (2018). *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*. Oslo: Aschehoug.
- Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008). *Tidslinjer 2. Verden og Norge. Historie Vg3*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder (2. utg.)*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Halbwachs, M. & Coser, L. A. (1992). *On collective memory*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Hansen, S. O., Bakkerud, A., Hagen, H.-J., Hamran, O., Jacobsen, A. K. & Heum, T. (2008). *Mennesker i tid 2: Verden og Norge etter 1750*. Oslo: Cappelen Damm.
- Hauge, K. (2017). *Kvinner, krig og forbudt kjærlighet – En studie av hvordan tyskerjentene i Hedmark ble behandlet like etter frigjøringen*. (Mastergradsavhandling, NTNU). Hentet fra https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2455178/karoline_hauge_master.pdf?sequence=1
- Helgesen, K. (1990). «... f.t. siktet som tyskertøs», *Historisk tidsskrift*, nr. 3, 285-310.
- Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2013). *Alle tiders historie: Fra de eldste tider til våre dager. Vg2-Vg3*. Oslo: Cappelen Damm.
- Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2020). *Alle tiders historie: Fra de eldste tider til våre dager (2. utg.)*. Oslo: Cappelen Damm.
- Johannessen, M. W. (2016). *"Tyskertøsene": Myndighetenes behandling og befolkningens reaksjoner*. Haugesund: Vormedal forl.
- Johnsen, F. (2022, 1. mars). De har jobbet med de grusomme historiene i 13 år. Endelig ser de målstreken. Hentet fra <https://www.bt.no/kultur/i/QyBxj4/de-har-jobbet-med-de-grusomme-historiene-i-13-aar-endelig-ser-de-maalstreken>
- Jørgensen, H. (2006). *Norske kvinner og tyske soldater*, (Mastergradsavhandling, Universitetet i Tromsø). Hentet fra <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/339/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Justvik, N. M. (2014). Lærebokas dominerende posisjon i historieundervisningen – bare for elevenes skyld?. *Acta Didactica Norge*, 8(1), Art. 6, 20 sider.
- Kaldal, I. (2016). *Minner som prosesser – i sosial- og kulturhistorie*. Oslo: Cappelen Damm.
- Kjendsli, V. (1986). *Skammens barn: dokumentarroman*. Oslo: Metope.
- Koritzinsky, T. (2020). *Samfunnskunnskap – fagdidaktisk innføring* (5. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Korsnes, K. & Dybvig, O. (2018). *Wehrmacht i Norge. Antall tysk personell fra april 1940 til mai 1945*. UiT, Narviksenteret.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæring*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/53d21ea2bc3a4202b86b83cfe82da93e/overordnet-del---verdier-og-prinsipper-for-grunnoppleringen.pdf>
- Kvande, L. & Naastad, N. E. (2013). *Hva skal vi med historie?: historiedidaktikk i teori og praksis*. Oslo: Universitetsforl.
- Leira, A. D. (1987). *Kjærligheten har ingen vilje: norske «tyskerjenter» bak jernteppe og Berlin-mur*. Oslo: Tiden.
- Lenz, C. & Storeide, A. H. (2011). Hvem er heltene? Tidsvitnefortellinger sett i lys av kulturelle kjønns mønstre. I T. R. Nilssen & C. Lenz (Red.), *Fortiden i nåtiden: nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie* (s. 123-141). Oslo: Universitetsforl.
- Leseth, A. B. & Tellmann, S. M. (2018). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* (2. utg.). Oslo: Cappelen Damm.
- Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2008). *Historie Vg3: Fra 1700-tallet til vår tid*. Oslo: Cappelen Damm.
- Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2013). *Historie Vg2-3. Ettbindsutgaven* (2. utg.). Oslo: Cappelen Damm.
- Lund, E. (2011). Hvordan kvalifisere elevers historiebevissthet ved å bruke bilder? Tema: tyskerjenter. I T. R. Nilssen & C. Lenz (Red.), *Fortiden i nåtiden: nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie* (s. 214-228). Oslo: Universitetsforl.

- Lund, E. (2020). *Historiedidaktikk: En håndbok for studenter og lærere* (6. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2013). *Perspektiver: Historie Vg2-Vg3*. Oslo: Gyldendal Undervisning.
- Madsen, P. A., Roaldset, H., Killerud, I. H. & Sæther, E. (2021). *Perspektiver: Historie Vg2-Vg3* (2. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Morley, A. K. (2019). *Tyskerjenter på utstilling: -Vanskelig eller uønsket kulturarv ved norske museer?-,* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/70287/Tyskerjenter_pa_utstillingMORLEY_master2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Nilssen, T. R. & Lenz, C. (2011). Innledning: historiekultur, historiebevissthet og historisk kompetanse. I T. R. Nilssen & C. Lenz (Red.), *Fortiden i nåtiden: nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie* (s. 11-25). Oslo: Universitetsforl.
- Nilssen, T. R. (2015). *Da freden brøt løs*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les Lieux de Mémoire, *Representations*, nr. 26, 7-24.
- Nordberg, N. H. & Eimot, M. (2022). *Historie på tvers for Vg3*. Drammen: Argus Forlag.
- Nordbø, B. (2021, 15. mars). Jente. Hentet fra <https://snl.no/jente>
- Nornes, T. (2017). *Kildekritikk og literacy. En studie av historielæreres utfordringer i arbeidet med kildekritikk i undervisningen,* (Mastergradavhandling, NTNU). Hentet fra https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmloi/bitstream/handle/11250/2455231/trine_nornes_master.pdf?sequence=1
- Norsk Film AS (Produsent). (1945). *Filmavisen 1945, Norsk Ukerevy 20/45* [Digitalt]. Norge. Hentet fra <https://tv.nrk.no/serie/filmavisen/1945/FMAA45002045/avspiller>
- Olsen, K. (1998). *Krigens barn: de norske krigsbarna og deres mødre*. Oslo: Aschehoug.
- Pabst, K. (2021) «Det snakker vi ikke om! Familiehemmeligheter etter krigen»: Et blikk på krigens langtidskonsekvenser i et tre-generasjoners perspektiv. I T. Bjerkås, T. V. H. Hagen. & G. Aaby (Red.), *Tid for anerkjennelse: Andre verdenskrig i fortid og nåtid* (s. 79-104). Oslo???: Cappelen Damm Akademiske.

Papendorf, K. (2015). *Siktet som tyskertøs: Rettsoppjøret i videre forstand*. Oslo: Novus Forlag.

Pedersen, T. A. (2006). *Tyskerjenter i Norge: Reaksjoner og klippeaksjoner, 1940-1946*, (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23580/pedersen_47508.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Pedersen, T. A. (2012). *Vi kalte dem tyskertøser*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Pettersen, M. (2020). *Usynleggjort i lærebøker? Ein kvalitativ studie av norske lærebøkers framstilling av tyskerjentene og krigsbarna*, (Mastergradsavhandling, NTNU). Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2784841/no.ntnu%3ainspera%3a55575926%3a34561864.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pietras, J. & Poulsen, J. A.. (2016). *Historiedidaktikk – mellom teori og praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.

Pletten, C. (2022, 24. september). Et drap som bør få konsekvenser. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/kE3B8A/et-drap-som-boer-faa-konsekvenser>

Selander, S. & Skjelbred, D. (2004). *Pedagogiske tekster for kommunikasjon og læring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Senje, S. (1986). *Dømte kvinner: tyskerjenter og frontsøstre 1940-45*. Oslo: Pax.

Skjelbred, D., Askeland, N., Maagerø, E. & Aamotsbakken, B. (2017). *Norsk lærebokhistorie: allmueskolen, folkeskolen, grunnskolen: 1739-2013*. Oslo: Universitetsforl.

Solberg, E. (2018, 17. oktober). *Statsministerens tale: Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tale-kjonn-og-menneskerettigheter-gjennom-70-ar/id2616005/>

Storeide, A. H. (2011). "Han vet at det er sant, for han har vært der" - tidsvitner som historieformidlere. I T. R. Nilssen & C. Lenz (Red.), *Fortiden i nåtiden: nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie* (s. 105-122). Oslo: Universitetsforl.

- Stugu, O. S. (2021). *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Sæveraas, T. E. (2021). *Wehrmacht i Norge: På vakt i krigens skjebnesone*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tjora, A. (2018). *Viten skapt. Kvalitativ analyse og teoriutvikling*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ugland, E. (2010). *Å lykkes med nyere historie* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm.
- Ugland, E. (2018). *Å lykkes med nyere historie* (4. utg.). Oslo: Cappelen Damm.
- Ustad, W. & Evensen, N. (2009). *Tyskertøys*. Trondheim: Trøndelag teater og Hovedscenen. Hentet fra https://issuu.com/trondelag-teater/docs/2tyskert_s_program?e=33248024/62061874
- Utdanningsdirektoratet (2006). *Læreplan i historie (HIS1-01)*. Hentet fra <https://data.udir.no/k106/HIS1-01.pdf>
- Utdanningsdirektoratet (2020). *Læreplan i historie (HIS01-03)*. Hentet fra <https://data.udir.no/k106/v201906/laereplaner-lk20/HIS01-03.pdf?lang=nob>
- Virgili, F. (2002). *Shorn Women*. New York: Berg Publishers.
- Warring, A. (1994). Køn, seksualitet og national identitet (s. 292-314). *Historisk tidsskrift* 94(2).
- Warring, A. (2006). Intimate and Sexual Relations. I R. Gildea, O. Wieviorka, & A. Warring (Red.), *Surviving Hitler and Mussolini. Daily life in occupied Europe* (s. 88-128). Oxford: Berg.
- Øksnevad, T. (1946). *Det lå i luften*. Oslo: Aschehoug.

Liste over vedlegg

Vedlegg 1: Bilde fra Mennesker i tid 2 s. 398 (2008)

Vedlegg 2: Bilde fra Tidslinjer 2 s. 298 (2008)

Vedlegg 3: Bilde fra Tidslinjer 2 s. 305 (2008)

Vedlegg 4: Bilde fra Perspektiver s. 353 (2021)

Vedlegg 5: Bilde fra Historie på tvers s. 301 (2022)

Vedlegg 6: Bilde fra Historie på tvers s. 301 (2022)

Vedlegg 7: Bilde fra Historie på tvers s. 302 (2022)

Vedlegg 1: Bilde fra Mennesker i tid 2 s. 398 (2008)

Vedlegg 2: Bilde fra Tidslinjer 2 s. 298 (2008)

Vedlegg 3: Bilde fra Tidslinjer 2 s. 305 (2008)

Vedlegg 4: Bilde fra Perspektiver s. 353 (2021)

BEKJENTGJØRELSER

HJERTELEG takk for oppmerksomheten på min 85 års dag. Dankert Skagen.
TAKK for oppmerksomheten ved min 85 års dag. Solfest Andersen, Florvåg.
HJERTELEG takk for oppmerksomheten ved min 70 års dag. Wilhelm Monsen.
HJERTELEG takk for oppmerksomheten ved min 70 års dag. Augusta Abelsen.
HJERTELEG takk for den store oppmerksomhet i anledning vårt selvbryllup. Johanna og Karl Fredriksen, Norelde.

HVEM vil ha mitt barn, som ventes i neste måned. Bill. mrk. 936.

UTENBYS, ungt ektepar ønsker å ta til seg en pike, helst syfædt. MÅ være sunt og vel-skapt. Bill. mrk. 978.

SYDAME med 3 års gutt ønsker å komme på landet i måneds tid, mot arbeid og betaling, helst i Sogn. Bill. mrk. 1000.

AGRONOM søker 2000 kr. til innkjøp av stuer. Har gode hjemmebeiter og fjellbeite. Billett merket 1070.

UNG frue i fast arbeid ønsker låne kr. 500.

DIVERSE

STØRRE avtager av møbler søker samarbeid no og etter krigen med mindre møbellabrikk med utvideisemuligheter. Interesserte bes innle- vere billett i eksp. mrk. 2025 hvoretter per- sonlig konferanse.

GRAND HOTELL, Odda, har åpent og mottar gjester som vanlig. Bestillinger mottas. Tf. 2.

DYREVENNER. Renslig kattunge bortgis. Telefon 96614.

ER der noen barnekjære, snille mennesker som vil ta til seg en gutt på vel 2 år, frisk og sund. Helst på landet. Bill. mrk. 579.

UNG mann ønsker privatbehandling av massasje. Bill. mrk. 660.

PIANO ønskes leiet for minst 1 år. God be- handling garanteres. 2 esker tobakk n.avl. pr. md. som vederlag + betaling. Bill. mrk. 507.

Vi reparerer, kjøper og bytter alle sorter sy- maskiner. Sundex Maskinforretning, Strandgt. 77. Telefon 12420.

AUKSJONER

TVANGSAUKSJON. Tirsdag den 26. september forstk. vil etter begjæring av kammaren i Ber-

Vedlegg 6: Bilde fra Historie på tvers s. 301 (2022)

Vedlegg 7: Bilde fra Historie på tvers s. 302 (2022)

